

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

INNEHÅLL

UPPSATS

- Docent *Nils-Arvid Bringéus*, Lund: Peter Wieselgren och folkminnena 1
Peter Wieselgren und die Volksüberlieferung 25

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

- Professor *Sigfrid Svensson*, Lund: Svensk folklivsforskning av i dag 27
Nils-Arvid Bringéus: Klockringningsseden i Sverige. Anmäld av landsantikvarien fil. lic. *Harald Hvarfner*, Luleå 34
Kai Uldall: Gammel dansk fajance fra fabriker i kongeriget og hertugdømmene. Anmäld av förste intendenten fil. dr *Marshall Lagerquist*, Stockholm 36
Karl Mattisson: Det sydsvenska halmtaket. Anmäld av intendenten fil. lic. *Anders Nyman*, Stockholm 37
Åke Hulterantz: General ethnological concepts. Anmäld av amanuensen fil. kand. *Lisbeth Malmberg*, Lund 38

- Einar Hovdhaugen: Fra det gamle bondesamfunnet i Gudbrandsdalen. Anmäld av läroverksadjunkten fil. mag. *Josef Rydén*, Nässjö 40
Roland Svensson: Skärgårdsliv i gången tid. Anmäld av förste intendenten fil. lic. *Mats Rehnberg*, Stockholm 42
Den gamla bondekulturens upplösning. Anmäld av *Sigfrid Svensson* 43
Johan Lange: Ordbog over Danmarks plantnavne. Anmäld av arkivarien fil. lic. *Sten-Bertil Vide*, Lund 45

KORTA BOKNOTISER

- Bohusläns hembygdsförbunds årsskrift 46
Bengt Thordemann: Göternas gudar i Fogelbergs gestaltning 46
Kersti Holmquist: Bergsgårdens silversamling 47
Jaromír Jech: Tshechische Volksmärchen 47
Erik Blomgren: Vadensjö bönder 1 48
Gruvminnen 48

RIG · ÅRGÅNG 45 · HÄFTE

1

1962

HUMANISTISKA FAKULTETENS
SEMINARIEBIBLIOTEK
LUND

Föreningen för svensk kulturhistoria

Ordförande: Presidenten i Svea Hovrätt *Herman Zetterberg*

Sekreterare: Förste intendenten fil. dr *Marshall Lagerquist*

REDAKTION:

Nordiska museets styresman professor *Gösta Berg*

Förste intendenten fil. dr *Marshall Lagerquist*

Professor *Sigfrid Svensson*, Rigs redaktör

Ansvarig utgivare: Professor *Gösta Berg*

Redaktionens adress: Folklivsarkivet, Lund. Telefon 115 28

Föreningens och tidskriftens expedition:

Nordiska museet, Stockholm NO. Telefon 63 05 00

Års- och prenumerationsavgift 10 kr

Postgiro 193958

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äga från Norden. Föreningen för svensk kulturhistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918

Peter Wieselgren och folkminnena

Av Nils-Arvid Bringéus

”Förnuftet i vår tid uppehåller sig icke vid käringsagor och gissningar. Jättar, troll och vidskepelse finna bland oss varken rum eller vördnad.” Dessa ord av Olof Dalin, då han nedlade presidiet i Vetenskapsakademien 1749, rymmer på en gång domen över en äldre svensk lärdomsepok — den rudbeckianska — och upplysningstidens syn på folktraditionen.¹ Ett par generationer senare vände sig romantikerna med icke mindre eftertryck mot upplysningstidens nyktra inriktning på materiella nyttigheter och återväckte intresset för folkdikt och folktro.² I en artikel i Iduna 1814 framhöll Ydredrotten, L. F. Rääf, att ”en icke mindre

förträfflig del av våra antikviteter, och kanske den viktigaste, så väl för historien som för sitt inflytande på nationens lynne, utgöres av folkets poesi, historia, myter, fester och naturfilosofi”³

Den, som i Götiska förbundet mest energiskt kämpade för att praktiskt om-sätta det antikvariska programmet, var dess stiftare och ledande man J. Adlerbeth.⁴ Själv smålänning knöt han en rad landsmän som ”korresponderande ledamöter” till Iduna. Redan 1811 upptogs Per Wilhelm Tholander från Vetlanda, ”vår utmärkte antikvarie”, vilken dock avled redan 1815.⁵ Följande år invaldes prosten J. J. Lagergren i Tofteryd, med vilken Adlerbeth stod i flitig brevförbindelse under många år. Med sin son J. E. Lagergrens hjälp avritade han fornminnen, upptecknade folkvisor och utarbetade en ordbok över de småländska dia-

Förkortningar i det följ.: GUB = Göteborgs universitetsbibliotek. — KB = Kungliga biblioteket. — NSB = Ny Smålands beskrifning 1—2. (1844—46). — SSL = Sveriges sköna litteratur (1833—49). — VHAA = Kungl. vitterhets historie och antikvitetsakademien.

¹ O. Dalin, Tal... om Sverige i sit ämne och Sverige i sin upodling (Presidietal i Vetenskapsakademien 1749) s. 2 f. Jfr även en passus i A. A:son Hülphers, Samlingar til en beskrifning öfwer Norrland 3 (1777) s. 47, varest det heter: ”Märkvärdigheter och ålderdomsminnen äro icke annars bekante, utom åtskilige löjlige berättelser om forna jättar här i orten.”

² Om den mellanliggande utvecklingen se framför allt A. Blancks grundläggande arbete. Den nordiska renässansen i sjuttonhundratalets litteratur (1911).

³ Iduna 5 (1814) s. 121. Om Rääf se K. Rob. V. Wikmans inledning till Svenska skrock och signier samlade av L. F. Rääf (1957).

⁴ B. Hildebrand, C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816—1837 (1937) s. 193 ff. jämte där anförd litteratur. Viktiga upplysningar till Adlerbeths biografi finns i J. E. Lagergrens brev till Wieselgren, GUB.

⁵ NSB s. 165. Om honom se Biographiskt lexicon 17 (1849) s. 96 ff.; SSL 5 s. 306 f.; R. Hjärne, Götiska förbundet och dess hufvudmän (1878) s. 110; B. Hildebrand, C. J. Thomsen s. 805.

lekterna om nära 800 sidor.⁶ Genom Lagergren aktiverades även kyrkoherden Daniel Nordin i Villstad för uppteckningsverksamheten.⁷ År 1817 insände denne en samling folktraditioner från Västbo — varav huvudparten härrörde från kyrkoherden Gaslanders uppteckningar på 1700-talet⁸ — och följande år mottog Adlerbeth en dialektordbok över Västbomålet.⁹ En fjärde smålänning, prästmannen C. G. Lagergren i Göteryd,¹⁰ engagerades av Adlerbeth för att utforska folktraditioner om Blända i Varend. Denne utlovade 1817 att ge sig ut på en liten uppteckningsfärd genom Vislanda, Lekaryd och Kalvsviks pastorat, "Bländas forna hemvist".¹¹ Till Adlerbeths korrespondenter hörde även majoren B. A. Ennes på Näsbyholm i Fryele socken, vilken hade stora samlingar i antikviteter och som redan 1809 utgivit ett eget arkeologiskt arbete: "Underrättelser om det

gamla Fylkeskonungariket Finnheden i Småland".¹²

För fördjupade undersökningar omfattande framför allt antikviteter i egentlig mening engagerade Adlerbeth lektorn J. H. Wallman,¹³ som gjorde resor i skilda delar av landet. Jämte den tidigt avlidne brodern D. Wallman har han karakteriserats som den pålitligaste visamlare vårt land ägt.¹⁴ Delar av brödernas uppteckningar ingår i Geijer-Afzelius, Svenska folkvisor 1814—16 liksom i A. A. Arwidssons Svenska fornsånger 1834—42. Även som leksamlare har Wallman gjort en betydelsefull insats.¹⁵ Som fornforskare har han ej blivit lika välvilligt bedömd.¹⁶ Av intresse i detta sammanhang är emellertid hans "Anteckningar öfver gamla fylkeslandet Verends historia och fornlemningar, samlade under resor igenom provinsen, åren 1819, 1822". Detta arbete utfördes på uppdrag och bekostnad av Adlerbeth och finns i ett till honom dedicerat koncept i Vitterhetsakademiens arkiv. Det omfattar inte mindre än 180 foliosidor och är försett med 145 prydligt utförda teckningar. Materialet från resorna har bearbetats systematiskt och redovisas i tio kapitel. Karakteristiskt för Wallman är att han

⁶ G. Virdestam, Växjö stifts herdaminne 5 (1931) s. 380 ff. Jfr även Biographiskt lexicon 10 (1844) s. 347 f. Om en tidigare småländsk ordsamling se V. Ekenvall, En gammal ordlista från Västbo härad. (Svenska landsmål 1943—1944 s. 104 ff.)

⁷ D. Nordin till J. Adlerbeth 3/8 1817, VHAA; J. J. Lagergren till J. Adlerbeth 14/11 1817, VHAA.

⁸ Denna av Wikman framförda uppfattning (Svenska skroock och signierier s. 53 f.) bestyrkes av ett post scriptum i D. Nordins brev till J. Adlerbeth 3/8 1817 (i VHAA): "Emellertid är gjord en samling av Västbo-seder, vidskepelse etc. Den sändes nu. Bud går och jag hinner ej rätta skriv- och tankfelen. En stor del är avskrift av ett gammalt dokument, som funnits i orten."

⁹ G. Virdestam, Växjö stifts herdaminne 5 s. 180; P. Wilstadius, Jonas Allvin och Västbo härads beskrivning (i J. Allvin, Beskrifning öfver Västbo härad i Jönköpings län. Nytryck 1937).

¹⁰ Om honom se G. Virdestam, Växjö stifts herdaminne 3 (1929) s. 207.

¹¹ C. G. Lagergren till J. Adlerbeth 9/2 1819, VHAA.

¹² Om honom se B. Hildebrand, B. A. Ennes (Svenskt biografiskt lexikon 13, 1950) s. 761 ff.

¹³ Biographiskt lexicon 19 (1852) s. 544 f.; 22 (1855) s. 61 ff.

¹⁴ S. Ek, Den svenska folkvisan (1924) s. 7. Se även E. Dal, Nordisk folkeviseforskning siden 1800 (Khvn 1956) s. 135, 152 f.

¹⁵ C.-H. Tillhagen, Folkloristisk fältforskning i 1810-talets Sverige (Fataburen 1949); N. Denccker, Wallmans samling (Arv 1956); J. Ling—B. R. Jonsson, Två meddelanden rörande "Wallmans samling" (Arv 1960).

¹⁶ H. Schück, Kgl. Vitterhets och antikvitetsakademien 8 (1944) s. 194 ff. Se även B. Hildebrand, J. C. Thomsen s. 806.

jämsides med redogörelsen för olika fornminnen även anför de muntliga traditioner, som av ortsbefolkningen knutits till desamma. Vid sin behandling av Bländasägnerna skiljer han noga mellan de litterära uppgifterna, som emanerar från Petter Rudebeck och de bland folket alljämt levande traditionerna. Geijer, som bad att få ta del av undersökningen, gav följande omdöme: "Angående Wallmans avhandling om Varend och dess antikviteter lämnar jag det vitsord, att jag funnit den högst intressant, och att man sällan träffar tillsammans så mycken noggrannhet, skarpsinnighet och ett så behagligt framställningssätt."¹⁷

Wallmans vittsyftande forskningsprogram med lokal förankring i Varend väckte intresset hos en ung studerande från denna bygd, Peter Wieselgren.¹⁸ Redan under en kondition i Fryele i Östbo härad 1815 hade Wieselgren kommit i kontakt med majoren B. A. Ennes på Näsbyholm och där grundlagt sitt antikvariska intresse.¹⁹ Under sin vistelse i Stockholm och Uppsala röntte han därtill mycken vänskap av Adlerbeth.²⁰ Det blev naturligt att Wieselgren valde ett ämne från hembygden för sin tillämnade avhandling. Med material hämtat ur Palm-

sköldska, Gahmska och Nordinska samlingarna skrev han en stor avhandling "Vitae Smolandorum qui extra Smolandiam inclaruerunt", vilken dock aldrig blev utgiven.²¹

Götiska förbundet var icke främst en historisk-antikvarisk utan en litterär samslutning. Man nyttjade kunskaperna om de nordiska myterna icke blott i historiska avhandlingar utan även i poesi.²² Den isländska mytologien var den stora fataburen. Men en götisk skald som A. A. Afzelius hade genom sin snart klassiska dikt "Necken" i Iduna 1812 visat, att även den inhemska folktron innehöll stoff för poeterna.²³ Det var denna motivkrets, som låg Wieselgren närmast. I ett brev till Adlerbeth 1824 omvittnar han, hur inspirationen grep honom: "Då härom dagen en virvel vid Skeppsbron väckte slumrande minnen ur Varend om Näckens brottande med en bergsjätte, framkallade jag dem i . . . toner . . . och jag döljer ej, att jag ej kan med den beundran jag äger för Iduna, tänka mig ett mångdubblare pris, en högre uppmuntran, än att få till en början offra i hennes korg små vårliga blommor."²⁴

Wieselgrens dikter kom ej att införas i Iduna utan utgavs 1824 separat under titeln "Minnes-sånger ur Varend". Nå-

¹⁷ Geijer till J. Adlerbeth 23/2 1824, 10/8 1824, VHAA. Se även E. G. Geijer, *Samlade skrifter* 4 (1926) s. 182, 13 (1931) s. 483. Wallmans kännedom om de småländska antikviteterna har i viss mån utnyttjats i åttonde upplagan av E. Tunelds *Geografi öfver konungariket Sverige* 3:2 (1832). Jfr s. 949 not 2.

¹⁸ *Biographiskt lexicon* 20 (1852) s. 272. Rörande Wieselgrens biografi se senast K. Gierow, Peter Wieselgren (i G. Carlquist, *Lunds stifts herdaminne* 2: 8, 1961 s. 291 ff.).

¹⁹ S. Wieselgren, Peter Wieselgren. En lefnads-teckning (1900) s. 25 f. Jfr även Wieselgrens omdöme om Ennes i *SSL* 5 s. 288.

²⁰ Wieselgrens anteckning å brev från J. Adlerbeth 9/9 1826, GUB.

²¹ S. Wieselgren, Peter Wieselgren s. 86 f.; NSB s. V.

²² Se t. ex. Geijers *Betraktelser i avseende på de nordiska myternas användande i skön konst* (i Iduna 1817). E. G. Geijer, *Samlade skrifter* 1 (1923) s. 423 ff.

²³ Uppslaget till dikten — liksom till sin folkviseutgåva — fick Afzelius två år tidigare, då han hörde en småländsk flicka sjunga "Näckens polska". I. M. Boberg, *Folkeminddeforskningens historie i Mellem- og Nordeuropa* (Khvn 1952) s. 227.

²⁴ Wieselgren till J. Adlerbeth 10/5 1824, VHAA.

gon mera adekvat rubrik kunde ej valts. Från barndomshemmet Spånkhult i Vislanda, där Wieselgren föddes den 1 oktober 1800, bar han med sig ett dubbelt arv av folkfromhet och folktro. Med hembygdens sägenskatt gjordes han förtrogen av mormodern,²⁵ och sagor berättades för honom av samma personer, som i sina yngre år förtäjt dem för Samuel Ödman i det Wieselska prosthuset.²⁶ Knappt tio år gammal hade han på psalmmeter, den enda han kände, sökt kläda folkdikten i "sin ursprungliga dräkt".²⁷ I "Minnes-sånger ur Wärend" har skalden Wieselgren liksom tioåringen förvandlat hembygdens älvor, vättar, skogsrå och näck till poesi.

I Minnessångerna låg tillika ett program. Wieselgren vänder sig här icke blott som romantikerna emot den klassiska vältaligheten, vilken förlorade kontakten med folket utan även mot den så omhuldade eddaforskningen. Myten eller ett stamfolks äldsta iakttagelser, forskning och tro har enligt honom tre källor: den poetiska eddan (Sämunds edda), den prosaiska (de historiska dokumenten) och fornsägenseddan. "Under det de skrivna sångerna bevarades i gråskinnspärmar, bland ett folk, där friheten tidigt blomstrade ut, levde dessa bland ett evinnerligen fritt folk och flögo från levande rosiga läppar, till levande fria bröst." Framtidsdrömmen var att ge ut de myter och fornsägner, som ligger till grund för Minnessångerna efter samma idé som Sämund och Sturlasson i en nordisk edda, en "fornsägnesedda".²⁸

²⁵ NSB s. 470.

²⁶ SSL 2 s. 514. Jfr NSB s. 245 ff.

²⁷ P. Wieselgren, Minnes-sånger ur Wärend (1824) s. 27.

²⁸ Minnes-sånger s. 27.

Med Minnessångerna vann Wieselgren en odelad beundran bland sina landsmän. Prosten Cavallius i Vislanda, som Wieselgren räknade bland sina egna lärofäder,²⁹ vittnar i ett brev om den glädje Minnessångerna beredde honom och om möjligt ännu mera den samma år utgivna diktsamlingen "Starkodder".³⁰ Afzelius omtalar flera år senare för Wieselgren, att han två gånger köpt "detta vackra fosterländska smålandsarbete" men att han ej fått behålla det, då smålänningar i orten lånat det.³¹ Wallman, som fungerade som kolportör av dikterna, skrev bl. a., att han till Wieselgren tänkt göra ett utdrag av sina ännu ej redigerade reseanteckningar, vari fanns "en ganska stor mängd folksberättelser, ofta av ett rörande innehåll och en poetisk sinnrikhet och objektivitet, som ägnar dem åt nationalpoesin".³² Ej heller den litterära kritiken var negativ. Lorenzo Hammarsköld ansåg arbetena icke vara utan förtjänster ehuru präglade av göticism och tegnérism.³³ Adlerbeth skrev efter att ha varit tillsammans med Tegnér: "Dina sånger ur Wärend tyckte han mycket om. Det är ett nytt skäl för mig att ånyo uppmana dig att fortsätta dem."³⁴

Redan i oktober 1824 hade Wieselgren författat en tävlingsskrift till Svenska akademien betitlad "Om isländska och

²⁹ S. Wieselgren, Peter Wieselgren s. 24.

³⁰ C. F. Cavallius till Wieselgren 24/7 [1824], GUB.

³¹ A. A. Afzelius till Wieselgren 4/9 1833, GUB.

³² J. H. Wallman till Wieselgren. Sign. 5: 154 samt 21/10 1824. Jfr även Biographiskt lexicon 22 (1855) s. 61.

³³ T. Ljunggren, Lorenzo Hammarsköld som kritiker (1952) s. 356. Se även Biographiskt lexicon 20 s. 273.

³⁴ J. Adlerbeth till Wieselgren 9/9 1826, GUB. Se även S. Wieselgren, Peter Wieselgren s. 116 f.

nordiska mytologiernas olika innehåll och värde; jämte ett bihang om nationalitet i sång". Han återupptar här den redan i Minnessånger framförda uppfattningen, att det för grundläggandet av en folkpoesi är nödvändigt att "ösa ur folkminnets källa och ej blott söka blåsa liv i isländarnas skriftligen bevarade hedna-föreställningar".³⁵ Han föredrager "getapigors visor före den djupaste, starkaste och högsta av all eddasång". Arbetet färdigställdes under en frossfeber och vann, även om det ej belönades, Akademiens uppmärksamhet bl. a. för den rikedom på idéer och kunskaper, varom det vittnade.³⁶ Skriften, som alltså är bevarad bland Wieselgrens papper i Göteborgs universitetsbibliotek, har formen av ett samtal fört på 1670-talet på Magnus Gabriel De la Gardies slott Venngarn vid Sigtuna mellan några av seklets mera framträdande lärdomsljus: Olof Rudbeck, Georg Stjernhjelms, Haquin Spegel, Anders Spole, Petrus Lagerlöf, Erik Dahlberg m. fl. Trots den yttre formen, som troligtvis var mera njutbar för samtidens än för nutidens läsare, har tävlingsskriften ett icke ringa historiografiskt intresse. Redan själva ramen visar, att Wieselgren med den unga götiska rörelsens män hade känsla för det inre sammanhanget mellan Olof Rudbecks tid och Geijers.³⁷ I sin skrift lämnar Wieselgren — elva år innan Jacob Grimms Deutsche Mythologie utkom — ett utkast till en nordisk myto-

logi. Den är uppbyggd på följande sätt:

Nordbornas tro

- A. Under hedniska tiden.
1. Överguden Tor.
 2. Förgudade människor (Oden, Freja, Njord, Frej, Balder, Heimdal m. fl.).
 3. Lägre naturväsen:
 - a. i berg: bergakung, bergdrottning, bergsrå.
 - b. i jorden: högfolk (älvkung, älvmoder, harpomän), jordälvor, dvärgar, tomtar, vättar, vårdar.
 - c. på jorden: skogsfrun, skogssnuvan, skogsrån.
 - d. i vatten: näcken, strömkarlen, havsman-
nen, havsfrun, sjörå.
 - e. fylgier.
 4. Förtrollade väsen: (synvändningar, verkliga förtrollningar ibland ting och människor).
- B. Under katolska tiden.
1. Ombildade hednamyter.
 2. Kristna myter (helgon, vålnader).

Denna stomme kompletteras av kortfattade karakteristiker av de olika företeelserna. Iögonfallande är t. ex., att Wieselgren ej räknar jättarna till naturväsendena. Han vidhåller den äldre uppfattningen,³⁸ att "de äro historiska, som synes därav att de försvunnit. Troll äro bergrå i katolsk översättning". Om de lägre naturväsendena framhåller Wieselgren, att de ej var riktigt kända på Island — älvor och dvärgar undantagna — medan han i stället hänvisar till motsvarigheter i den klassiska mytologin. Tomtarna motsvaras av romarnas lares, vårdarna av grekernas hamadryader etc. Tomtarna — vars karaktär varit omstridd inom den moderna folkminnesforskningen — beskrives på följande sätt:

De är "små och egensinniga, beskedliga, då de ej retas. Börjar man en byggnad mot deras vilja, riva de om natten ned, vad man om dagen byggt. Rudera efter sådana hus visas på många ställen. Äro de bevågne, höres under hela natten arbetet fortgå. De draga rikedom till den de älska, tagande den från sine ovänner. Man ser därför mången bli

³⁵ NSB s. 10.

³⁶ Svenska akademiens handlingar ifrån år 1796. Elfte delen (1827) s. 205; NSB s. 10.

³⁷ A. Blanck, Den nordiska renässansen s. 309 ff. H. Schück, som varken känt skriftens författare eller dess proveniens, avfärdar densamma — utan att ha sett den — som "högst bisarr" och "besynnerlig". Svenska akademiens historia 4 (1937) s. 236, 239.

³⁸ A. Blanck, Den nordiska renässansen s. 252 f.

rik eller fattig utan att förstå orsaken till någotdera... De belöna husliga dygder. Man kan ock aldrig visa dem nog attention. Man ber dem med en spottning få ur stället, ett bevis att hela jordrymden är befolkad med gudavarelser."

Skogsfrun karakteriseras av Wieselgren som en sinnebild av sinnlig vållust:

"Frantill är hon den skönaste mö. Hon skymtar fram mellan tallarne, hon räcker jägaren snövit hand och bjuder — ej som det oskyldiga högfolket till dans utan till vila. Baktill är hon urholkad, som om man tagit botten ur en harpa. En jägare har sagt mig, att hon på båda sidor föreställer en jungfru, den ena skönare än det skönaste, den andra vederstyggligare än det vederstyggligaste. Med den förra bedrager hon jägaren. Man insomnar. Då man vaknar har hon vänt sig. Den senare sidan är skogssnuvan... Skogsrän äro talrikare. De äro snabbfotade, som hindra och fly för jägaren. De skratta sedan hjärtligt bak lunden... Bli de onda är deras skratt obehagligt. De äga harar i sin tjänst, dikalavarnas avundsmän... Havsmanen är mindre känd; han är ett gott väsende men har dock någon gång ryckt en tärna från stranden. Havsfrun synes oftare. Hon bleker sina vävnader på holmarna. Deras hovfolk är sjöra."

Om vättar eller vårdar heter det:

"Vättarna bo i träd. De äro ett smått ceremonielt släkte. Man ser dem göra processioner mellan de höga vårdträden med blåflammande ljus i hand. Dessa ljus finnas stundom och äro till mycket nyttiga... De bli husvilla, då träden nedhuggas, och man hör deras suckan och gråt: den sprakande veden. De hämnas stundom med att göra sin fiende husvill. Man blickar dem med libationer av söt mjölk. Man låte helst vårdträden därför stå kvar."

Genom den docentur Wieselgren tillträdde i Lund inriktades hans forskargärning under lång tid framåt på litteraturhistorien och resulterade i det omfattande verket "Sveriges sköna litteratur", vår första egentliga litteraturhistoria. Bland Wieselgrens otaliga personligt färgade värderingar av den svenska skaldekunstens företrädare har det sitt särskilda intresse att observera hans omdöme om den götiska skolan, som han själv stod så nära i sin ungdom. Man igenkänner hans tidigare ståndpunkt i ett uttalande som detta: "Eddamytologin skulle säkerligen

blivit annat än nya teaterdekorationer i stället för den antikt-klassiska mytologin, om det varit vår folktro, vår barnkammaråskådning i stället för de isländska kolonisternas sista hedniska och första kristna kulturstadium." Ling betraktar han — naturligtvis med viss rätt — som skolans huvudman, men också denne klandras för att ha vänt sig till den isländska mytologin och ej — i likhet med Wieselgren själv — "såsom lyrisk skald rört sig i sin barndoms världsåskådning, den inhemska nordiska folkmyten".³⁹

I Wieselgrens mycket breda framställning får folkdikten också sitt utrymme. I avsnittet om forntidens litteratur för Wieselgren på nytt fram begreppet "fornsägn-eddan", vilken "innehåller mången skön dikt från asatrons tidevarv, som är poesi blott den upptecknas". Han citerar utförligt sina Minnessånger och hänvisar till Wallmans och Afzelius uppteckningar.⁴⁰ För Wieselgren är uppteckningsarbetet ställt i poesins tjänst. Den kritiska inställningen till sagorna — med deras ofta plumpa och oädla form — delade han med samtiden. Han nämner sålunda Rasmus Nyerups och Lorenzo Hammarskölds sagoutgåvor från 1816 resp. 1819 utan någon entusiasm och hävdar, att "svensken trodde sig kunna berätta prosaiska sagor utan att besvära sig med att uppskriva dem och klädda sina sagraminnen helst i folkvisans dräkt. Det visar tydligen ett övervägande poetiskt sinne och snille".⁴¹ Värdet av sagorna

³⁹ SSL 5 s. 441. Jfr även s. 590 ff.

⁴⁰ SSL 2 s. 103 ff. Jfr även noten på s. 4 varav framgår, att Wieselgren hyst tankar att publicera sin tävlingsskrift från 1824.

⁴¹ SSL 2 s. 493 f., 513. Om kritiken av Hammarskölds sagoutgåva se även T. Ljunggren, Lorenzo Hammarsköld s. 293 samt E. Liedgren (i Svenska kyrkans historia 6:2, 1946) s. 338.

berodde på hur de återgavs: "De i prosaisk form från släkte till släkte fortplantade sagorna . . . eftergiva sångerna föga i fantasi, fast språkets poesi beror så mycket av berättaren."⁴² Typisk är därför Wieselgrens uppskattning av Hyllén-Cavallius' ej så litet friserade sagoutgåva 1844: "Tack för dina sagor. Du har en gåva att berätta som är makalös — den konst som Oxenstierna i sin Disa ansåg för så svår. Det är på samma gång den rent nationella tonen och likväl — din individuella, som visar, att just du skulle bearbeta det fältet."⁴³ I "Sveriges sköna litteratur" framhåller Wieselgren, att Hyllén-Cavallius och Stephens "torde ha lämnat de lyckligaste proven på konsten att nedskriiva ur folkets mun vår sagostil i Svenska folksagor och äfventyr" och exemplifierar med utdrag ur "Lilla Rosa och Leda".⁴⁴ Rickard Dybeck förbehådde i sin recension av samma arbete en senare tids syn på utgivningen av folktraditioner, då han önskade "det i och för sig mästerliga föredragningssättet utbytt mot ett annat, nämligen folkets". Därigenom skulle olika lynnen, föreställningssätt m. m. i skilda delar av riket liksom traditionens innehåll bättre framträda.⁴⁵

Till sina utdrag ur "Svenska folksagor" knyter Wieselgren en intressant reflexion: "Ingen enda av våra romaner från Mörks till 'följetongsartikeln' i dagens minsta tidning lära komma att leva så länge som den yngsta folksaga, vilken likväl aldrig varit skriven, ehuru ändå möjligtvis spridd i hela Europa. . . . Själve Walter Scotts Ivanhoe och Sues Salamander

torde ej efter några årtusenden eller århundraden vara lika spridda sago personer. Och nu finnes likväl boktryckerikonst, ångskepp och järnvägsvagnar." Uppenbart är att "Svenska folksagor" bidragit till att förändra Wieselgrens syn på sagorna. Ur vetenskaplig synpunkt icke minst genom de däri införda hänvisningarna till utomsvenska varianter. Moralisten Wieselgren finner därtill i den folkliga berättarkonsten en förträfflig avledare för — skvallret! "Tvistas där i drängkammaren om Hobergsgubben eller de 2 skraddarna, huru oskyldiga följder har det ej i jämförelse med vad som kan följa, ifall där tvistas om verkliga personer av dagliga bekantskaper?"⁴⁶

*

För de litteraturhistoriska forskningarna och prästgärningen i Skåne hade Wieselgren ej förlorat intresset för sin hemprovins historia, åt vilken han som ung ägnat sina första vetenskapliga försök. Då han vid en sammankomst i Växjö den 6 juli 1842 — avsedd att ävågabringa ett nykterhetssällskap — råkade sina landsmän, framförde han tanken på utgivning av en ny upplaga av Samuel Rogbergs "Smålands beskrifning". Denna var bristfällig och hade tidigt blivit föremål för kritik. Biskop Wallquist hade 1791 haft en plan färdig att utarbeta en ekonomisk beskrivning över Växjö stift.⁴⁷ Tegnér hade hoppats, att ett särskilt herdaminne skulle utarbetas av domkyrkosysslomannen J. Forsander.⁴⁸ Ingenting av detta hade emellertid förverkligats. Vid den nämnda sammankomsten i Växjö beslöts emellertid att utgiva en helt ny

⁴² SSL 2 s. 513.

⁴³ Wieselgren till G. O. Hyllén-Cavallius 8/3 1845, KB.

⁴⁴ SSL 5 s. 363 f.

⁴⁵ Runa 1844 s. 127.

⁴⁶ SSL 5 s. 566 f.

⁴⁷ Växjö domkapitels cirkulär 20/7 1791.

⁴⁸ Handlingar hörande till prestmötet i Wexjö . . . 1836 (1837) s. 16.

smålandsbeskrivning med Wieselgren och Forsander som författare.⁴⁹

Forsander och Wieselgren var två skilda naturer. Den förre noggrann och långsam, den senare snabb och slarvig. Forsanders deltagande i arbetet skulle med säkerhet omintetgjort det.⁵⁰ Vid årets slut avsåde han sig uppdraget.⁵¹ Wieselgren vände sig i detta läge till Hyltén-Cavallius — nu bibliotekarie vid Kungliga biblioteket — med bön om att denne måtte inträda som medutgivare: "Om din kärlek till gamla Småland beverer dig att associera dig så 'gäm vi åstad'. Jag sänder dig alla mina samlingar och du redigerar! Eller för en viss ort sänder du mig dina och jag redigerar! Med ett ord — vi skola var med sin signatur nog ro i land."⁵² Hyltén-Cavallius tackade dock nej till erbjudandet. Som skäl anförde han utom bristande tid bl.a., att han ej var hemmastadd med själva ämnet utan behövde långa förberedande studier.⁵³ Trogligtvis har dock Hyltén-Cavallius varit tveksam att bli författarkompanjon med Wieselgren, som starkt kritiserades i Stockholm. Till fadern skriver han: "Underrättelsen att Wieselgren och Forsander hålla på med en ny beskrivning över Småland gläder mig, ehuru jag måste bekänna att en så poetisk natur som W. ej passar för ett dylikt arbete."⁵⁴ Att

Wieselgren behandlade materier, varmed även Hyltén-Cavallius sysslade, synes även ha väckt viss irritation åtminstone hos prosten Cavallius.⁵⁵

Med "Ny Smålands beskrifning" 1844—47 inträder Wieselgren i raden av dem, som i Petter Rudebecks spår ägnat Smålands historia och topografi sin forskarmöda.⁵⁶ Även om Wieselgren vördade Rudebeck som den där "höll lyran i den ena och fornlämningslampan i den andra handen",⁵⁷ visar han själv en tydlig orientering mot en modernare lärdomsriktning, personifierad i E. G. Geijer (1783—1847), Sven Nilsson (1787—1883), Finn Magnusen (1781—1847) och Jacob Grimm (1785—1863), till vilka "Ny Smålands beskrifning" dedicerats.

Som historiker hade Geijer byggt upp en skildring av forntiden på litterär grund.⁵⁸ Zoologen Sven Nilsson hade tvärtemot hävdad, att varje folks förhistoria måste undersökas på annan väg än den litterära, nämligen genom den i naturforskningen brukade komparativa metoden.⁵⁹ Fornforskarens ledfaktorer

⁵⁵ I ett brev till sonen den 16/12 1843 heter det: "Wieselgren vill uti sin förnyade Smålands beskrivning införa så mycket av folkmyterna, som han genom oss präster kan uppsnappa. Gud låte dig icke bliva förekommen på alla håll, så att dina mångåriga mödor och kostnader varit alldeles förgäves."

⁵⁶ Om Rudebeck se senast J. Svennung, Petter Rudebeck. En sägensamlare i Småland på 1600-talet (Saga och sed 1954); B. R. Jonsson, Petter Rudebecks visuppteckningar (Saga och sed 1959).

⁵⁷ SSL 3 s. 437 f. Se även NSB s. 784.

⁵⁸ Se numera B. Henningsson, Geijer som historiker (1961) s. 180. Rörande Wieselgrens uppfattning om Geijer som historiker se SSL 5 s. 263 ff.

⁵⁹ Detta hindrade ej, att Geijer 1844 uttalade sig mycket erkännamt om Sven Nilssons metod. Gemensamt för dem båda var ju även den positiva inställningen till folktraditionen. E. G. Geijer, Samlade skrifter 9 (1929) s. 351. Se vidare B. Henningsson, Geijer s. 253 ff. Jfr även SSL 5 s. 299.

⁴⁹ NSB s. V f.

⁵⁰ Jfr J. E. Lagergren till Wieselgren 13/11 1843, GUB.

⁵¹ J. Forsander till Wieselgren 5/12 1842, GUB.

⁵² Wieselgren till G. O. Hyltén-Cavallius 28/1 1843, KB.

⁵³ G. O. Hyltén-Cavallius till Wieselgren 9/2 1843, GUB.

⁵⁴ G. O. Hyltén-Cavallius till C. F. Cavallius 26/7 1842, KB. I ett brev till samme adressat den 7/2 1843 heter det: "Han [Wieselgren] inbjuder mig att deltaga i hans Smålands beskrivning, men jag kan naturligtvis ej ingå därpå."

innefattade ej blott fynd av redskap, vapen, grav- och boplatsslämningar, kranier, kultföremål utan även ortnamn, inskrifter, sagor och plägseder. Fynd eller andra lämningar av dylika forntida materier borde jämföras med på något ställe av jorden ännu brukade eller levande sådana.⁶⁰ I en skrift 1835 hade han framhållit, att kranierna i ättehögarerna skulle kunna ange rasen och stammen för de människor, som där jordats.⁶¹ Skelettgravarnas kortskallar (brachycefali) i södra Sverige — för att blott nämna ett exempel — hade enligt Sven Nilsson likhet blott med lapparnas. Därmed bevisas enligt hans uppfattning, att lapparna en gång bebott hela Sverige. Även Jacob Grimm hade använt en jämförande metod ehuru som språkforskare. I sin *Deutsche Mythologie* av år 1835 hade han överfört metoden på folktron. Genom nämnda arbete har Grimm enligt Wieselgren brutit en framkomlig väg för kommande forskning, som varken innebar förakt för "käringskrocket" eller av detta byggde lärda mytssystem på lös grund.⁶² I Grimms skildring av den tyska mytologin, baron Reiffenbergs av den nederländska etc. fann Wieselgren de direkta motsvarigheterna till "vidskepelsen och vantron i Virdaland", vilka förgäves eftersöktes i eddorna.⁶³ Grimm hade ju i

sin mytologi själv utförligt återoppat en rad svenska topografiska verk.⁶⁴ Någon personlig kontakt med den berömde tysken synes Wieselgren dock ej haft under dennes Sverigebesök 1844. Att Finn Magnusen innefattas bland Wieselgrens "lärare" kan synas märkligt med hänsyn till den negativa inställning Wieselgren visar mot Edda-forskningen. I kommentarerna till sina Edda-översättningar begagnar Magnusen emellertid just den komparativa metoden och gör ideligen jämförelser med samtida folktro och folksed i Norden såväl som med antika traditioner.⁶⁵ Bl. a. gör han flitiga hänvisningar till Jacob Grimms *Deutsche Sagen* (1816—1818).⁶⁶ Framför allt torde dock Finn Magnusens inlägg i den bekanta Runamodebatten ha vunnit Wieselgrens intresse. I "Ny Smålands beskrifning" ägnas ett långt avsnitt åt denna runologiska fråga.⁶⁷

I sin inledning till "Ny Smålands beskrifning", som f. ö. utgavs separat i några exemplar under titeln "Virdaland", har Wieselgren betraktat sin hemprovins ur ett mycket vidsträckt tidsperspektiv. Även om de kronologiskt fixerbara epokena tillmätts rikligt utrymme, är det förhistorien, som främst fånglat författaren. Varifrån och av vem har kolonisationen av Småland skett? Var har den

⁶⁰ Studier, kritiker och notiser 1844 s. 151. Se även *Biographiskt lexicon* 10 (1844) s. 157 f. Om Sven Nilsson som fornforskare se B. Hildebrand, C. J. Thomsen s. 701 ff. Jfr även Wieselgrens omdöme om Sven Nilsson i P. Wieselgren, *Lunds akademi på 1820-talet*... utg. av E. Newman (Skrifter utg. av Föreningen Det gamla Lund 11, 1929) s. 37.

⁶¹ B. Hildebrand, C. J. Thomsen s. 708.

⁶² NSB s. 368. Rörande J. Grimm se D. Strömbeck, *Bröderna Grimm och folkminnesforskningens vetenskapliga grundläggning* (Arv 1945).

⁶³ NSB s. 368.

⁶⁴ J. Oedman, *Chorographia Bahusiensis* (1746); E. Fernow, *Beskrifning öfwer Wärmeland* 1 (1773); A. Hülphers, *Samlingar til en beskrifning öfwer Norrland* 4 (1780); S. P. Bexell, *Halands historia och beskrifning* 2 (1818).

⁶⁵ *Den äldre Edda. En Samling af de nordiske Folks ældste Sagn og Sange*... oversat og forklaret ved Finn Magnusen 1—4 (Kbhvn 1821—23). Se särskilt den i fjärde bandet ingående ordboken.

⁶⁶ Om Finn Magnusens kontakt med J. Grimm se *Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit nordischen Gelehrten* (Berlin 1885) s. 203 ff.

⁶⁷ NSB s. 56 ff., 144.

småländska folkkulturen sina rötter? Att Wieselgren betraktat de förhistoriska avsnitten som särskilt viktiga framgår inte minst därav att han samlat ett urval av dem i en skrift betitlad "Syd-skandinavernas förstfödsorätt, ett bidrag till kritik af Skandinaviens urhäfder" 1846. I förordet till denna bok om 254 sidor åberopar Wieselgren med eftertryck den nya naturvetenskapliga forskningen och refererar uttalanden från naturforskar-mötet i Stockholm 1842, där Sven Nilsson fick starkt stöd för sina synpunkter bl. a. av And. Retzius.

Wieselgrens "undersökningsområde" var genom uppgiftens natur på förhand givet. Men inte desto mindre motiverades det genom en alldeles bestämd grundsyn, nämligen att Virdaland hade en *egen* historia: "Svearna ha en historia, som ej är virdarnas. Den måste bli lika främmande för de senare, som Vasas historia är för skåningen."⁶⁸ Denna uppfattning bottnade ej enbart i vad man i våra dagar skulle kalla hembygdsromantik. I den berömda rättshistorikern C. J. Schlyters år 1835 utgivna arbete "Om Sveriges äldsta indelning i landskap och landskapslagarnas upkomst" hade nämligen Värendsbygdens självständiga karaktär starkt understrukits bl. a. med hänvisningen till den lika arvsrätten mellan man och kvinna, och att det av ålder utgjort ett eget stift. Schlyter menade, att de regionala differenser, som kan konstateras i Småland, beror på att kolonisationen skett från olika håll, vid olika tidpunkter och av olika stammar. Från Varend skilde sig av sådana skäl t. ex. Kalmarbygden, varför "Kalmar läns allmoge vill, såsom 'kalmarboar' anses för något annat än smålänningar". Med Småland stod där-

⁶⁸ NSB s. 11.

emot den nordöstligaste delen av den skånska skogsbygden i nära förbindelse.⁶⁹ Indicier på sådana stamskillnader var bl. a. språk och folklyne. Det är denna Schlyters teori om ett forntida självständigt Varend, som utgör basen i Wieselgrens framställning. Liksom Linné "divinerade om det av naturalhistorien, som han ej ännu kände, just vad eftervärlden därom kommit att känna", anger säkerligen h[er]r Schlyter sannolikheter i svensk etnografi, som en senare forskning kan bevisa vara sanningar."⁷⁰ Wieselgren vill genom sitt arbete framföra nya indicier, nya bevis.

En grundstomme för den nya beskrivningen utgjorde Wieselgrens interfolierade exemplar av Rogbergs "Smålands beskrifning"⁷¹ samt "Archivum Smolandicum" med Gahms avskrifter av prästernas primäruppgifter till Rogbergs beskrivning. Wallmans Värendsarbete synes Wieselgren ej ha haft tillgång till.⁷² Värdefull hjälp fick han däremot genom Daniel Nordin och Jonas Sandell samt framför allt J. E. Lagergren, vars samlingar Wieselgren hade till läns.⁷³ Trots förefintliga materialsamlingar ansågs det dock nödvändigt med nyinsamling av vissa uppgifter.⁷⁴

⁶⁹ A. a. s. 23 f.

⁷⁰ NSB s. 10. Jfr SSL 5 s. 304 f.

⁷¹ Detta exemplar, inbundet i två foliovolym, finns alltså bland de Wieselgrenska papperen i GUB.

⁷² Redan 1825 hade Wieselgren bett att få låna Wallmans arbete, men då detta tillhörde Adlerbeth, kunde Wallman ej själv villfara denna önskan. Wallman till Wieselgren 2/8 1825, GUB. Efter Adlerbeths död var man i okunnighet om var manuskriptet befann sig. J. E. Lagergren till Wieselgren 9/12 1844 samt ett odaterat brev, sign. 128:4394:1, GUB.

⁷³ Biographiskt lexicon 10 (1844) s. 101.

⁷⁴ Detta hävdas bl. a. av J. E. Lagergren i brev till Wieselgren 12/7 1843, GUB.

I ett brev till Växjö domkapitel den 21 augusti 1843 anhöll Wieselgren, att en bifogad promemoria måtte meddelas stiftets prästerskap. Denna — liksom Wieselgrens brev, vilket innehåller vissa uppgifter rörande finansieringen av företaget — intogs i domkapitlets cirkulär av den 25 oktober samma år, undertecknat av Tegnér och övriga kapitulares. Wieselgren önskade dels få korrigerat fel i Rogbergs beskrivning, dels få tilläggsuppgifter. De senare gällde series pastorum, beskrivningar av kyrkor och större egendomar, vägsystemet, förteckningar över ämbets- och tjänstemän, geologi och naturalhistoria. Härtill kommer en rad frågor av kulturhistorisk art:

”Ha vid fornlämningars undersökande *flintstenar* funnits? *kopparvapen*? *järnvapen*? Ha *benraglen* funnits innerst i begravningsstället och *urnor* med brända ben längre från centrum eller ovan nedersta lagret? Ha lappkranier (korta huvudskålar: brachycephali) anträffats? Finnas fornlämningar av olika karaktärer (stenrör, murade gravar med ingångar, jordhögar m. m.) och vilken är vartdera slagets sträckning? Vilken är folkstammens övervägande hårfärg? Uttalas *S* som *Schin* eller *Sin* i *Sw*? (såges *Schwerje* eller *Sverige*, *Schwart* eller *swart*)? Uttalas *Hv* såsom ungefärligen det engelska *wh* eller det svenska *w*? (såges *whä*? *whit*? eller *wad*, *wit*, liksom *w* uttalas i *wara*, *watten*?). Förvandlas vokalerna ofta i diftonger och sker det då i *oj aj* eller *au* (såges *stojn*, *stajn* eller *stavn* för *sten*?). Vilket var huvudfärgen i den äldsta klädedräkten? — Särdeles önskligt vore, att vid gränserna av Växjö stift mot andra stift, övergångsorterna i dialekt, klädfärg och antikviteter noga måtte anmärkas. Är *frimåndag* ett folkbegrepp? Bestämmer giftermålstiden efter *månskifftet*? Äro andra spår av *måndyrkan*? Var iakttages *torsdagsaftonens* helgd, så att grövre arbeten då ej uträttas? Är tecken till någon dylik uppmärksamhet på *onsdagen*? Om så är, vad uttal och färg i hår och kläder har *den stammen*? Är någon ort, där den vita färgen i karl- och kvinnokläder av ylle överväger den blå? Vilka berg besökas än eller ha i mannaminne besökts om våren, då eldar upptändes och dans hölls? Huru vidsträckt är *danneman* en hederstitel? Botas barn för skerva genom att lyftas över en *brinnande eld*? Kallas Orion *Fröjas rock* eller *Tröggerock*? Beskrivas

värendskvinnornas bragder, där man ej läst tryckta böcker, såsom *ett lönnmördande av sömnen* eller *en öppen strid* eller *en strategi*? Vad vet *Östra härad* om sin *springskatt*? Vid vilka häradsrätter ha undersökningar förekommit *om resor till Blåkulla*? I vad orter har man ännu tron på dylika resor? Känner någon varest de först skolat anklagas? Finnas i *Finheden*, särdeles mot skånska gränsen i forngravar inga *korta kranier*? Är det mycket sägen om *troll*, som bott i bergen? Har man exempel, att en familj, som flyttar utom Varend, likväl behåller i arvskitet värendslagen? Gäller den ännu för *hustrurs giftorätt* i boet? Är utom Varends gränser intet spår av denna kvinnans jämlikhetsrätt? — Vid alla uppgifterna torde *stället* och *tiden* noga anmärkas.”

Utom svar på dessa frågor önskades vissa statistiska och ekonomiska uppgifter. Bl. a. ville Wieselgren få kännedom om hemmansklyvningens inflytande på jordens uppodling. ”Ändring i byggnadssättet torde ock anmärkas: Finnas kringbyggda gårdar? Byggas ännu envåningshus med ett 2-våningsloft vid östra ändan? Vilka orter sås havren övervägande uti? (’Havrebygden’).”

Wieselgren var nöjd med ett svar från varje kontrakt på de anförda specialfrågorna antingen av kontraktsprosten eller av den prästman, som ägde bästa insikten inom respektive område. Uppgifterna önskades inom loppet av 1843, men på flera prästers begäran förlängdes tiden genom meddelande i nytt domkapitels-cirkulär till den 1 maj 1844. Det inkomna materialet överlämnades av Wieselgren till Växjö gymnasiebibliotek och förvaras numera inbundet i ett folioband i Växjö Stifts- och landsbibliotek. En förteckning över svaren, som innehåller åtskilliga outnyttjade uppgifter av etnologisk och folkloristisk art, ingår i företalet till andra delen av ”Ny Smålands beskrifning”.⁷⁵

⁷⁵ Svar på vissa uppgifter i Wieselgrens frågelist från komministern J. Rooth av den 10/2 1844 ingår bland Hyltén-Cavallius' samlingar (V s. 7:1, KB). Wieselgrens försök att få svar på sina frågor från Hyltén-Cavallius synes ha misslyckats. Wieselgren till Hyltén-Cavallius 18/6 1844, KB. Se även J. E. Lagergren till Wieselgren 11/1 1844, GUB.

Wieselgrens frågelista skiljer sig ej blott i sak från äldre sådana utan även däri att den är uppbyggd kring en idé. Man torde ha rätt att betrakta de enskilda frågorna som ett slags ledfaktorer, med vilka han avsett att pröva sin Varendstes. Detta förklarar den särskilda uppmärksamhet, som Wieselgren fäster vid gränserna eller övergångsorterna i fråga om olika företeelser liksom utbredningen samt påpekandet att "vid alla uppgifterna torde stället och tiden noga anmärkas". Materialanskaffningen har ej enbart avsett beskrivning — såsom i tidigare arbeten av motsvarande art — utan bevisning.

En jämförelse mellan Wieselgrens frågor och Sven Nilssons program för "komparativ etnografi" gör det utan vidare klart, att frågelistan i väsentliga stycken haft sin förebild häri. Detta gäller främst de arkeologisk-antropologiska frågorna.

Sven Nilsson, som med stort intresse följt Wieselgrens forskningar, skrev i mars 1844 — alltså efter det att frågelistan utsänts av Wieselgren: "Finnas svärd och andra stridsvapen av koppar eller av järn i Varend? Ha liken blivit brända eller obrända begravda? I senare fallet frågas om det ej är möjligt att erhålla kranium av en gammal varendsbo från hedniska tiden? Det vore i hög grad intressant."⁷⁶

Även den komparativa språkforskningen stod som vi sett på Sven Nilssons program liksom studiet av religion och folksagor. Årseldarna tillhör de företeelser, som Sven Nilsson behandlar i "Skandinaviska Nordens ur-Invånare". Midsommarelden tolkas som en relik av Balderskult.⁷⁷ Torsdagshelgen diskuteras utförligt i samband med Tors-kulten, som Sven Nilsson anser ha varit den mest spridda bland det egentliga folket och

därför svårast att utrota.⁷⁸ Redan i tävlingsskriften "Om isländska och nordiska mytologiernas olika innehåll och värde" 1824 hade dock Wieselgren själv behandlat torsdagshelgen:

"Sällan torde åskan rulla över nordiska folket, att man ej påminner varandra om Tor och mången ömkar då hånfullt de olyckliga trollen. Vilken vet ej, att man skall vara född på Tors dag för att kunna se in i andarnes värld?, och vilken from gumma tager väl sin ten fram om torsdagskvällen? och vilken sven vet ej, att man kan taga näcken med ett betsel, färdiggjort under sju torsdagskvällar. Gå till de kloke. Nog veta de mycket om sättet att dyrka Tor. Har din fåle sjuknat, signa honom med Tors hammartecken så skakar han snart sin man med längtan och yves av sin börda. Hans orakel rådfrågas från bergshöjder. Förf. kom över en så kallad svartkonstbok, som en klok ägt. Tor var använd i de flesta signierier. Ingen annan Eddagud var där nämnd. Ännu finnas de i landsorten, som ej arbeta om torsdagskvällarna. Någon *dyrkan* av de andra så kallade gudarna kan omöjligen uppspanas. I folktron framträder han alltid som stor och segersäll. Han har aldrig varit död, och ingen Tors-grav erinrar om dess människostånd. Ej heller är han föråldrad."⁷⁹

Möjligen kan de kvalificerade frågorna om byggnadsskicket även ha sin bakgrund i Sven Nilssons program.⁸⁰

Flera frågor har en direkt tillämpning på Småland. Detta gäller självfallet Blända-traditionerna, till vilka även den speciella frågan om Springskatten⁸¹ hör liksom frågorna rörande arvsrätten. Även

⁷⁸ A. a. kap. 4, s. 44.

⁷⁹ Jfr även den utförliga framställningen i E. Fernow, Beskrifning öfver Värmeland 1, s. 258 samt E. G. Geijer, Samlade skrifter 4 (1926) s. 210 f.

Torsdagshelgen har — utan kännedom om de här anförda bidragen — behandlats av bl. a. N. Lithberg, Att helga torsdagen (Vetenskaps-societetens i Lund årsbok 1933) och M. P:n Nilsson, Torsdagshelgden (Arv 1947).

⁸⁰ Jfr ovan s. 11 samt Skandinaviska Nordens ur-Invånare kap. 3. På s. 14 omtalas bl. a. stugor med "sparrverks-tak". Jfr även E. G. Geijer, Samlade skrifter 3 (1925) s. 572.

⁸¹ Jfr NSB s. 284, 452.

⁷⁶ S. Nilsson till Wieselgren 25/3 1844, GUB.

⁷⁷ A. a. kap. 6, s. 14.

andra efterfrågade företeelser har Wieselgren uppenbarligen betraktat som karaktäristiska just för Småland. Detta gäller elden på bergen,⁸² liksom Blåkulla-traditionerna⁸³ och måndyrkan.⁸⁴ Självfallet hade antalet dylika frågor kunnat utökas ytterligare. Wieselgren nämner t. ex. veckoräkningen som en "egenhet för småländska folkstammen"⁸⁵ liksom sägner om Oden.⁸⁶

Vissa spörsmål i Wieselgrens frågelistan återfinnes i Grimms Deutsche Mythologie såsom de om månen, årsejderna, Blåkullaresorna och trollsägner.⁸⁷ De astrala företeelserna hade behandlats av Finn Magnusen.⁸⁸ Benämningar och traditioner om stjärnbilden Orion upptages av Grimm med hänvisning till svenska belägg.⁸⁹ Motiven hade jämväl nyttjats i både Oehenschlägers och Geijers diktning⁹⁰ liksom i Wieselgrens egen.⁹¹ Till de dialektala frågorna återkommer jag nedan.

Då inledningen till "Ny Smålands beskrifning" förelåg färdigtryckt redan den 1 mars 1845, hann Wieselgren ej utnyttja svaren på promemorian. Endast i en not har han infogat några varianter av Blända-traditionen, vilka utgör svar på frågelistan.⁹² Svaren begagnas i stället

närmast som ett slags illustrationer i de allmänna översikter, varmed framställningen av de olika häraderna inleds i de topografiska delarna av beskrivningen liksom i vissa sockenartiklar. Genom detta förfaringssätt förfuskades självfallet möjligheten att sätta in stoffet i sitt sammanhang och bruka det för bevisföring.

Här skall vi inskränka oss till att belysa inledningen till "Ny Smålands beskrifning" ur folklivsforskningens synpunkt. Detta kan kanske förefalla oriktigt, då Wieselgren själv betitlar sin inledning som "historia". Men det är historia i vidaste mening. Det historiska sinne forskaren måste förvärva innebär för Wieselgren "förmågan att förstå själva livet i varje folk". Wieselgren har — som bondson och präst — funnit den kammarlärdes distans till och von oben-betraktelse av folket hindrande. Därför måste forskaren med sin slagruta i handen "nedstiga även bland folket". Han får ej nöja sig uteslutande med pärmskinnen och forngrifternas.⁹³ Wieselgren har därmed framhållit det vi numera kallar folklivsforskning som det nödvända komplementet till historia och arkeologi. Hans förebild som historiker är i själva verket Olaus Magnus. Redan i sin litteraturhistoria framhåller Wieselgren: "För sin tid ägde han ej vanliga kunskaper och stilistisk förmåga. Vi hava lärt mer av honom, än av en och annan av Sveriges historieskrivare med långt större anseende."⁹⁴ I "Ny Smålands beskrifning" heter det, att Olaus Magnus fattade historien "måhända rättare än mången annan, skrivande *folkets* historia, då andra ofta blott skrivit konungarnas".⁹⁵

⁸² NSB s. 411, 418.

⁸³ NSB s. 397 f.

⁸⁴ NSB s. 431.

⁸⁵ NSB s. 486. Om veckoräkningens utbredning se J. Granlund, Veckoräkning och veckoår (Arv 1955).

⁸⁶ NSB s. 139.

⁸⁷ A. a. s. 404 ff., 348 ff., 592, 302.

⁸⁸ Jfr NSB s. 146, 431.

⁸⁹ Deutsche Mythologie s. 417.

⁹⁰ J. Adlerbeth till E. G. Geijer 21/11 1811, VHAA.

⁹¹ Minnes-sånger ur Wärend s. 31 f. Jfr NSB s. 383. Jfr även G. O. Hyltén-Cavallius, Wärend och wårdarne 1 (1864) s. 236 f.

⁹² NSB s. 286, 386.

⁹³ NSB s. 366.

⁹⁴ SSL 2 s. 333.

⁹⁵ NSB s. 374.

Enbart forskningsfältet — folket i motsats till kultureliten — konstituerar ej folklivsforskningen utan framför allt metoden. Forskaren måste, som Wieselgren uttrycker det, äga en slagruta, ett redskap och ett bestämt tillvägagångssätt. Den av Wieselgren åsyftade metoden ligger implicerad i termen "folkminne". C. W. von Sydow har med hjälp av Svenska akademins ordboks excerptsamling visat, att denna benämning påträffas i "Sveriges sköna litteratur" 1834. Det heter där t. ex.: "Vi som vant oss lita på skrift, kunna knappt begripa, huru folkminnet ofta i sekler bevarat sånger av 100-tals versar."⁹⁶ Termen brukas ofta i "Ny Smålands beskrifning"⁹⁷ men kan föras tillbaka till Wieselgrens tävlingsskrift 1824, där det om Saxo heter: "Han var ej historiker men han var samlare och gagnade oss mera igenom att lämna oss historien sådan den fanns i folkminnet i hans dagar." Även om termen folkminne, som givit namn åt en hel vetenskap, introducerats av Wieselgren, inskränker sig hans insats dock till att i ett ord ha sammanjutit de båda komponenterna folk och minne. Därvid synes han ha byggt på Geijer, som i sin inledning till "Svenska folkvisor" 1814 upprepade gånger talar om "folkets minne" som en källa för kändedomen om folkvisorna.⁹⁸ Redan i sin

tävlingsskrift för Svenska akademien 1810 om "inbillningsgåvan", där Geijer gentemot den förkonstlade dikten ställer en poesi som "levde i folkets mun och hjärta", frågar han retoriskt: "Bevarades ej Ariostos sånger i det italienska folkets minne?"⁹⁹

Betraktelsen av folkminnena — icke enbart i Geijers till visorna inskränkta betydelse — som historisk källa är klart formulerad av Wieselgren: "I detta lands (Värends) egendomliga minnen torde vi ha säkraste källan för det gamla Virdarikets kändedom."¹ Carl Cullberg, som i en studie över "G. O. Hyltén-Cavallius och Wärend och wirdarne" framhållit denna Wieselgrens metodiska syn, skriver:

"Detta att man ur folkminnena och förminnena kan draga historiska slutsatser och att detta för med sig att varje landsända måste specialstuderas, är en idé hos Wieselgren, som är värd att lägga märke till. Var han har fått den ifrån, har jag inte lyckats konstatera, möjligen skulle det kunna vara en utbyggnad av Jacob Grimms åsikt att myterna är rester av en äldre enhetlig religion. Denna idé kommer sedan Hyltén-Cavallius att ta upp och vidare bygga ut. Den blir en av hörnstenarna i hans metodiskt uppbyggda bevisföring för rester efter olika folkslag i Värend."²

I själva verket möter denna uppfattning på närmare håll än hos Grimm, nämligen i Sven Nilssons "Skandinaviska Nordens ur-invånare", uttalad med all önskvärd tydlighet:

"Man må ej föraktligt nedblicka på traditionen, använd som historiskt bevis; ty vilar icke i själva verket all vår kunskap på tradition, då till och med vårt eget modersmål och konsten att läsa bokstäver ej kan meddelas utan traditionsvis från mun till mun, dvs. på samma sätt som fornsagorna."³

⁹⁶ A. a. 2 s. 436. Jfr s. 427, 431, 450, 458. Sydow, Folkminnesforskning såsom vetenskap och universitetsdisciplin (Rig 1919) s. 40. Se numera även Ordbok över svenska språket utg. av Svenska akademien 8 (1926) sp. 1076; I. M. Boberg, Folke-mindeforskningens Historie s. 2.

⁹⁷ A. a. s. 6, 12, 122, 373, 795; 2 s. VII.

⁹⁸ E. G. Geijer, Samlade skrifter 1 s. 369 ff. Här möter man även uttrycket "den muntliga folktraditionen" (s. 402). Svenska akademins ordbok (bd 8 sp. 1087) redovisar ordet "folktradition" först hos Atterbom 1818. Se numera även B. Henningsson, Geijer s. 233.

⁹⁹ E. G. Geijer, Samlade skrifter 1 (1923) s. 88.

¹ NSB s. 7. Jfr s. 12.

² C. Cullberg, G. O. Hyltén-Cavallius och Wärend och wirdarne (Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok 1958—59) s. 22.

³ A. a. kap. 4 s. 13 (1839).

"Kvarlevor av hedendom röjas ännu i åtskilliga av allmogens bruk... De äro för den historiske forskaren märkvärdiga såsom spillror av en för tio sekler sedan kullstörtad religionsbyggnad, och de lära honom måhända åtskilligt, varom historien tiger."⁴

Även om ingen hos oss före Sven Nilsson upphöjt förfaringssättet att draga historiska slutsatser ur sentida folktraditioner till vetenskaplig metod, kan betraktelsesättet som sådant ej tillskrivas den lärde lundensiske naturforskaren. Det ligger som nämnts in nuce redan i det av Wieselgren lanserade begreppet folkminne. Redan 1834 kan Wieselgren därför i anslutning till juristernas *lex non scripta* tala om folkminnet som en *litteratura non scripta*.⁵ Samma år utgav den berömde danske språkforskaren N. M. Petersen ett arbete om "Danmarks Sagnhistorie", där det i modern folklivsforskning välbekanta retrospektiva betraktelsesättet direkt fixeras som en vetenskaplig metod, som icke ersätter men kompletterar den historiska. Forskaren har att "ved Reflexion at slutte fra det bekjendte til det ubekjendte. Enhver Betragtning af en forhistorisk Tid maa grunde sig paa Slutninger fra den historisk bekjendte; fra de forhaanden værende Kilder og Nordens i dem skildrede Tilstand gaar man tilbage til det, som var førend det som blev, og hertil benyttes alle de Midler, som den menneskelige Granskning efterhaanden har tilegnet sig ved Betragtning af Folkenes Udseende, Gudelære, Sprog og Historie".⁶ Här finner vi Lafitaus redan 1724 framlagda men förbisedda metodiska princip att ur det

närvarande förklara det förflutna återupptäckt.⁷ Även om också Petersens arbete förbisetts, kan man i varje fall peka på en som läst det och tillägnat sig dess metodiska grundsyn: G. O. Hyltén-Cavallius.⁸

För den till sin natur fantasifulle och okritiske Wieselgren var den nya metoden icke utan sina risker. Han har, som Cullberg uttryckt det, "lyckats blanda den gamla litterär-historiska traditionen med den nya tyska mytologiska forskningen och det sämsta av Sven Nilssons empiriska förhistoriska forskning".⁹ Genom att i tid och otid tillgripa den riskabla etymologin kan författaren "bevisa" praktiskt taget vad som helst. Som historiker blandar han ohämmat muntliga traditioner och skriftliga källor med egna spekulationer. Kontrollen omöjliggöres genom bristfällig eller obefintlig dokumentering. Tvingas Wieselgren — såsom vid behandlingen av Bländasågnen — att pröva sanningsfrågan, anlitar han sin egen tumregel, som lyder: "*Medvetandet* hos folket är... större än *vetandet* i historien."¹⁰ Väl kan han under intryck av Schlyter hävda, att "då sågnen... sammanfört seklers alla minnen i ett enda — folkdiktens vanliga art — kunna vi på namn och dylikt ej fästa någon större uppmärksamhet". Men när Schlyter förnekar Bländasågnens historiska värde, kan Wieselgren ej följa honom. Inte nog med

⁴ A. a. kap. 4 s. 27 f. (1839).

⁵ SSL 2 s. 26, 513.

⁶ A. a. s. 30.

⁷ E. Ehnmark, Religionshistoriens gräns (Svensk teologisk kvartalskrift 1949) s. 267 f.; G. Berg, Etnologiska forskningsmetoder (Rig 1961) s. 65 f.

⁸ G. O. Hyltén-Cavallius, Sägner om Wärends härad och anledningarne till dess qwimmors särskilda arfs-rätt (Läsning för folket 7, 1841) s. 248. Jfr även brev till fadern 27/3 1840, KB.

⁹ C. Cullberg, G. O. Hyltén-Cavallius s. 53.

¹⁰ NSB s. 287.

att sägnen innehöll ett fornminne.¹¹ Det måste också dateras. Väl hade även Hyltén-Cavallius i en uppsats 1841 — som Wieselgren ej synes ha observerat — velat finna en sanningskärna i Bländasägnen, men hela hans sätt att behandla frågan visar en betydligt djupare förtrogenhet med folktraditionens egenart.¹²

Genom den vidsträckta betydelse Wieselgren inlägger i begreppet historia i sin inledning till "Ny Smålands beskrifning" innefattar han däri även religionshistoriska frågor. Han vänder här liksom i sin ungdom uppmärksamheten ifrån mytologernas mytssystem eller asaläran och till "die niedere Mythologie". Han påpekar, att folktrons väsen "gjorde missionärerna vida mer bekymmer än både Oden och Tor".¹³ Mytosofernas hedniskt dogmatiska system, svårare att inpräglade än något kristet, var enligt Wieselgren blott en lärd konstruktion: "Mytologerna tro väl ej själva, att detta lärdomskaos någonsin varit ett folks religiösa tro?"¹⁴

Just i fråga om kult och folktro framträder Wieselgrens survivalpräglade tankegångar tydligast. Den levande seden är enligt honom en rest av forntida kultbruk, och folktron återspeglar hednatron. "Det så länge föraktade 'skrocket'" är

¹¹ NSB s. 289. Som svar på vissa frågor från Wieselgren skriver Schlyter 10/8 1842 (GUB): "Anledningen till Wärends särskilda arvsrätt tilltror jag mig icke att förklara. Att den gångbara historien härom ej förtjänar mycket förtroende har jag anmärkt i min avhandling om Sveriges äldsta indelning i landskap." Jfr detta arbete s. 21. Schlyter upptog senare frågan på nytt i "Juridiska afhandlingar" 2 (1879) kap. 4 varvid han bl. a. riktar kritik mot Wieselgren.

¹² G. O. Hyltén-Cavallius, Sägner om Wärends härads s. 251. Jfr även A. Vejde, Bländasägnen (Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok 1922).

¹³ NSB s. 101.

¹⁴ NSB s. 365.

enligt Wieselgren "alltid kvarlevan av en stams förkristliga religion, och således ser man nu uti detsamma en ny historisk källåder."¹⁵ Samma uppfattning möter i Hyltén-Cavallius' "Wärend och wirdarne"¹⁶ men återgår ytterst på deras gemensamme lärare Sven Nilssons "Skandinaviska Nordens ur-invånare":

*"Varje kvarleva efter en förstörd religionskult blir vidskepelse. Ingen vidskepelse har kunnat av sig själv och isolerat uppkomma. Då den uppkom och länge därefter var den tro och tillhörde en given kult. Men sedan kulten förstördes, blevo dess hos folket fortfarande yttre plägseder idel vidskepelse och skrock. Vidskepelse är således egentligen döda hamnar efter en fordom levande tro; de äro ruiner efter en för tusende år sedan störtad tempelbyggnad. Från denna synpunkt är undersökningen av folkvidskapelserna av vikt för etnologen, för att utreda stammens äldsta historia."*¹⁷

Sven Nilsson "bevisar" satsen bl. a. genom att hänvisa till sedvänjan hos allmogen att lägga stål på sina döda. Samma bruk kan iakttagas genom fynd i förhistoriska gravar: "Hela skillnaden består däri att nu är det stål och då var det koppar, som lades på liket; men stål fanns då icke och värjan (stridsvapnet) som nu är av stål, var då av koppar."¹⁸ Nilsson efterlyser nya bevis: "Det vore ett på en gång intressant och följdrikt företag att samla alla kvarlevor hos folket av plägseder, som hava sin rot i heden- domen."¹⁹ Det är denna maning Hyltén-Cavallius bokstavligen har följt, då han begynte sin egen aktiva insats för att rädda folkminnena. Peter Wieselgren har liksom Sven Nilsson klart insett den vi-

¹⁵ NSB s. 365 f. Jfr s. 395.

¹⁶ A. a. 1 s. 204. Jfr s. 189.

¹⁷ A. a. kap. 6 s. 3 f. (1843).

¹⁸ Skandinaviska Nordens ur-invånare kap. 6 s. 7 (1843).

¹⁹ Skandinaviska Nordens ur-invånare kap. 4 s. 28 (1839).

kande traditionen. Av sagor och sägner "var den äldre generationen överfull. Den nyare har ofta hellre blivit full av andra ämnen, och minnena äro snart försvunna".²⁰ Men — bortsett från utsändandet av frågelistan — driver denna insikt icke Wieselgren till någon samlarinsats. Han nöjer sig med att lita till sitt eget goda minne²¹ och att räkna upp en rad företeelser, som han — utan närmare beskrivning eller bevisning — menar alla ha sitt ursprung i hedniska föreställningar: julbocken, julgalten, kappspringningen från julottan, vattningen av hästarna på anandagen, julfisken, juläpplena, askonsdagsbruken, lusse- och Blåkulla-upptägen, seden att om midsommarnatten vaka tyste etc.²²

Uppenbarligen har Wieselgrens ställning som prästman i viss mån lagt hinder i vägen för hans intresse för folktraditionerna. Kyrkan hade ännu anledning att kämpa emot folkvidskepelsen. Wieselgren har därför delvis varit i samma situation som den etnografiskt intresserade missionären, som har att söka utrota sitt eget studiematerial. Wieselgren förklarar inte folktron som harmlös. Om blåkullaresorna skriver han: "Denna galenskap spriddes vida ut över Sverige, men i södra Sverige är 'blåkullaväsendet' livligast i minne, fullständigast känt och — det är ingen ära att tilljuga sig — beklagligen mest rotat. Här gäller i 19:de seklet att äntligen besegra hedendoms-mörkret i folktron!"²³ För folkväckaren

Wieselgren är upplysning och kunskap bästa vägen att utrota vidskepelsen. Men denna kunde vinnas blott genom känedom om folktron. Studiet av densamma kunde därför motiveras av rent kristliga skäl. Till sina småländska ämbetsbröder riktar han sig tydligtvis, då han säger, att "läkaren behöver känna sjukdomen, ej blott sin farmacopé".²⁴ Att Wieselgren ej varit överkänslig på denna punkt framgår inte minst därav, att prosten Cavallius var i en liknande situation, då han sökte hjälpa sin son att skaffa folkloristiskt material.²⁵ T. o. m. Sven Nilsson, som icke blott var professor utan även präst, fann sig föranlåten att beröra frågan, ehuru han hade en annan inställning än Wieselgren. Han framhåller, att de hedniska kvarlevorna i allmogens bruk "äro alldeles oskadliga och alls icke motverka det kristliga sinnet". De innebar "varken förebräelse mot folkklärarna eller behov att beivras".²⁶

I jämförelse med Linnés vidsynta uppfattning om vidskepelsens rötter — i antiken, i den nordiska hedendomen, i papismen etc. — framträder Sven Nilssons som ensidig, då han blott räknar med

ledsnar, och hade ej anført dessa, om ej för att giva dem en avsky för skrock och vidskepelse, som ännu torde däruti finna nöje, men se, att allt förnuftigt folk anser det för dumbheter och synd" (s. 260). Om prästerskapets obenägenhet att uppteckna vidskepelse för F. Westerdahls räkning se G. Carlquists efterskrift till "Berättelse om Bara härad 1775 författad av prosten Niclas Olof Lönqvist" (Bidrag till Bara härads beskrivning [2] 1924).

²⁰ NSB s. 247.

²¹ Jfr NSB s. 245 ff., där Wieselgren återger en hel saga, som han hört i sin barndom.

²² NSB s. 386 f., 409 ff., 486.

²³ NSB s. 398. E. Fernow slutar sitt referat av vidskepliga bruk och signierier i Värmlandsbeskrivningen 1773 med följande rader: "Vackra lärdomar! Jag kunde uppräknat otaliga flera men

²⁴ NSB s. 369.

²⁵ C. F. Cavallius till G. O. Hyltén-Cavallius nov. 1842, 11/11 1843, 8/4 1844, KB. Se även N.-A. Bringéus, Uppteckningar om vidskepelse i Lunds stift 1795 (Arv 1951) s. 89, 91.

²⁶ Skandinaviska Nordens ur-invånare kap. 4 s. 27 f.

hedendomen.²⁷ Men den är förklarlig och följdriktig. Sven Nilssons syften som arkeolog var att finna kvarlevor från de kulturskikt han studerade, och dessa var alla hedniska. Hos såväl Wieselgren som Hyltén-Cavallius framstår däremot inriktningen uteslutande på hedendomen som ytterst ensidig. De saknar helt intresse t. ex. för den av romerska kyrkan genomsyrade medeltiden. Denna ensidighet har inom folklivsforskningen blivit korrigerad först i vår egen tid, då man också i medeltiden funnit ett givande kulturlager, ofta så mäktigt, att man har svårt att tränga ner till det hedniska. Wieselgren lämnar dock en förklaring till sitt betraktelsesätt, då han framhåller, att man vanligen tillskriver katolicismen "allt vad man finner vidskepligt utan kännedom av dessa vidskepelsers rätta källa".²⁸ Hans egen syn har således delvis bottnat i en reaktion emot denna uppfattning.

Inte endast folkminnena i egentlig mening betraktades av Wieselgren som forntida kvarlevor. Hit för han även en sådan företeelse som folkdräkten eller snarare dräkternas färger, vilka efterspörjes i hans frågelista. Även om han ej hann utnyttja de inkomna svaren, framgår det dock av ett avsnitt i inledningen till "Ny Smålands beskrifning" — f. ö. omtryckt i "Syd-skandinavernas förstfödslorett" — hur han tänkt begagna detta stoff. Han framhåller, att de äldsta folkdräkterna i Svealand är vita, t. ex. i vissa

delar av Dalarna samt i Vingåker. I Småland och i Blekinge är högtidsdräkten blå, medan den i vissa delar av Skåne är svart. Utifrån dessa konkreta iakttagelser ställer Wieselgren problemet: "Ha dessa färger grund i forntiden eller äro de följder av nyare moder?"²⁹ Wieselgren väljer — liksom en gång Linné³⁰ — det förra alternativet med lika stor bestämdhet som den moderna dräktforskningen det senare.³¹ Han tar exempel från Fresta och Färs i Skåne, där man hade vit respektive svart högtidsdräkt, och framhåller hur dessa bägge härader alltjämt förde krig på Hörby marknad "utan annat skäl än att den svarta armen bör slå på den vita rocken och den vita armen på den svarta rocken av uråldrig sed".³² Virdalands karakteriserades av den blå "nationalfärgen", vilken Wieselgren med stöd av ett svårtolkat uttalande av Olaus Magnus anser ha haft "hedenreligiös grund".³³

Wieselgrens uppslag att genom dräktens olika färger påvisa "stamskillnader" är, så originellt det än synes, ej unikt. E. Fernow anför i sin kända Värmlandsbeskrivning 1773 likhet i fråga om dräktskicket (liksom i språk, seder och sinne) mellan Jössehäradsborna och Göing-

²⁹ NSB s. 124.

³⁰ Carl v. Linnés skånska resa (1874) s. 30. Se även Iduna 7 (1817) s. 130.

³¹ Jfr även omslaget till J. Allvin, Beskrifning öfver Wästbo härad i Jönköpings län (1846), varå en bonde och en bondkvinna avbildas med underskriften "Unnarydsbor i urgammal dräkt".

³² NSB s. 127. Jfr s. 847. Mötet mellan den svarta och vita (gråa) dräkten vid Hörby observerades redan av C. A. Ehrensvärd, som f. ö. även kartlagt denna motsättning. Kartan har återgivits i G. Berghs utgåva av "Fem dagars resa i Skåne" (Svenska författare utg. av Svenska Vitterhetssamfundet 10, 1923). Beträffande folkdräkternas färger i nämnda härader se S. Svensson, Skånes folkdräkter (1935) s. 52.

³³ NSB s. 130 f.

²⁷ Carl Linnæi öländska och gothländska resa... förrättad åhr 1741 (1745) s. 311.

²⁸ NSB s. 12. E. Fernow hävdade i sin Värmlandsbeskrivning 1773, att ännu kvarlevande skrock och vidskepelse en gång inplanterats hos godtrogna gummor och enfaldiga barn av kringstrykande munkar. A. a. s. 253.

arna som ett indicium på att de förra utflyttat från Skåne, samtidigt som han framhåller, att "Jösselänningen är en förskräckelse på alla marknader i Värmland och så är göingen i Skåne".³⁴ I Wallmans Värendsbeskrivning anföres Fernows uppgifter med avseende på dräktskicket med det tillägget, att "klädedräkten i Stenbrohult och isynnerhet Wirestads socken liknar göingarnas".³⁵ Bland de likheter Sven Nilsson anger, för att bevisa att dvärgarna var av samma folkstam som lapparna, anföres även att båda bar grå mudd och blå eller röd mössa.³⁶

De antropologiska spörsmålen intar som vi sett en framträdande plats i Wieselgrens enkät. Frågan om kortskallar påträffats i Finnveden avslöjar, att Wieselgren kopplat samman Sven Nilssons ovan berörda antropologiska teori med den bekanta hypotesen, att namnet Finnveden skulle hänsyfta på en forntida finsk/lapsk kolonisation.³⁷ Detta låg så mycket närmare till hands som såväl Geijer (1825) som N.M. Petersen (1834) och Schlyter (1835) förfäktat finn/lapp-teorin.³⁸ Geijer skriver: "Att de [finnar-

na/lapparna] varit den *skandinaviska nordens urinvånare* är sannolikt, så mycket mer som historiska spår visa deras undanträngande allt mer åt Norden" (kurs. här).³⁹

Wieselgren har dock redan i tävlings-skriften till Svenska akademien 1824 varit inne på liknande tankegångar. Av skissen till "Nordbornas saga" i tävlings-skriften framgår att första avsnittet skulle skildra, "huruledes ett folk kom till Norden och började svedja skogarna men fördrevs av jättarna. . . Var det lapparna? De anses fördrivna från Sverige och tros hämnas därför genom vargarnas nedsändande".⁴⁰ Av samma arbete framgår att Wieselgren känt till Sven Nilssons antropologiska spekulationer, innan Nilsson själv i tryck offentliggjort dem. Han skriver nämligen: "Prof[essor] Nilsson i Lund har funnit i en skånsk torvmåsse . . . några kranier olika de svenskas, men vid jämförelser med ett kranium av en lapp företedde sig en nästan fullkomlig överensstämmelse."

Om frågelistan väcker förväntan att finna en ingående behandling av lappteorin i "Ny Smålands beskrifning", infrias denna ej. Naturligt nog blev prästernas svar på de antropologiska frågorna — bortsett från några uppgifter om hårfärg — negativa. För egen del synes Wieselgren närmast ha varit benägen att avvisa lapp-

³⁴ E. Fernow, a. a. s. 130 f.

³⁵ Fol. 7, VHAA. Lustigt nog har den tyske forskaren J. Hanika i sitt arbete *Sudetendeutsche Volkstrachten* (Reichenberg 1937) på nytt sökt visa samband mellan ras och dräkt i fråga om de kvinnliga huvudbonaderna. Jfr härom S. Svenssons kritik i uppsatsen *Ras och dräkt* (Folkkultur 1943).

³⁶ *Skandinaviska Nordens ur-invånare* kap. 4 s. 15 (1839).

³⁷ C. Härenstam, *Finnveden* (1946) s. 381. Se även B. A. Ennes, *Underrättelser om . . . Finnveden* (1809) s. 3.

³⁸ E. G. Geijer, *Samlade skrifter* 4 s. 244 ff.; N. M. Petersen, *Danmarks Sagnhistorie* s. 31 ff.; C. J. Schlyter, *Om Sveriges äldsta indelning* s. 21 f. Se härtill Molbechs kritik i *Nordisk Tidskrift för Historie, Litteratur og Konst* 2 (1828) s. 310 ff. samt i *Historisk Tidskrift* 4 (1843) s. 641.

³⁹ E. G. Geijer, *Samlade skrifter* 4 s. 248. Om Geijers föregångare se A. Blanck, *Den nordiska renässansen* s. 252 f.

⁴⁰ I ett brev till G. O. Hyltén-Cavallius 21/7 1840 (i KB) skriver fadern: "Wieselgren tror, att stavelserna framför namnen ryd i Sunnerbo igenfinnes i lappska och äro räkneord, t. ex. Pjätteryd skulle betyda den 5:te ryen eller 5:te lapplandet." Se även brev av 4/8 1840, KB.

Om lapparna och vargarna se Wärend och wårdarne 1 s. 348 samt E. Odstedt, *Varulven i svensk folktradition* (1943), passim.

teorin.⁴² Rent allmänt nöjer han sig med att beträffande de antropologiska frågorna konstatera, att Sven Nilsson skall "under fortgången av sina forskningar, sedan han lärt känna Schlyterska åsikterna, bäst kunna utreda detta".⁴³ De arkeologiska frågorna åter har fått sin behandling i ett särskilt avsnitt i "Ny Smålands beskrifning" under rubriken "Fornlämningarnas vittnesbörd" men utan tillämpning av den empiriska förhistoriska forskningens resultat.⁴⁴

Dialektstudiet stod som vi sett redan på göternas program, ehuru det inskränkte sig till ett tämligen okvalificerat ordsamlade. År 1834 finner man, att Wieselgren kommit ett steg vidare, då han genom språkprov påvisar skillnaden mellan diftongen *ai* i Sunnerbo och *oi* i Albo.⁴⁵ Denna motsättning i de småländska diftongerna påpekas även av Hyltén-Cavallius i den till Wieselgren dedicerade avhandlingen "Vocabularium Vaerendicum" 1837, där dock ordlistan liksom i andra delen av år 1839 intar huvudparten av framställningen. Under ett kolokvium i Lund hösten 1842 erfor Wieselgren, att en kraftig dialektmotsättning existerade även vid gränsen mellan Kalmar län och det egentliga Småland. I Kalmar län sade man *Swen, swin, wa'?, wem?, ben, sten*. På smålandssidan däremot *Schwen, schwin, wha?, whom?, bojn, stojn* (i Finnveden *bajn, stajn*). Då Wieselgren under en resa sommaren 1843 fann detta bekräftat, har han uppenbarligen genom

frågorna i sin enkät sökt att få motsättningen ytterligare preciserad.⁴⁶ Trots i allmänhet goda svar förfelades undersökningen dock redan därigenom, att uppgiftsinsamlingen ej omfattade Kalmar stift.

Wieselgrens avsikt har dock inte inskränkt sig till att fixera vissa regionala differenser. Det intressanta påpekandet om kulturmotsättningen mellan Kalmar län och övriga Småland finner man som vi sett redan hos C. J. Schlyter 1835. Visserligen styrker Schlyter ej detta påstående genom att hänvisa till dialektala olikheter, men han anför i samma avsnitt, att blekingarnas språk var ett tecken på en tidigare samhörighet med smålänningarna.⁴⁷ Uppenbarligen är det för att bevisa hypoteser av sådant slag som Wieselgren medtagit sina dialektfrågor. Detta framgår även av framställningen i "Ny Smålands beskrifning" om "virdaspråket", som Wieselgren menar ha större likhet med tyskan än med rikssvenskan (t. ex. tyskans *ein* = småländskans *ojn* eller *ajn* mot svenskans *en*). Längre kommer emellertid Wieselgren ej i sin språkgranskning utan nöjer sig med att referera uttalsfrågor efter Vocabularium Vaerendicum.⁴⁸

I sin skrift 1835 hade C. J. Schlyter ej blott anfört språkets olikhet i skilda trakter som ett indicium på stamskillnader utan även "inbyggarnas lynne".⁴⁹ Denna tanke vidareutvecklas av Wieselgren. Han upptager visserligen inte frågor rörande folklynnat i sin enkät utan nöjer sig med

⁴² NSB s. 180 f., 176 f., 885.

⁴³ NSB s. 43. I förordet till fjärde häftet av Skandinaviska Nordens ur-inväpnare, daterat i april 1843, uppgiver Sven Nilsson, att han först sedan detta häfte var färdigt blivit uppmärksam på Schlyters skrift.

⁴⁴ C. Cullberg, G. O. Hyltén-Cavallius s. 53.

⁴⁵ SSL 2 (1834) s. 100.

⁴⁶ NSB s. 13.

⁴⁷ Om Sveriges äldsta indelning s. 23 f.

⁴⁸ NSB s. 43 ff.

⁴⁹ Redan under 1700-talet hade folklynnat blivit föremål för uppmärksamhet i vårt land, främst av den Montesquieu-påverkade C. A. Ehrensvärd. Blanck, Den nordiska renässansen s. 288 f.

att bygga på sin egen erfarenhet. I bihanget till "Ny Smålands beskrifning" söker han påvisa samband mellan människorna och deras miljö. Topografin ger enligt Wieselgren en förklaring till folklynnet eller för att välja hans egen mera målande exemplifiering: "På en 'fälad' utan en kulle med en lund, en klippa med ett bergras under, vad fotafäste har sägen om forna segrar, vad näring fantasin, även om en trollsaga hörts?"⁵⁰ Wieselgren åsyftar givetvis härmed den skånska slättbygden. I ett annat sammanhang kontrasteras den direkt mot den småländska. I Småland kunde man i fråga om sägner och folkvisor "stundom i flera dagar ej uttömma t. o. m. en vallflickas minnesförråd, under det att man i Skåne svårligen torde kunna i hela härader uppspana en enda".⁵¹ Även om iakttagelsen ej är sakligt riktig — vilket bäst bevisas av Eva Wigströms kommande insats som folkminnesupptecknare i Skåne — är den värd att uppmärksammas. Wieselgren presenterar nämligen sin uppfattning om sambandet mellan människorna och deras miljö under rubriken "Etnologi". Därmed visar sig den sedan länge hävdade åsikten, att denna term — med den i svenskt språkbruk antydda begränsningen i fråga om det geografiska forskningsområdet — introducerats först genom "Wärend och wirdarne", felaktigt.⁵² Wieselgren talar till yttermera visso om "den småländska etnologien".⁵³ Själv har han hämtat den från Sven Nilssons "Skandinaviska Nordens ur-Invånare", där termerna etnografi och etnologi jämte deras olika avledningar

brukas synonymt.⁵⁴ Då Wieselgren även nyttjar uttrycket "det etnologiska" om svaren på sin frågelista och om Samuel Krooks Urshultsbeskrivning,⁵⁵ synes han t. o. m. använda ordet i en betydelse, som står närmare den moderna än hos Sven Nilsson och Hyltén-Cavallius, där etnologi är identiskt med rashistoria.⁵⁶

Peter Wieselgren inskränker inte sina jämförelser till skånskt och småländskt utan låter dem få ännu större räckvidd. Metoden som sådan var ej ny. Den etnografiskt komparativa forskningsmetoden sammanhänger med 1700-talets universella människointresse. Då etnografiskt stoff i egentlig mening ännu var mycket sparsamt, blev det redan av bekvämlighetsskäl naturligt att främst vända sig till den antika medelhavskulturen såväl den grekisk-romerska som den judiska för att söka jämförelsepunkter. Antydningar har vi redan funnit härtill i Wieselgrens tävlingskrift 1824. Sedan dess hade litteraturen ytterligare berikats med komparativa undersökningar. En dissertationsvit av E. G. Geijer från 1830 bär titeln "Mores heroicae aetatis apud veteres graecos et scandinavos comparati".^{56a} En

⁵⁴ "Etnologien": förordet till fjärde häftet s. VIII; "etnologisk": förordet till fjärde häftet s. VII, kap. 1 s. 87, kap. 4 s. 13, 38; kap 6 s. 3. "Etnolog": kap. 6 s. 4. Ordet etnologi har så vitt man vet tidigast kommit till användning 1839 då engelsmannen W. F. M. Edwards grundade "Société ethnologique de Paris" (Å. Hultkrantz, General ethnological concepts, Copenhagen 1960, s. 114). Då Sven Nilsson talar om "etnologiska drag" i sagorna i Skandinaviska Nordens ur-Invånare (kap. 4 s. 13) har han i själva verket använt termen samma år, ty de 32 första sidorna av kap. 4 utkom 1839.

⁵⁵ NSB s. 724.

⁵⁶ G. Berg, Svensk folklivsforskning (Ord och bild 1946) s. 293.

^{56a} Arbetet finns på svenska i E. G. Geijer, Samlade skrifter 3 s. 555 ff. Jfr B. Henningsson, Geijer s. 67, 229.

⁵⁰ A. a. s. 52.

⁵¹ NSB s. 247. Jfr även del 3 s. 85.

⁵² Tidigast i N. Lithberg, Svensk folklivsforskning under sista halvseket (Rig 1918) s. 150.

⁵³ Bihang till NSB s. 53.

f. ö. obetydlig dissertation av smålänningen Henrik Gustaf Hultman — sedermera biskop i Växjö stift — under Elias Fries i Uppsala 1842 behandlar "Skandinaviska naturmyther, jemnförda med grekernas".

Medan göticismens företrädare från Jordanes till Olof Rudbeck skildrat Skandinavien som folkslagens verkstad och vagga (*officina gentium, vagina nationum*), var man i början av 1800-talet i allmänhet inställd på att allt nordiskt var kulturlån och blott barbariet fosterländskt för att tala med Tegnér. En dansk forskare hade — utan att nämna förebilden t. o. m. använt Rudbecks egna exempel på bibliska och andra orientalistiska företeelseors nordiska ursprung för att bevisa motsatsen.⁵⁷ Finn Magnusen hade sökt visa, att den nordiska sol- och måndyrkan var en gren av den antika astralkulten.⁵⁸ För att underbygga sitt eget svar på frågan "Fanns i urtiden någon beröring mellan Virdastammen och grekerna?" använder Wieselgren bl. a. sägnerna om trojeborgarna. Inte så att han hävdar, att "trojanerna flytt från Xantus i Asien till Åsnen", men likväl att de under handelsfärder upp emot blekingska kusten "dit utspritt sina egna sagominnen".⁵⁹

Sven Nilsson hade på arkeologisk väg sökt hävda, att fenicierna haft en koloni i Norden. Mer än av andra teorier entusiasmerades Wieselgren av denna, vilket med ännu större eftertryck markeras i rubriksättningen till "Syd-Skandinavernas förstfödslorett" än i "Ny Smålands

beskrifning". I båda verken hämtas Wieselgrens bevis för riktigheten av denna folkvandringsteori från sägnerna om den första kyrkplatsen:

"Vid en mängd kyrkor ser man en höjd med ett stenrör och varje barn vet, att en präst där ville bygga kyrkan, men att troll nedrevo om nätterna vad som byggdes om dagen. Då fann man nödvändigt att utröna, var en kyrkbyggnad skulle få stå. Detta skedde på följande sätt. Man tog än 2 'kor', än 2 'tvillingoxar' stundom 2 'vita tvillingoxar', än sägs det 2 stutar eller 2 kvigor, som ej förr haft ok. Dessa dragare spändes för en vagn och fingo gå, vart de behagade. De stannade då, där nu kyrkan är byggd, som ofta är nära ett vatten. Att detta erinrar om en kananéernas, d. ä. feniciernas sedvänja, kan en var inhämta ur 1 Sam. 6 kap. 10 f."⁶⁰

Att Wieselgren inte farit i blinda framgår av att i en nyligen hållen diskussion rörande sägnerna om den första kyrkplatsen Dag Strömbäck hävdade, att det är långt ifrån omöjligt, att den i Samuelsboken omtalade transporten av arken kan ha påverkat vissa av kyrkbyggnadssägnerna och att detta bibliska motiv också kunnat vidare utbildas och förändras.⁶¹ Wieselgren nöjer sig emellertid inte med jämförelsen i rummet utan vill även tidfästa de nordiska kyrkobyggnadssägnerna. Dessa återspeglar enligt honom ett förkristet stadium: "Smålands folkminne har djupast bevarat frejafesterna, då 2 kor skulle draga vagnen till det ställe, där kulten skulle övas — vanligen vid varje kyrka upprepat såsom något, som skett före den första kyrkbyggnaden, då stri-

⁶⁰ NSB s. 408.

⁶¹ Norden och kontinenten. Föredrag och diskussioner vid Trettonde nordiska folkklivs- och folkminnesforsarmötet i Lund 1957 (1958). Se även D. Strömbäck, Die Wahl des Kirchenbauplatzes in der Sage und im Volksglauben mit besonderer Rücksicht auf Schweden (Humaniora, Essays... honoring Archer Taylor, New York 1960) s. 36.

⁵⁷ F. Magnusen, Oplysninger om Kilderne til Hr. Professor Torkel Badens Sammenligning mellem den nordiske og den græsk-romerske Mythologie. (Kbhvn 1821.)

⁵⁸ Jfr NSB s. 443. Se även s. 386.

⁵⁹ NSB s. 88.

dande meningar funnits om platsen för kyrkans anläggning.”⁶²

Jämsides med den sydliga kulturkontakten pekar Wieselgren på en gaelisk under vikingatiden. ”Bevisen” hämtas ur Ossians sånger av Mac Pherson, genom vilka den iriska Finn-cykeln gjordes bekant för hela det litterära Europa.⁶³ I de svenska finnsägnerna menar Wieselgren, att vi har det sista minnet av ”gaelern Finn”, hjälten i Finncykeln:

”Är det ej ett dylikt minne, som gått från släkte till släkte, fäst at av varje generation vid något dåvarande mäktigt föremål, som kunde bevara åtminstone namnet till kommande tider, vilket till slut förstenats i Lunds Kraftskyrka? Ett Jätte Finn är även i Småland ett kolossalt minne, vars uppträden måste tecknas i samma stil, som när han strävar att nedbryta Lunds katedral. Har Fin(gal)s anfall mot Lodins stenkrets i den helga natten, då han nedhögg gudabilden, varit grundämnet för folkminnet, som naturligtvis övergick på kyrkor, då de blivit folkets helgedomar?”⁶⁴

Väl var Finnsägner vid denna tid redan omnämnd i den lärda litteraturen såväl av Finn Magnusen som av Jacob Grimm,⁶⁵ men Peter Wieselgren avslöjar sig icke desto mindre som den förste Finnsägertolkaren. Han föregriper därtill en teori, som senare upptogs av C.W. von Sydow.⁶⁶

Också folksederna nyttjas i komparativt syfte. Till de småländska bröllopssederna finner Wieselgren motsvarigheter i

grekiska kultbruk. Mökvällarna är en kvarleva av moderkult,⁶⁷ val av midsommarbrudpar jämsätles med kartagensiska tempelföreteelser.⁶⁸ Självfallet har Wieselgren här som så ofta misstagit sig i sin iver att finna likheter. Att påvisa eventuella förbindande led gör han sig ej besvär med. Inte desto mindre har han beträtt en linje i folklivsforskningen, som i våra dagar återupplivats av Martin P:n Nilsson.

I sitt tack för boken och dedikationen skriver sålunda Jacob Grimm: ”Sie sind auf schwierige Fragen eingegangen und werden nicht erwarten dass man Ihnen überall beifallen und folgen könne. Auch ich glaube an mehrfachen Zusammenhang unseres Alterthums mit asiatischen Mythen, geträue mir aber nicht ihn überall in solcher Bestimmtheit aufzudecken. Selbst andres bezweifle ich.”⁶⁹ Ett fullföljande av Wieselgrens kombinationer på lös grund skulle ha lett till ett ”lärdomskaos” för att använda hans eget uttryck om mytologerna.⁷⁰

Grimm beklagar i sin kritik av Wieselgrens inledning till ”Ny Smålands beskrifning” framför allt, att denne ej utförligare återgivit de svenska traditionerna och nämner som exempel bl. a. sägner om valet av den första kyrkplatsen. Genom den historiska uppläggnings av arbetet skulle ett ännu mera vidgat utrymme åt folktraditionerna givetvis helt sprängt ramen för framställningen. Hade Wieselgren däremot fullföljt sin ungdoms planer på en ”fornsägnsedda” i egentlig mening, full av stoff användbart i jämförande syfte i

⁶² NSB s. 324.

⁶³ Jfr A. Blanck, Den nordiska renässansen s. 316 ff. Det förtjänar påpekas, att Sven Nilsson hade för avsikt att i ett band om järnåldern — vilket aldrig utkom — behandla ”det etnologiska i dessa märkvärdiga sånger”. Skandinaviska Nordens ur-inväånare kap. 1 s. 87 noten [1853]. Jfr även 2 uppl. bd I (1866) s. 90 not 5. Om Wieselgren och Ossiadiktningen se vidare SSL 2 s. 51 ff.

⁶⁴ NSB s. 122.

⁶⁵ J. Grimm, Deutsche Mythologie s. 318.

⁶⁶ Se senast S. Svenssons referat i Norden och kontinenten s. 173 ff.

⁶⁷ NSB s. 392.

⁶⁸ NSB s. 392 f.

⁶⁹ J. Grimm till Wieselgren 4/11 1845, GUB.

⁷⁰ NSB s. 365.

stället för att skriva Värends "historia", hade han onekligen kommit att bereda den tyske lärde och en kommande inhemsk folklivsforskning större glädje.

Samtidens dom över Peter Wieselgren som vetenskapsman var icke skonsam. A. I. Arwidsson har onekligen givit en träffande karakteristik av hans författarskap, då han skriver: "Allt vad författaren Wieselgren framburit bär omiskänneliga spår av mycken genialitet, av en förvånande arbetsförmåga och flit, men det lider nästan alltid av en ilande skyndsamt och bristande tålamod att granska och pröva...⁷¹ Detta gäller även om Wieselgren som folkminnesforskare. Framsynta uppslag skymms av de många barocka hugskotten. Om inledningen till

"Ny Smålands beskrifning" har han själv sagt, att den innehöll "resultatet av egna verkliga eller inbillat självständiga historiska undersökningar".⁷² Vi har gång på gång funnit, att självständigheten oftast blott varit skenbar. Idéerna var merendels den lärda samtidens, projicerade på ett bestämt geografiskt område: Småland. Men icke minst därigenom har Wieselgrens arbete sitt intresse ur historiografisk synpunkt. Det hjälper oss att bättre förstå bakgrunden till en närbesläktad, vida betydelsefullare insats i svensk folklivsforskning: Gunnar Olof Hyltén-Cavallius' "Wärend och wirdarne". Det är under studiet av detta verks genesis, som de här framlagda anteckningarna tillkommit.

⁷¹ A. I. Arwidsson till Wieselgren 19/7 1836, GUB. Jfr även H. Schück, Svenska akademiens historia 6 (1938) s. 314 ff., 320 f.

⁷² Intyg rörande de Lagergrenska samlingarnas värde 18/4 1845 i U 314, KB.

Zusammenfassung

Peter Wieselgren und die Volksüberlieferung

Peter Wieselgren — geboren in Vislanda in Småland 1800, gestorben als Dompropst zu Göteborg 1877 — war eine der markantesten kulturellen Persönlichkeiten Schwedens im 19. Jahrhundert. Er wurde vor allem bekannt durch sein Wirken auf kirchlichem Gebiet und als Vorkämpfer der Abstinenz. Doch zeugt seine umfangreiche literarische Produktion auch von seinem Interesse an volkstümlicher Überlieferung, dem die Nachwelt keine Beachtung schenkte. Zwar führte diese Neigung nicht zu einer selbständigen Sammler- oder Forschertätigkeit, doch spiegelt sie in recht interessanter Weise zeitgenössische Fragestellungen und liefert eine Art Hintergrund zu G. O. Hyltén-Cavallius berühmter Arbeit „Wärend och wårdarne“, mit der die schwedische volkkundliche Forschung ihren Anfang nimmt.

In der kleinen Gedichtsammlung „Minnesånger ur Wärend“, die 1824 Wieselgrens literarische Produktion einleitete, zogen Elfen und Wichtelmänner, Waldfrau und Nöck seiner Heimat in die Poesie ein. Er wendet sich hier nicht nur als Romantiker gegen die klassische Beredsamkeit, die den Kontakt mit dem Volk verloren hatte, sondern auch gegen die so liebevoll gepflegte Eddaforschung. Ihnen stellt er die lebendige einheimische volkstümliche Überlieferung gegenüber, die er in einer neuen Edda zu sammeln hofft, einer „Sagenedda“ („fornsägnesedda“). Bereits 11 Jahre vor dem Erscheinen von J. Grimms Deutscher Mythologie entwirft Wieselgren in einer ungedruckten Wettbewerbsschrift eine nordische Mythologie, in der die Naturwesen nach ihrem Milieu geordnet werden: die in den Bergen, in der Erde, auf der Erde, im Wasser und in der Luft; auch charakterisiert er sie kurz. In „Sveriges sköna litteratur“ — unserer ersten Literaturgeschichte — teilt er auch der Volksdichtung einen Platz zu. Bei der Betrachtung von Märchen und Sagen legt Wieselgren jedoch wie die meisten seiner Zeitgenossen grösseren Wert auf die Schönheit der Form als auf volkstümliche Echtheit.

Wieselgrens Interesse an der Volksüberlieferung findet seinen deutlichsten Ausdruck in der umfangreichen Einleitung zu seiner topographischen Arbeit „Ny Smålands beskrifning“, 1844—47; die Anregung dazu kam ihm von vier zeitgenössischen Grössen der Wissenschaft, denen sie auch gewidmet wurde: dem Historiker E. G. Geijer in Uppsala, dem Naturforscher Sven Nilsson in Lund, dem Eddaforscher Finn Magnusen in Kopenhagen und Jacob Grimm in Berlin. Zur Vorbereitung seiner Arbeit schickte Wieselgren einen Fragebogen an die Pfarrer der Diözese Växjö — s. o. S. 11 — der anthropologische, philologische, folkloristische und ethnologische Fragen enthält. Wieselgren beabsichtigte hiermit wohl, neue Beweise für die Eigenart der Volkskultur in dem Gebiet des mittelalterlichen Tiohärads lag in Småland, die sich z. B. von der im Bezirk (län) Kalmar in Ostsmåland unterschied, aufzufinden, auf die der Rechtshistoriker C. J. Schlyter in der Schrift „Om Sveriges äldsta indelning i landskap och landskapslagarnas upkomst“ 1835 hingewiesen hatte. Auch spiegelt der Fragebogen Sven Nilssons Programm einer „komparativen Ethnographie“ wider. Nilsson meinte, durch Vergleiche mit lebenden primitiven Völkern ein Licht auf die volkstümliche Kultur im vorgeschichtlichen Norden werfen zu können. Aber auch einheimische Tradition späterer Zeit in Gestalt von Sitten, Glaubensvorstellungen usw. hielt Nilsson für wertvoll: „Überreste aus heidnischer Zeit lassen sich noch in allerlei Bräuchen des Landvolks erkennen. Sie haben den Forscher so manches zu lehren, wovon die Geschichte schweigt.“ Ähnlich hatte Wieselgren bereits 1834 in Anlehnung an die *lex non scripta* der Juristen von der Volksüberlieferung als einer *litteratura non scripta* gesprochen. Den Terminus „folkminne“ (Volksüberlieferung) schuf Wieselgren selbst, indem er die von Geijer gebrauchte Wendung „folkets minne“ in ein Wort zusammenzog. Wieselgren betonte geradezu, dass das, was wir heutzutage Volkskunde nennen, ein not-

wendiges Komplement zu Geschichte und Archäologie bilde. Die lebendige Sitte ist nach Wieselgren ein Rest alten Kultbrauchs, und der Volksglaube spiegelt den heidnischen Glauben wider. Die Ausrichtung auf die Vorgeschichte, die bei dem Archäologen Nilsson natürlich war, wird jedoch bei Wieselgren — wie später auch bei Hyllén-Cavallius — zur Einseitigkeit. Die mittelalterlichen Einflüsse auf die spätere Volkskultur werden dabei übersehen.

Wieselgren beschränkt sich nicht darauf, gewisse kulturelle Eigenheiten in Varend aufzuzeigen, er sucht auch nach ihrem Ursprung. Da ethnographischer Stoff im eigentlichen Sinne nur sehr spärlich vorhanden war, schien es bei der Suche nach Vergleichsmaterial das Gegebene, sich vor allem der antiken Mittelmeerkultur zuzuwenden. Während die Vertreter des Götizismus von Jordanes bis Olof Rudbeck Skandinavien als *officina gentium*, *vagina nationum*, geschildert hatten, teilte Wieselgren die Auffassung seiner Zeit, dass das Einheimische ganz im Gegenteil fremdes Lehen sei. Wieselgren zieht Parallelen zwischen Trojaburgen in Griechenland und Småland, zwischen den Sagen vom ersten Kirchenbau in Schweden und der Arche der Kanaanäer

(1. Sam. 6; 10 f.), aber auch zwischen den småländischen Finnsagen und dem Gälén Finn bei Ossian. Auch die Volksbräuche werden zu komparativen Zwecken ausgewertet. Wieselgren vermochte durch solche Vergleiche zuweilen Lösungen anzudeuten, die sich in unserer Zeit unterbauen liessen. Aber eine Weiterführung von Wieselgrens Kombinationen auf schwankender Grundlage — oft mit Hilfe der gefährlichen Etymologie — hätte, um seinen eigenen in bezug auf die Mythologen gebrauchten Ausdruck anzuwenden, zu einem wissenschaftlichen Chaos geführt. Vor dem Hintergrund von Wieselgrens Einleitung zu „Ny Smålands beskrifning“ erscheint „Varend och wirdane“, das die gleiche lokale Verankerung hat, wohlthuend frei „von allem gelehrten Apparat“. Es ist zu bedauern, dass Wieselgren nicht seine Jugendpläne einer „Sagededda“, einer reichen Stoffsammlung, die vergleichender Arbeit hätte dienen können, ausgeführt hat, anstatt beständig deuten und erklären zu wollen. Er hätte damit zweifellos eine Bedeutung für die spätere Forschung erlangt, die ihm grössere Beachtung eingetragen hätte, als nur diese kurze historiographische Gedenkworte.

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Svensk folklivsforskning av i dag

Av *Sigfrid Svensson*

Schwedische Volkskunde. Quellen, Forschung, Ergebnisse. Festschrift für Sigfrid Svensson zum sechzigsten Geburtstag. Red.: GÖSTA BERG, NILS-ARVID BRINGÉUS, BRITA EGARDT, ANNA BIRGITTA Rooth, JAN-ÖJVIND SWAHN. Almqvist & Wiksell, Uppsala 1961. 511 s., ill. Pris kr 32:—.

Eftersom artikelförfattaren och mottagaren av ovanstående festschrift äro identiska skall omedelbart deklarerat, att det följande inte gör anspråk på att vara en granskning utan endast en anmälan — detta sagt för läsare, som redan på förhand kunde varit benägna att ifrågasätta objektiviteten under hänvisning till den gamla regeln att given häst icke skall skådas i mun.

Schwedische Volkskunde har icke avsetts att vara någon deskriptiv framställning, den överensstämmer alltså icke med t.ex. de många äldre tyska arbeten som ha motsvarande titlar utom i ett fall — Adolf Bachs jätteverk *Deutsche Volkskunde* (3 uppl., 1960). Detta har å andra sidan som upphovsman en ensam författare med en stark enhetlighet men också en stark subjektivitet till följd. Det positiva i den förra egenskapen kan vägas ner av det negativa i den senare. Med sina 22 författare utgör givetvis Schw. V. ingen enhetlig framställning men å andra sidan icke heller någon ensidig. Med stor beundran skall dessutom konstateras, att redaktionen, de många författarna till trots, har fått fram en icke ringa planmässighet såväl i hela bokens som i de enskilda uppsatsernas disposition, en likformighet utan likriktning.

Redaktionens planläggning av arbetet är deklarerad i ett förord. De enskilda förf. har fått sig förelagt, att det här inte gällde en beskrivande materialpresentation utan en översiktlig orientering om hittills uppnådda forskningsresultat inom det åtagna specialområdet. Medarbetarna anmodades samtidigt att icke bara ge en forskningshistorik utan också att peka på nya och olösta uppgifter och problem. Förordets korta orientering kan man komplettera genom att följa redaktionsmedlemmarnas men också åtskilliga andra författares i princip likartade uppläggning av sina bidrag. Efter en redogörelse för källor av olika slag (arkivserier, fältundersökningar, museisamlingar, tryckt litteratur) lämnas en forskningshistorisk orientering. Geografiska olikheter, social differentiering och historisk utveckling presenteras, och i samband därmed anges olika problemställningar och vunna forskningsresultat. Särskild uppmärksamhet ägnas den äldre traditionens upplösning under 1800-talet. Varje kapitel avslutas med en utförlig litteraturlista.

Att folklivsforskningen är en historisk vetenskapsgren är en ganska genomgående uppfattning. Samtidigt framhålles emellertid också ämnets samhällsvetenskapliga karaktär. Vårt lands allmänna sociala, ekonomiska och religiösa förhållanden återspeglas i den folkliga kulturen, dvs. i den kultur, som alltefter graden av sin traditions- och lokalprägel är folklivsforskningens studieobjekt. I sitt bidrag i Schw. V. antyder professor Jerker Rosén några av de i den historiska diskussionen just nu aktuella problemen kring det svenska samhällets växlande sociala struktur. Det gäller

frälsets framväxt ur en tidig hövdinge- och storbondeklass och omfattningen av dennas jordinnehav och befogenheter. Det gäller också senmedeltidens agrarkris och vilka verkningar denna i sin tid fick för bondebefolkningen. För den senare kom nästa allvarliga kristid med 1600-talets adelsförläningar, som förde kontinentens feodalism hotande nära innan reduktionen slog till. Skatteköpen och jordens mobilitet gävo förutsättningarna för den följande utvecklingen. Allt detta angår i hög grad också folklivsforskaren och detsamma gäller om svensk folkkulturs religiösa och kyrkohistoriska bakgrund, vars huvudlinjer professor Hilding Pleijel redan tidigare dragit upp i en rad arbeten. Han ger en sammanfattning i Schw. V. Det var kontinuiteten i sed och rit som så smidigt underlättade de stora religionsbytena men som samtidigt också gav förutsättningar för rent kyrkliga ceremoniers kvarlevande i folkliga seder. Det förkristna arvet i dessa senare har tidigare menar Pleijel starkt överskattats av religionshistoriker och folklorister. Anmälnaren vill här tillägga, att det förvisso vore lika oriktigt att helt utesluta det. Men vad Pleijel framför allt vill framhäva är betydelsen av att se samhällslivet som en helhet och ur den synpunkten menar han voro 1800-talets förändringar med laga skifte, industrialism och väckelserörelser de största som inträffade för svensk bondekultur efter kristendomens införande. Här ha folklivsforskningen och en sociologiskt inriktad kyrkohistorisk forskning ett betydelsefullt gemensamt arbetsfält.

Schw. V. inledes av Nordiska museets styresman Gösta Berg med en historisk återblick på utforskningen av svensk folkkultur. Hans inledande synpunkter återfinnas delvis i hans i föregående årgång av Rig tryckta föredrag Etnologiska forskningsmetoder. Härtill har han fogat en översikt av de viktigaste etnologiska arbetena framför allt under 1930- och 1940-talen eller som han själv uttrycker det "ungefär under den tid som sammanfaller med Sigurd Erixons lärarverksamhet." Denna tidsbegränsning är dock ganska godtycklig, bl. a. därför att Sigurd Erixon ju alltjämt är eruptivt verksam. Det skulle förvisso ha erbjudit ett stort intresse om Berg utsträckt sin kringlynta granskning och kritiska värdering

även till de yngre folklivsforskarnas prestanda.

Ytterligare en översikt och historik lämnar bibliotekarie Sam Owen Jansson, nämligen över forskningarna om kulturgränser och kulturförbindelser. Folklivsforskarna funno liksom redan tidigare arkeologerna att den typologiska metoden måste förenas med ett geografiskt studium. Ur kravet på kartläggning framväxte i Sverige på 1910-talet under Sigurd Erixons ledning den intensifierade fältforskning, vars främsta sammanfattande resultat föreligger i dennes Atlas över svensk folkkultur. Kan man nu utläsa den inhemska kulturens historia ur de kulturgränser och kulturområden som den svenska folklivsforskningen uppdragit? Eller, frågar sig Jansson, har det en gång uppsatta stolta målet att nå en kronologisk måttstock förlorat sig i ett avlägset fjärran? Det synes nästan så, blir hans svar. Den vetenskapliga inställningen till de kulturgeografiska problemen har förskjutits från den tid insamlingsarbetet för karteringen först började. Utbredningskartorna i atlasverket anges sålunda nu av utgivaren att främst vara ett medel att visa regionala motsättningar under en viss tid och möjliggöra analyser av kulturtraditionens struktur. Men också gentemot detta begränsade mål kan man fråga sig, fortsätter författaren, om de hittills karterade kulturföreteelserna ha det inre sammanhang, att verkligen de faktorer framträda som skapat de regionala kulturmotsättningarna. De karterade elementen ha ansetts vara alltför heterogena härför. Jansson menar dock att denna kritik inte är berättigad.

I sin klara och kritiska framställning tager förf. vidare upp kulturspridningens problem och framhåller bl. a. att enbart på utbredningskartor grundade teorier om kulturgeografiska sammanhang lätt få karaktär av abstraktioner. Händelseförloppet har man därför sökt konkretisera genom utpekande av bestämda grupper av traditionsbärare, genom att räkna med officiell dirigering och propaganda och genom att med historiskt material kronologiskt följa spridningsförloppen (Janssons framställning om den sistnämnda metoden kan här kompletteras med en hänvisning till hans egen viktiga uppsats om spanns och skäppa i Folk-Liv 1942). Avslutningsvis omtalas de särskilt i Lund bedrivna forskning-

arna om gestaltningen av olika spridningsförlopp under och efter självhushållets begynnande upplösning och industrialismens och penninghushållningens genombrott.

Professor John Granlunds för forskningsmetodikerna högst instruktiva och nyttiga kapitel i Schw. V. skulle kunna uppfattas ha tillkommit i viss opposition mot Sam Owen Janssons framställning, i själva verket torde förf. i boken ha skrivit sina bidrag oberoende av varandra (bortsett från de allmänna riktlinjer, varom ovan talats). Kulturkretsens diffusionism, som givetvis om ock i högst modifierad form återspeglats även i svensk forskning, förde enligt Granlunds mening till ett alltför ensidigt sysslande med härkomst och utbredningsvägar. Näppeligen kan dock senare svensk folklivsforskning beskyllas för att se bort från kulturelementens "funktion i det miljöbetingade sammanhanget". Men är det då berättigat att i *sak* göra den skarpa uppdelning av svensk folklivsforskning av i dag som Granlund gör: "å ena sidan utgår man från ett kulturelement eller ett beteende, å andra sidan direkt från människorna i deras gruppbildningar och samfundsväsen"? En forskare med förstnämnda utgångspunkt får ju ingalunda isolera sig från "människorna", och grupp- eller lokalforskaren är inte heller allsidig utan låter gärna vissa element främst de till näringslivet hörande bli dominerande. Dessutom kan finnas problemställningar, vilka behöva studeras både beträffande enskilda element och inom slutna gruppbildningar. Med från den franske etnologen Marcel Maquet lånade termer (jfr rec. i Rig 1956) vill Granlund kalla den forskning som utgår från enstaka kulturelement för "elementär", den andra "systematisk". Men skulle inte dessa termer också ha kunnat få en omvänd användning! Det måste sägas vara ett elementärt behov för en folklivsforskare att på ett eller annat sätt skaffa sig erfarenhet om folk-kulturen som helhet inom den slutna lokal eller grupp. Och inom vad Granlund kallar "elementär" forskning torde man finna tillämpat åtskillig mer systematik än inom den "systematiska", det räcker att hänvisa till hans egen stora avhandling Träkärl i svepteknik. En annan olägenhet med de använda termerna är den ned- resp. uppvärderande innebörd de

kommit att få i det allmänna språkbruket. Att Granlund verkligen också åsyftar en sådan värdesättning blir fullt tydligt av kapitlets högst överraskande slutord: "Framtiden får visa i vilken utsträckning det är möjligt att uppfostra studenter som via elementär etnologi förmå tränga fram till systematisk folklivsforskning". Här måste en kollega, trots tillfället och trots all uppskattning av den inträngande lokalforskningens betydelse, bestämt deklarerat en annan värdering — om det nu finnes anledning att ange *en* typ av folklivsforskning vara av högre dignitet än en annan. Maget säger också: "Ces deux démanches sont solidaires." Och Granlund själv: "Mellan den sociala strukturen och kulturelementen finnes en bestående växelverkan".

Bokens fortsättning, som helt är ägnad åt vad som enligt Granlund skulle kallas "elementär" folklivsforskning, inledes med ett kapitel av professor Sigurd Erixon om byar, ägostruktur och tegskiften. Förf. understryker, att vid en undersökning av byn som samhälle i princip vilken epok som helst har samma betydelse. Men för folklivsforskningen vilken i regel särskilt intresserar sig för primitiva miljöer och genuin kultur måste det, framhåller Erixon, vara en primär uppgift att utforska det bysystem som ligger *före* en genom statliga eller feodala ingrepp företagen centraldirigering eller i varje fall är ringa påverkad av en sådan. Förf. redogör för sitt utskott i fält- och kartmaterial för sitt nyligen utkomna stora arbete Svenska byar utan systematisk reglering och sammanfattar där vunna resultat. Härom kan också hänvisas till Sven Dahls recension i Rig 1961. Jakande besvarar förf. frågan om huruvida de särskägnade byarna ha urgamla traditioner men framhåller, att problemet mer och mer fått arkeologisk karaktär och att det sysselsätter forskare på olika håll i Europa. Erixon hänvisar också till David Hannerbergs forskning om åkertegarnas växlande alnmått; den redan betydande litteraturen härom saknas dock i bibliografin (jfr t. ex. Helge Stålbjergs recension av Hilbert Anderssons doktorsavhandling i Rig 1960).

Albert Eskeröd inleder sitt avsnitt om social organisation med att framhålla, att dennas

struktur och dynamik inom den folkliga kulturen varken i Sverige eller i det övriga Europa varit föremål för någon sammanfattande framställning. Förf. ger en översikt av olika grupperingstendenser och primära och sekundära grupperingars förhållande till varandra. Han polemiserar med rätta mot Poul Meyers uttalande, att i Sverige (till skillnad från Danmark och de gammaldanska provinserna) skulle byn endast vara ett supplement till socknen såsom den primära organisationen. Eskeröd framhåller, att Meyer dragit för vittgående slutsatser av ett alltför sent material och pekar på de intressanta och olösta problem som förhållandet mellan by- och sockenorganisationen innehåller. Framställningen är i övrigt ägnad åt byorganisationen och förhållandet mellan bybor och utanbys folk.

I en rad kapitel behandlas därefter i koncentrerad form olika sidor av folkligt näringsliv, framställningar som äro mer materialbeskrivande och mindre forskningshistoriskt orienterade än övriga avsnitt i Schw. V. men kompletterade av utförliga bibliografier. Lektor Ragnar Jirlow skriver här om jordbruk, fil. dr Albert Sandklef om boskapsskötsel, fil. lic. Mátyás Szabó om hästavel, docenterna Sture Lagercrantz och Olof Hasslöf om resp. jakt och fiske. Lagercrantz bidrag har så tillvida en särprägel, att det avslutas med en global översikt. I det ovan inledningsvis nämnda arbetet *Deutsche Volkskunde* avböjer Adolf Bach under betonande av den lokalbundna nationella karaktären hos varje lands folklivsforskning att betrakta denna såsom en "allmän och jämförande forskning". Utländska läsare kunna kanhända få samma felaktiga intryck av folklivsforskningen i Sverige genom att författarna i Schw. V. i huvudsak och i enlighet med bokens syfte naturligt nog begränsat sig till det inhemska materialet. Den anförda litteraturen visar dock att svensk folklivsforskning i princip i hög grad är en jämförande och internationellt inriktad vetenskap.

Den nye chefen för Kulturhistoriska museet i Lund Bengt Bengtsson har skrivit kapitlet om hantverket. Förf. lämnar en översikt av källmaterialet och redogör för de olika undersökningar som föreligga i fråga om husbehovstillverkning, bygdeslöjd, landsbygdens gärningsmän och stadshantverket. Beträffande

detta senare gör han en omfattande inventering av aktuella eller olösta frågeställningar och problem: i vilken utsträckning ha skråordningarnas bestämmelser verkligen följts, förhållandet mellan "skänkta" och "osänkta" ämbeten, skråordningarnas föreskrifter om gesällvandringar, gesällernas internationella föreningsband, skråordningens lönetariffer, avläggandet av mästare- och gesällprov och förekomsten av gemensamma verktyg och modeller inom ett ämbete. Beträffande landsbygdens gärningsmän är bl. a. arten av deras utbildning en alltjämt olöst fråga. Bengtsson avslutar sin framställning med att framhålla, att en undersökning av hithörande teknik och verktyg även har betydelse för studiet av produkterna, utbildningen, de ekonomiska förhållandena och utlandsförbindelserna. Han påtalar också att vid den teknisk-historiska forskningen har det språkliga materialet alltför mycket försumrats. Som en ytterligare aktuell forskningsuppgift framhålles rationaliseringstendenserna i äldre tid, för vilka varken serietillverkning eller tempoarbete voro ökända.

Såväl Granlund som Bengtsson ha anledning att hänvisa till docent Börje Hanssens sociologiska arbeten, främst avhandlingen om Österlen. I Schw. V. medverkar Hanssen själv med kapitlet om handeln. Han har därvid vidgat begreppet handel utöver det sedvanliga till att omfatta även utbytet av arbetsprestationer och framhåller, att hithörande forskning givetvis icke bara har att syssla med själva transaktionerna utan också bl. a. med transporter, varornas eller nyttigheternas ursprung och med vilka betingelser som funnits för varuproduktion och utbud. Denna vävnad av sammanhang och avvägningar mellan prestationer och motprestationer från olika geografiska områden, samhällsklasser och yrken är, skriver Hanssen, vad vi kunna kalla en sociologisk problematik, därmed icke avseende ett visst fack utan en viss art av problemställning. Ja, detta är givetvis alldeles riktigt i den mån det icke med användandet av benämningen "sociologisk" göres gällande, att det beskrivna synsättet skulle vara något för folklivsforskningen tidigare främmande. Som forskningsproblem pekar Hanssen bl. a. på möjligheten att med stöd av bouppteckningar och auktionsprotokoll jämföra en varas han-

delsvärde på olika områden eller vid skilda tidpunkter. Markegångstaxorna erbjuda en formaliserad värdering som också utnyttjats av forskningen, men Hanssen framhåller att de nyttigheter av informellt värde (arbets-hjälp o. dyl.) som brukade utbytas mellan byborna själva hade en vida större kvantitativ betydelse. Han tar också upp problemen kring den utpräglade produktionsspecialisering som tidigt uppstod i vissa delar av Sverige. Vad betingade man sig här för sina egna varor? En central frågeställning menar Hanssen är här, om behovsvara byttes mot behovsvara eller om man använde ett allmänt gångbart och lätttransporterat betalningsmedel.

Medarbetarna i Schw. V. hänvisa till begränsningen av det omfång som stått till förfogande. Med alldeles särskild rätt synes landsantikvarie Gösta von Schoultz kunna göra detta i sin framställning av byggnadssätt och heminredning. Han löser den svåra uppgiften på så sätt att han efter en allmän redogörelse för källor och översiktsarbeten väljer ut och följer forskningen av några detaljproblem, bl. a. det särskilda kökets uppkomst, väggmåleriet och byggnadskonstruktionerna. Sammanfattande framhåller förf. att här tillämpats en förening av typologisk-kronologisk forskning, funktionella studier och kulturgeografisk metod. Hänsyn har i enstaka fall tagits till olika sociala skikt inom bondebefolkningen, vilket dock sällan gett anledning till mer detaljerade analyser. För frågan om hur olika kulturformer utbredd sig och förändrats inom ett bosättningsområde skulle, menar v. Schoultz, behövas ingående punktundersökningar, som kunna ge detaljerad kunskap om den behandlande bygdens sociala och ekonomiska struktur, ja, i viss mån om de enskilda individerna.

För en presentation av docent Anna-Maja Nyléns kapitel om klädedräkten kan jag in-skränka mig till att anföra de tillräckligt talande över- och underrubrikerna i hennes framställning: "Källor: bevarat dräktmaterial, arkivaliska källor, tryckta källor, svensk dräktforskning. Regional-historisk differentiering. Det lokalt särpräglade dräktskickets försvinnande. Funktionell differentiering. Social differentiering: dräkten som klassmärke, dräktens sociala roll inom primärgruppen." Denna dis-

position är representativ för boken eller torde i varje fall vara det för redaktionens intentioner. Framställningen inom de olika avsnitten sker i form av fortlöpande utblickar på framkomna forskningsresultat och problemställningar.

Förf. till kapitlet om föda fil. lic. Brita Egardt ifrågasätter om icke födan mer omedelbart än någon annan enskild beståndsdel i den folkliga livsföringen återspeglar olika kulturformer och detta sett under såväl materiell som andlig aspekt. Förf. konstaterar dock å andra sidan, att födan endast i ringa utsträckning varit föremål för specialundersökningar. Framför allt genom Åke Campbells brödforskningar kan man dock skönja, framhåller förf., att födans regionala differenser från norr till söder i Sverige grovt sett spegla den historiska utvecklingen. En äldre forskning visade främst intresse för högtidsbröd och julrätter, dess tolkningar ha förkastats men några positiva undersökningar ha icke kommit till. Bland exemplen nämnes här påskäggen, som intresserat åtskilliga förf., men "teorierna sakna den ryggrad som en systematisk undersökning av sedens förekomst skulle kunna ge". Förf. redogör också för de forskningar som bedrivits om skillnaden i kostvaror inom olika yrkesgrupper men efterlyser även här ytterligare undersökningar. I fråga om fördomar mot vissa födoämnen kan hon helt hänvisa till sina egna forskningar.

Docent Jan-Öjvind Swahn skriver om års- och arbetsfester och konstaterar, att dessa höra till de mest omskrivna ämnena inom folklivsforskningen, vilket också bekräftas av den åtföljande vidlyftiga bibliografin. Den som själv gjorde sina första folkloristiska lärospån på 20-talets början kan som självupplevelse verifiera hur utpräglad denna dominans då var. Som så mycket annat inom vetenskapen var den en internationell modeföreteelse, men fick, såsom Swahn också framhåller, en särskild påspädning och nyorientering i Lund genom C. W. von Sydows kritiska forskningar. I stället för den äldre survivalteorin ställde v. Sydow kravet, att festsederna måste förklaras ur sin psykologiska och sociala situation och att det var nödvändigt att vid tolkningen särhålla olika traditions-kategorier. Swahn redogör för fes-

ternas regionala olikheter och de faktorer i fråga om klimat, politisk historia och kulturförbindelser som här verkat. I ett annat avsnitt skisserar han deras uppdelning i olika kronologiska skikt: forntidsarv, katolicism, tyskt inflytande genom hantverksgillena samt sentida nybildningar. Kring dessa senare har uppstått en färsk litteratur.

Vida mindre än för årsfesterna har svensk folklivsforskning intresserat sig för levnadsloppets festkrets och docent Nils-Arvid Bringéus har i sin framställning om denna senare nog angivit den riktiga anledningen härtill, när han antyder de särskilda krav som här ställas på forskaren genom infiltreringen av kyrko- och rättshistoriska moment. På detta forskningsfält har också viktiga bidrag lämnats från dessa folklivsforskningens granndiscipliner. Den forskningshistoriska utvecklingen har i fråga om livets högtider följt samma linje som beträffande årsfesterna. Folkседerna studeras även här inte längre främst som minnen av forntida riter utan i sin samhällliga funktion, och Bringéus framhåller, att från och med K. Rob. V. Wikmans *Die Einleitung der Ehe* (1937) har den sociala aspekten varit genomgående. Sedens konservatism har dock i vissa fall varit synnerligen stark. Kon som likstol vid begravning och sängledningen vid bröllop äro exempel på *survivals*, förkristna bruk som i nya funktioner levat kvar ända in i 1800-talet. Bringéus framhåller hur folkseden speglar växlande ideologiska strömningar och diskuterar till sist särdragen i festsedernas senaste utveckling i industrisamhällets tid. Han berör även i sin framställning frågan om vad ett studium av folkseden kan ge som led i en lokalundersökning.

Professor Carl-Martin Edsman deklarerar i sitt kapitel om folktron, att han låtit dess huvudsyfte vara att lämna ett bibliografiskt bidrag. Ingen nordisk forskare besitter heller härför större förutsättning än han. Folktron är, menar Edsman, ingen avgränsbar företeelse, den har präglat hela tillvaron och skulle kunna anknytas till varje enskilt kapitel i det föreliggande arbetet (efter den principen är också folklivsarkivens realregister uppställda). Han betonar nödvändigheten av ett historiskt perspektiv vid betraktandet av vad vi nu kalla

övertro och framhåller med polemisk spets att utan ett sådant ter sig folktron lätt endast som skämt och infall. Etnografer ha hos primitiva folk skilt mellan vad som är tro med innehåll och sådant som enbart blivit en traditionshandling. Det är ofta i detta senare förfallsstadium som svensk folketro upptecknats. Och var och en som upplevt sydeuropeisk folkfromhet måste ge förf. rätt, när han menar, att forskare i en sedan länge sekulariserad miljö måste ha stora svårigheter att förstå folktrons reella innebörd. Edsman betonar betydelsen av en jämförande forskning: svensk och nordisk folketro är ingen isolerad företeelse utan äger ett allmänuropeiskt sammanhang. Religionshistoria och allmän etnografi kunna här ytterligare vidga gränserna.

Den svenska folklivsforskningens internationella inriktning framträder också starkt i docent Anna Birgitta Rooths kapitel om saga och sägen. Hon har disponerat sin framställning som en presentation av olika forskares insatser främst på folksagoforskningens område, varvid hon särskilt uppehåller sig vid C. W. von Sydow och hans betydelse. För sägenforskningens del konstaterar förf. med beklagande, att den endast i relativt ringa utsträckning odlats i Sverige. Hon betonar nödvändigheten av internationell synvidd även vid detta studium: svenska sägner måste ses mot bakgrunden av europeisk sägentradition. Schw. V. avslutas med en synnerligen omfattande, refererande folkvisebibliografi av föreståndaren för Svenskt visarkiv fil. lic. Bengt R. Jonsson. Utförligast är avsnittet om den medeltida balladen, men bibliografin omfattar också bl. a. visor från konstdiktningen, visor vid olika årsfester, kyrkliga visor och "småvisor". Bibliografin vittnar till fullo om vad ett vetenskapligt institut om Svenskt visarkiv kan betyda för forskningen.

Lång har denna anmälan blivit, kort dock i förhållande till det rika innehåll, som det här gällt att ge några antydningar om. Att Schw. V. kommit att knytas till anmälarens namn får betraktas som en tillfällighet. Behovet av en modern handbok i ämnet har sedan länge varit mycket starkt. Nu har det funnits en handlingskraftig redaktion och en skara uppoffrande och skickliga författare. En gammal prövad redaktör har särskild an-

ledning att uttala sin stora beundran över att till ett givet datum och om ett förelagt tema få så många att skriva så kort om så mycket. Genom den utländska språkformen — översättare är Christiane Bæhncke-Sjöberg — kommer Schw. V. också att på ett hedrande sätt pre-

sentera svensk folklivsforskning av i dag för en internationell publik. Till de många som genom andliga och ekonomiska prestanda möjliggjort skriftens tillkomst riktas ett ödmjukt tack.

NILS-ARVID BRINGÉUS: *Klockringningsseden i Sverige*. Deutsches Ref. Nordiska museets handlingar 50. Stockholm 1958. 352 s., ill. Pris kr 40:—.

Ett av mina första och starkaste intryck av skillnader bygder emellan sammanhänger med ringningsseden. Min familj flyttade från Skarabygden till Sjuhäradsbygden. På den nya orten fanns mycket annorlunda och spännande för en pojke: hus, hägnader, prydnader vid årets och livets fester, dialekt och namnskick för att nämna några områden, där skillnaderna voro påtagliga. Det som gjorde djupaste intryck — jag hörde hemma i prästgården — var dock, att dagen började en hel timme senare. Böneringningen skedde nämligen kl. 7 fm. i stället för kl. 6. Här hade man vidare för sed att klämta, när liktåg närmade sig kyrkan. Man ringde med trampor i stället för med rep. Ringningen sköttes av gästgivarens tre pojkar och inte som på förra stället av de små stugornas folk.

Snart blev jag en ringningssedens vidmakt-hållare i egenskap av böneringare varje morgon och kväll. Det var under sommarferierna och hade en obetydlig utökning av kassan som följd. Som böneringare fångades jag in i det kontrollsystem, som de lyssnande sockenborna utgjorde. Ringningen skulle ske punktligt och ordentligt. Man fick inte börja senare än grannsocknarnas ringare och inte heller tidigare. De samtidigt ljudande klockorna betonade bygdebegreppet i mera vid bemärkelse.

Som gammal "yrkesringare" har jag sedan med intresse lyssnat på klockringningen i olika delar av landet. Det må ha gällt besök i den lilla väglösa Jokkmokks-byn Älleuokta, där man alltid ringer i kapellklockan, när en främling kommer till byn, eller i storstadsförsam-

lingen Skarpnäck, där man har manuell ringning med fyra lag om sammanlagt 48 frivilliga ringare. Detta senare belyser på ett intressant sätt sedens integrering i en nybildad förort.

De regionala olikheter, som från början tycktes stora inom Västergötland, verkade snart små, när jag kom i områden, där t. ex. böneringningen inte förekommer. Den välkända prästringningen före sammanringningen saknades på många håll. Okunnighet härom kunde innebära försenad ankomst till kyrkan. Jag väntade mig ännu en ringning.

Vad jag länge men styckevis tyckt mig ana, finner jag nu åskådligt och ingående redovisat i Nils-Arvid Bringéus gradualavhandling *Klockringningsseden i Sverige* — välskrivnen och väldokumenterad.

Samtidsseden har utgjort huvudtemat i undersökningen. Förf. har sett som sin uppgift att klarlägga klockringningssedens gestaltning och funktion i rum, tid och social miljö. Med gestaltning menar han såväl den yttre tekniken och akustiska formen som sedens liv i alla dess stadier och yttringar. Avhandlingen, som har renderat förf. en docentur, leder här tankarna till vissa principiella huvudfrågor.

Avhandlingar inom nordisk och jämförande folklivsforskning ha sedan lång tid företrädesvis ägnats ämnen, som ingå i eller metodiskt ligga nära det stora samlingsverket *Atlas över svensk folkkultur*. Av naturliga skäl har man därvid i första hand ägnat sig åt enskilda kulturelement i stället för komplex av sådana med internt samband. Även om tro och sed ha varit föremål för specialstudier, torde dock sakmaterialet ha fått lämna det mesta stoffet till avhandlingar i ämnet. Detta har därigenom nära metodiska beröringspunkter med arkeologien, som alltsedan 1800-talet har kunnat lägga fram atlasarbeten, där kultursamband och kulturmotsättningar ha av-

lästs ur tingen. Undersökningar av rumsdimensionen intaga där alltså en betydande plats. Senast har Evert Baudou i sin avhandling *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis*, 1960, behandlat svårbemästrade och invecklade problem, där kartbilderna utgöra bärande led i framställningen. Inom folklivsforskningen, där Sigurd Erixons internationellt välkända atlasarbeten ha utgjort utgångspunkten och incitamentet för en rad etnologer, är det nu tredje generationens forskare, som fullfölja arbetet och då ofta med mera detaljerade undersökningar.

Översiktliga undersökningar som Bringéus arbete utgöra nödvändiga förutsättningar för en lokaletnologisk forskning, där helhetens struktur och därmed de enskilda kulturelementens relativa beroende utgör en huvudfråga och därmed tvingar till regionalt mera begränsade analyser. De översiktliga undersökningarna ge bl. a. möjlighet att förlägga de lokala till områden, där förutsättningarna för ett resultatrikt arbete äro stora. För Bringéus har målsättningen varit en översikt över landet i sin helhet och med betydande utblickar över de nordiska grannländerna, men medlet har i hög grad varit detaljstudiet. Därför blir avhandlingen även av omedelbar betydelse för de flesta lokalt avgränsade undersökningarna.

I dagens läge är det nödvändigt, att de centrala utbredningsfrågorna inom etnologien vidgas utöver den gängse atlastiden 1850—1900. Begränsningen ägde sitt berättigande och var helt nödvändig tidigare. Då gällde det framför allt att rädda äldre skikt i folkkulturen, som icke skulle kunna dokumenteras i t. ex. de administrativa arkiven. Men denna tidigare inriktning har även satt sina spår i utbildningen.

Man finner mycket ofta bland folklivsstuderande på fältarbete, att de spana efter företeelser, som kunna få stämpeln relict eller antikvit. Många ha ytterst svårt att observera det ännu dynamiska arvegodset i nutidsskiktet. Hela bygder kunna te sig nära nog tomma för en del. Denna blindhet för levande folkkultur i svenskt 1960-tal är anmärkningsvärd, då betydelsen av nutidsskiktet sedan länge starkt har betonats i undervisningen.

Varför skall alltid en meddelare minnas? Varför inte nu koncentrera intervjumaterialets insamling till aktiva befolkningsgrupper och välja ämnen, där intervju och observation kunna ske samtidigt, och där materialet är aktuellt och flödar rikare? Borde inte studier i etnologi föregå studier i arkeologi? Nu tycks studieföljden oftast vara den motsatta.

Det hör till de stora förtjänsterna i Bringéus avhandling, att samtidsseden intar en central ställning — för första gången i ett arbete av detta slag. Det kan hända, att det är svårare att verifiera en seds olika yttringar i ett arkiv- och uppteckningsmaterial, och att källkritiken blir mera betungande än i ett sakmaterial, men just därför gör man etnologisk forskning den största tjänsten genom att som Bringéus undersöka en alltså fungerande sed, som i sin föränderlighet alltså förnyas.

Självfallet kan man inte och har inte heller i allmänhet anledning att begära, att etnologiska kartor skola vara så färdiga, att de inte kunna kompletteras. Lokaletnologen kommer alltid att kunna komplettera dem. Vid varje undersökning måste från fall till fall avgöras graden av den fullständighet, som skall eftersträvas. Bringéus har ett ytterst krävande arbete bakom sig. Han har uppnått 100 % beläggsfrekvens. När ett hela landet omfattande etnologiskt material nu för första gången presenteras med sådan fullständighet, är det naturligt, att man funderar över betydelsen och nödvändigheten härav.

För den som har arbetat med arkeologiskt material står det klart, att redan ett obetydligt fyndtillskott ofta kan förändra en helhetsbild väsentligt. Slumpen kan där spela arkeologen i fatet mer än den kan röra etnologen, men lågfrekvent traditionsmaterial, som inte kompletteras med arkivmaterial som t. ex. bouppteckningar, kan bli helt missvisande.

Mängden av nu tillgängliga kartor, som med utgångspunkt från olika kulturelement visa samstämmighet, ger etnologen möjlighet till begränsning. Kunskapen om folkulturens regionala särdrag är genom en rad undersökningar så väl känd, att många karteringar kunna stanna, så snart tendenserna kunna utläsas. Om målsättningen vore begränsad, skulle detta även kunna gälla ringningsleden,

vars olika varianter Bringéus ställer samman med andra tidigare karterade företeelser. Han förstärker därvid bilden av motsättning t. ex. mellan öst och väst i svensk folkkultur.

I Bringéus kartor kan man visserligen i de flesta fall se, att helhetsintrycket inte hade blivit amorlunda med halv beläggsfrekvens, men detta förutsätter ofta en ganska jämfördelad utsällning, och vem kan göra en sådan utan att först känna hela materialet? Den som sysslar med regionalt mycket begränsade undersökningar inser till fullo värdet av att vi efter många år åtminstone ha en materialredovisning, som är fullständig.

I sin relativa samstämmighet med tidigare gjorda iakttagelser bekräftar Bringéus undersökning riktigheten av slutsatser, som ha dragits på annat mindre omfattande material. Hans arbete kommer också sannolikt att skärpa diskussionen kring vissa utbredningsfenomen. Det hör till saken, att man knappast kan finna lämpligare objekt för en fullständig undersökning och kartering än de som ha med rit att göra. De vid en sådan kartering konstaterade enhetsområdena kunna med all sannolikhet betraktas som grundläggande.

Inför klockringning — knuten som den mest är till kyrkan — inställer sig redan tidigt som en grundläggande hypotes, att den är helt centraldirigerad. Det skulle rent av kunna hända, att dess relationer till folklivet vore så svaga, att frågan fölle utanför folklivsforskarens intressesfär. Bringéus har varit väl medveten härom, då han har eftersträvat fullständighet, och redovisar uppgifter från Sveriges samtliga territoriella församlingar (socknar), inalles 2 473. Det är i själva verket ett av undersökningens mest betydande resultat, att man i dag kan tala om *sed* i samband med ringningen i Sverige och Finland. Fråga är om det är berättigat i Danmark och Norge med dessa länders enhetliga och centralt givna ringningsbruk. Även i praktiska sammanhang kan det vara av värde att veta, att man har att göra med en *sed*.

Det utomordentligt tunga arbetet att insamla ett fullständigt material gör, att vi nu ha framför oss kartor och diagram, som äro så tillförlitliga som över huvud är möjligt. Men däri ligger inte fullständighetens hela betydelse i detta fall.

Man kan fråga sig var i samtiden det finns ett hela landet omfattande etnologiskt material, som har gedigen historisk förankring och som kan insamlas fullständigt för att sedan ligga till grund för observationer i framtiden. Det gäller här en sådan fullständighet i materialinsamlingen, som vi nu ha tekniska förutsättningar att bemästra och därför inte heller kunna helt avvara i en jämförelse med andra forskningsfält. Bringéus har lagt en solid grund med sin avhandling. Man väntar med intresse om ett par tre årtionden författarens svar på frågan: Vad hände med samtids-seden? Han har redan varit inne på tankegången, när han gör en jämförelse mellan elringningen på landsbygden 1951 och 1956. Framtidens kartbilder kunna bli ännu mera skiktade. Hans redan noggranna traditionsbelägg och samtidsbelägg kunna i framtiden byggas på med belägg, som visa vad som har skett med seden efter undersökningen på 1950-talet. Då visar sig lämpligheten av att det just blev en sådan *sed* som klockringningen, som undersöktes fullständigt. De framtida beläggen äro att söka på exakt samma platser som de samtida och bland samma funktionärer. De kunna alltid ställas i lokal relation till våra samtida.

Till dessa allmänna synpunkter kan man också lägga, att framställningen är konsekvent genomförd med lika kapitelindelning i alla avsnitt. Det är förhållandevis lätt att orientera sig i det flödande rika stoffet men man saknar ändå ordregister.

Några randanmärkningar kunna göras.

Det kan vara riktigt och värdefullt att sätta forskningsresultaten i relation till tidigare undersökningar som t. ex. rörande den väst-östliga diagonalens motsatsförhållande i svensk folkkultur. Jag är emellertid tveksam om det är riktigt, som här och annorstädes vanligen sker, nämligen att göra det med slumpvis valda element. Bör man inte hellre vid markeringen av den inbördes enheten i öst och väst anföra element, som ha ett funktionellt och strukturellt samband.

Även om förf. kommer fram till, att gränsen mellan *sed*, rit och rättsbruk i fråga om klockringningen är flytande, skulle man önska en mera varsam behandling av en del termer, bl. a. ordet *sed*. På sid. 279 talar förf. om

"*anvisningar* beträffande ringningsseden" (kursiv. av rec.) och om "centraldirigering av klockringningsbruk".

Att vid sidan om notisen hos Saxo på sid. 19 erinra om den för förf. okända bjällra, som ingår i Mästermyrfyndet från Gotland, kan bara vara ägnat att än en gång understryka det redovisade materialets fullständighet i övrigt.

Trots att beläggen äro fullständiga vad gäller territoriella församlingar (socknar), måste man beklaga, att inte nybildade "församlingar" inom de gamla socknarna särskilt i Norrland ha redovisats. I t. ex. Gällivare, landets näst största socken, redovisas endast den gamla kyrkbyn, men där finns ett 10-tal kyrkor och kapell, och fr. o. m. 1962 har socknen sönderfallit i fyra pastorat. De flesta nya kyrkorna ha visserligen tillkommit på 1900-talet, men med avhandlingens starka betoning av samtidsseden och ringningens funktion i församlingslivet hade det varit i hög grad önskvärt att även ha fått dessa redovisade. De äro få i helheten men viktiga i kartornas glesområden. Som nytillskott bland ringningssedens upprätthållare ha de ett särskilt intresse. Vid en ny samtidsundersökning i framtiden kommer därför ett viktigt jämförelsematerial att saknas i främst Övre Norrland. Därtill kommer att det hade varit mera i linje med avhandlingens syfte att inte låta föråldrade administrativa gränser avgöra beläggsfrekvensen för en alltjämt fungerande sed.

Utarbetandet av avhandlingen måste ha varit ett roligt och stimulerande arbete. Förf. har haft ett flödande rikt material från samtiden och har behandlat ett ämne med mer än vanligt rika belägg från äldre tider. Längdsnittet genom århundraden upp mot samtiden ger i ett sammanhang folklivsforskningens säregna förmåga att förklara nuet. Här som i andra fall bli kontaktytorna mot andra forskningsområden breda, men förf. har för sin del bemästrat den situationen genom omfattande liturghistoriska och kyrkohistoriska studier.

Man önskar att folklivsforskningen skall uppmärksammas i än högre grad. Ämnet har en lång tradition bakom sig och kommer i sedforskningen särskilt nära samhällsforsk-

ning över huvud. Seden bärs ju upp av en gemenskapskrets, där inte minst tidsdimensionen gör forskningsresultaten solida. Även när utbreddningsfrågorna äro de väsentliga, leder sedens sociala förutsättning till att förf. här även kommer in på dess integrering i folklivet som t. ex. vid klassificeringen av befolkningen med avseende på tidpunkten för själaringningen. Måhända vore dock mera att säga om vad seden betyder i och för samtiden.

Harald Hvarfner

KAI ULDALL: *Gammel dansk fajence fra fabriker i kongeriget og hertugdømmerne*. Thaning & Appel, Köpenhamn 1961. 300 s., 250 ill. ett flertal i färg. Pris häft. 125 d. kr, inb. 155 d. kr.

Den kände danske museimannen, överinspektören vid Nationalmuseum, Kai Uldall fyllde nyligen 70 år efter att ha lämnat den aktiva museitjänsten. Han är bland mycket annat den främste kännaren av dansk fajans och har nu samlat sina enorma kunskaper på detta område i en utsökt vacker bok.

Författaren framhåller i ett företal att han sökt åstadkomma en handbok men att denna vällovlige föresats icke i allt kunnat hållas, därför att han ansett sig böra argumentera för en uppfattning i vissa spörsmål, vilken står i motsatsförhållande till den vedertagna. Denna omständighet synes nu anmälarer icke på något vis kunna göra verket mindre förtjänstfullt; väl underbyggda som hans påståenden är skänker dessa snarare boken ett mervärde.

I tiden omspanner det behandlade materialet en epok från grundläggandet 1721 av fabriken i Store Kongensgade i Köpenhamn till omkring 1820, i rummet det dåvarande danska kungariket, dvs. även hertigdömena Slesvig och Holsten.

Det material boken behandlar har givetvis icke varit helt obekant tidigare. C. Nyrop var den som först systematiskt bedrev forskningen inom detta område av konsthantverket och

1911 utgav samlaren J. W. Frohne sin i blott 300 exemplar tryckta bok om de danska fajanserna. Även Kai Uldall själv har tidigare i mera sammanträngd form publicerat ett arbete härom, en bok som numera endast med svårighet kan uppbringas. För första gången föreligger nu en samlad initierad skildring av de gamla danska fajanserna, som här även i bild framträder på ett synnerligen representativt sätt.

Vi äger i Sverige ingen direkt motsvarighet till Uldalls nya bok och en sådan är måhända icke heller alldeles av behovet påkallad, eftersom både Rörstrand och Marieberg monografiskt behandlats, senast på ett föredömligt vis av resp. Arvid Bäckström och Carl Hernmarck. De svenska fajansfabrikerna utanför Stockholm, såsom Pålshög, Sölvesborg, Ulfunda och Vänge-Gustafsberg, var tämligen obetydliga, medan däremot de danska provinsfabrikerna exempelvis Slesvig, Kiel, Eckernförde, Criseby och icke minst Kellinghusen, lyckades upprätthålla en kvalitativt ansenlig produktion. Det är denna omständighet som främst motiverat en samlad presentation av 1700-talets danska fajansstillverkning.

Framställningen inledes med en redogörelse för verksamheten vid den berömda fabriken i Store Kongensgade, förut känd genom bl. a. A. Øigaards arbete från 1936. Fabriken grundades som ovan nämnts 1721 av den ej så litet äventyrlige holstenske keramikern Johan Wolff, som för oss svenskar är av särskilt intresse med tanke på att det är denne Wolff, som 1725 deltog i upprättandet av Rörstrand och som också tillförde denna fabrik den talangfulle fajansmålaren A. N. Ferdinand från Store Kongensgade. Uldall påpekar i detta kapitel på tal om signaturer i strid mot Øigaards uppfattning, att en avsevärd del av Store Kongensgade-fabrikens produktion är osignerad eller ofullständigt signerad.

Sedan följer redogörelserna för de övriga fabrikerna i Köpenhamn — Blåtårn, Kastrup och Østerbro. Från Kastrup kom omkring 1760 en av Mariebergs skickligaste fajansmålare genom tiderna, nämligen Hendrich Frantzen, och med honom inträdde en påfallande förnyelse av den svenska fabriken dekorativa uttrycksmedel genom bl. a. mönster à la Strasbourg.

Ute i landet, ej så sällan med anknytning till de stora herrgårdarna, bedrevs en tidvis betydande verksamhet vid icke mindre än sex fajansfabriker, vartill kommer sju eller, om man medräknar Kellinghusens sex anläggningar, tolv fabriker i de s. k. hertigdömena Slesvig och Holsten. Kellinghusen nära Itzehoe i Holsten var från 1765 och jämnt ett hundra år framåt i tiden ett centrum för fajans- och porslinsstillverkning på grund av den rikliga tillgången på lämplig lera och belägenheten vid en vattenled till Elbe. Fabriker i Kellinghusen nyttjade intill 1812 en gemensam signatur KH, därefter under två år blott bokstaven K.

Som av det sagda framgår sorterar författaren materialet efter fabriker. Den således kapitelvis framförda skildringen innefattar konsekvent fabriken historia, dess produktion och slutligen signaturformerna. Avslutningsvis följer 26 sidor noter och hänvisningar, en apparat som så att säga understryker författarens imponerande lärdom. Signaturerna i facsimil är samlade ävenledes i slutet av boken. Personregister förekommer men däremot ingen sammanfattning på något främmande kulturspråk, något som man väl numera anser oundgängligt i vetenskapligt sammanhang.

Marshall Lagerquist

KARL MATTISSON: *Det sydsvenska halmtaket*. Deutsches Ref. Skrifter från Folklivsarkivet i Lund, utg. genom Sällskapet Folkkultur, nr 4. C. W. K. Gleerup, Lund 1961, 179 s., ill. Pris kr 20:—.

Förre överläkaren Karl Mattisson, Malmö, framlade 1957 i denna tidskrift resultaten av en del av sina omfattande studier över det sydsvenska bundna halmtaket i en uppsats betitlad "Täckevrakan", vari han uttömmande behandlade huvudredskapet vid själva täckningsarbetet. Vidare har han senare i trenne årsböcker publicerat delresultaten i form av artiklarna "Halmtak och takläggning i Blekinge", "Halmtak och takläggning i Västergötland och på Dal" samt "Halmtak och tak-

läggning i Kalmar län". Under det gångna året har det sammanfattande, slutgiltiga verket över Karl Mattissons hängivna forskningsarbete över det sydsvenska halmtaket utkommit.

Den "knappnål", som kom att sluta med en "silverskål", var den uppsats, skriven på dialekt, som 1946 återfanns i Skånes hembygdsförbunds årsbok under titeln "Lägga båus-taeg". Från detta år fick författaren resurser att vidgå och fördjupa sina undersökningar om det bundna halmtaket tack vare ett givande samarbete med Folklivsarkivet i Lund. Speciellt genom en omfattande frågelistverksamhet, som resulterat i drygt 1 000 svar, erhöles ett rikt arbetsmaterial.

Genom att de svenska halmtakstyperna sedan 1940-talets början varit föremål för ett ingående studium vid Institutet för folklivsforskning i Stockholm av professor Sigurd Erixon och undertecknad, visade det sig nödvändigt med en överenskommelse om en viss fördelning av arbetsuppgifterna mellan Stockholmsforskarna och Karl Mattisson. Sålunda begränsade sig den sistnämnde till att behandla det sydsvenska bundna halmtaket med speciell inriktning på själva arbetsmetoderna och redskapen vid taktäckningen. Härigenom avsågs att de båda undersökningarna skulle komplettera varandra, vilket i stort visat sig vara fallet, nu när båda parter framlagt sina resultat i tryck.

I huvudsak omfattar Mattissons undersökning de senaste hundra åren. Inledande och utförligast behandlas Skåne. Därefter följer i ordning, landskapsvis, Halland, Västergötland och Dalsland, Blekinge, Småland och Öland. Genom att använda sig av denna metod, har författaren ej kunnat undvika vissa upprepningar i framställningssättet. I varje landskapsavsnitt skildras ingående täckningsmateriallets anskaffande och färdigställande, redskap, arbetsgång och teknik. Under halmtak inräknar författaren även tak lagda med vass, hag och annat ris- och stråmaterial. Tecknade redskapsserier i tabellform med benämningar och Ortsangivelser redovisar uttömmande mångfalden av typvarianter, vilka dessutom i bokens utbredningskartor över ord och sak bli föremål för ytterligare åskådliggörande. Goda foton visar vidare redskapen

både i vila och arbete. Förändringar i täckningsteknik och redskapsbestånd under det ungefär hundra år långa tidstavnitt, som undersökningen omspannar, behandlas utförligt av författaren. Bland annat poängteras vederbörligen den galvaniserade järntrådens revolutionerande omgestaltning av bindningstekniken, som även medger "halvsulning" av gamla uttjänta halmtak. När nu författaren så ingående och belysande redogjort för arbetsgången med redskap och material, hade det varit tacknämligt om han låtit oss få reda på något litet mer om de arbetande människorna.

Boken avslutas med ett avsnitt, där författaren med hjälp av tabeller, grundade på Ortsmeddelarsvar, belyser halmtakets försvinnande. I procent uppskattar meddelarna halmtakets förekomst vid åren 1900, 1930, 1940 och 1950 samtidigt som förekomsten av vass-tak anges. Vid genomgång av dessa tabeller kunde anmälaren inte undgå att bli betänksam beträffande riktigheten av de tillsynes oftast grovt tillyxade procenttalen. Mer tilltalande och ärligare föreföll då sådana omdömen som exempelvis säges från Genarps socken: "1900 — de flesta, 1930 — vanliga, 1950 — ganska sällsynta". Ibland förekommer två eller tre uppgifter från samma socken, vilka kunna vara mycket litet överensstämmande. Trots anförda betänkligheter har frekvenstabellerna sitt stora intresse, om de bara läses med urskillning.

Författaren är värd all beundran för sitt tålmodiga räddningsarbete bland bortdöende taktäckare och försvinnande halmtak, speciellt med tanke på att det utförts i pensionsåldern efter slitsam verksamhet som läkare.

Anders Nyman

ÅKE HULTKRANTZ: *General ethnological concepts*. International dictionary of regional European ethnology and folklore. Vol. I. Rosenkilde & Bagger, Köpenhamn 1960. 282 s.

Unescos ekonomiska bistånd till CIAP:s (Commission Internationale des Arts et Traditions Populaires) internationella lexikon över terminologin inom den europeiska folk-

livsforskningen kan ses som ett led i dess strävan för samverkan över gränserna. När man betraktar hur samma termer kan användas olika bara av svenska forskare, anar man hur stora differenserna kan vara mellan forskare av olika nationalitet. Ett sådant lexikon, som CIAP nu planerat sedan ett tiotal år tillbaka, har därför en viktig mission att fylla för större förståelse, och därmed också ökat samarbete, mellan forskare på internationell bas. Lexikonet, som har en rent nordisk utgivarkommitté med Sigurd Erixon som ordförande, beräknas utkomma i 12 delar, fördelade på olika etnologiska fack. Det skall utges på engelska, men varje term förses med översättning till tre andra europeiska språk, däribland ett nordiskt.

Den nu föreliggande första delen har utarbetats av Åke Hultkrantz och behandlar allmänna etnologiska begrepp. Visserligen är lexikonet begränsat till den europeiska terminologin, men när det gäller de allmänna, grundläggande begreppen faller det sig naturligt, att författaren stött på svårigheten på grund av den geografiska begränsningen. Sådana begrepp kännetecknas ju av sin allmän giltighet och bör kunna tillämpas såväl inom den etnologi, som sysslar med nordisk allmogekultur, som den som arbetar med t. ex. australiensisk primitiv kultur. För nog måste man väl ändå se på etnologin som *en* vetenskap, oavsett ett mångskiftande material. Bland etnologerna föreligger dock en tendens att ge sin vetenskap olika benämningar allt efter materialets beskaffenhet, dess geografiska belägenhet eller den typ av kultur det representerar. Och man frågar sig, om detta inte lätt leder till en onödig, ömsesidig skepticism gentemot varandras termer. I lexikonet möter oss också hela denna namnflora med alla lokala och tidsmässiga variationer.

Författarens problem i det här fallet — vilket han redogör för i inledningen — koncentrerar sig främst till det förhållandet att termbildning på det allmänna planet är långt vanligare inom den amerikanska kulturantropologin än inom den europeiska folklivsforskningen. Nu är ju inte lexikonets syfte enbart vetenskapshistoriskt, dvs. att spegla den europeiska folklivsforskningens utveckling och nuvarande ståndpunkt, utan det är också avsett

att stimulera forskningen och introducera termer i den vetenskapliga diskussionen. Därför vill Hultkrantz taga med amerikanska kulturantropologiska termer av allmän karaktär, som han anser kunna tillämpas även inom den europeiska forskningen. Men för att inte disproportionen skall bli alltför stor har han löst problemet så, att de enskilda europeiska termerna beretts jämförelsevis större utrymme än de amerikanska. Här kan tilläggas, att den amerikanska kulturantropologin ju vetenskapshistoriskt sett härstammar från Europa.

Men det finns också europeiska termer av allmän natur, som är föga kända utanför sitt hemlands gränser. Lexikonet gör nu sådana internationellt tillgängliga. Den internationella användbarheten förstärkes av att varje term är översatt till tyska, franska, spanska och svenska. Som regel ger den direkta översättningen en adekvat motsvarighet ("culture contact", sv. "kulturkontakt"), men ibland föreligger en motsvarighet, som skiljer sig något vad det rent språkliga beträffar ("secondary environment", sv. "kulturmiljö"). I de fall då ingen motsvarighet har funnits har författaren fått nöja sig med en direkt översättning. Ibland har detta dock inte gått, utan ett motsvarande begrepp fått skapas av författaren. Så t. ex. i fallet med Redfields term "folk society", sv. "gruppsamhälle" — en såsom förf. själv antyder kanske mindre lyckad lösning. Vilka stora svårigheter översättningarna måste ha berett författaren kan illustreras genom att det till engelskans "custom", "mores" och "folkways", samtliga med bestämda nyanser, ställer sig svårt att i svenskan finna någon annan översättning än "sed". Den amerikanske sociologen Sumner, som introducerat den direkt från latinets "mores" hämtade termen, påpekar själv, att den franska översättningen "moeurs" är trivial och den tyska "Sitten" otillräcklig. Kanske vore det idé att ibland vara lite mer internationell i språkbruket och bibehålla en term oöversatt. Värdet av översättningarna minskas dessutom därigenom att det saknas en nyckel, ett index med uppslagsord på respektive språk och med hänvisning till det engelska uppslagsordet. Ett för hela serien gemensamt sådant planeras visserligen att ges ut som sista band, men det dröjer troligen åtskilliga år och

till dess är lexikonet en smula obehändigt att använda i vissa situationer.

En vanlig lexikonprincip är att låta definitionerna formuleras av olika författare, var och en expert på sitt område. Den brist på enhetlighet som uppstår härigenom kan leda till att termerna blir omöjliga att relatera till varandra och förvirringen breder ut sig. Framför allt är termer av allmän karaktär känsliga för en sådan behandling. Därför har en annan princip valts i detta lexikon. För varje term ges en normerad definition, av Hultkrantz så formulerad att de olika termerna är relaterade till varandra. Detta kompletteras av de nödvändiga korshänvisningarna, som lexikonet är rikligt försett med. Därpå följer en redogörelse för när och av vem termen i fråga har präglats, hur olika auktoriteter har definierat den och övriga upplysningar, som behövs för dess bakgrund. Härigenom går man alltså inte miste om någon objektivitet — man får variationerna såväl i tid som i rum. Att en vetenskaps kärna är dess termer och att dessas historia speglar vetenskapens utveckling är en sanning, som detta lexikon rikt illustrerar. Intressant är att se till vilka begrepp etnologernas definitionsmödor främst knyter sig. Detta visar sig i artiklarnas längd. Beträffande "culture" har t. ex. definitionsfloran blomstrat så att Hultkrantz ansett sig tvungen att indela definitionerna i olika huvudtyper och härigenom räddat klarheten åt framställningen.

Lexikonet har stora förtjänster, men kanske vissa svagheter finns vad beträffar de vetenskapshistoriska uppgifterna. Sålunda nämns Radcliffe-Brown som den förste i samband med "social structure". Såväl Spencer som Durkheim är emellertid mycket viktiga namn i detta sammanhang. "Social control" anges ha introducerats av amerikanen Ross 1901 — det skedde redan i artiklar från 1896. Termen "cultural lag", kulturretardering, förknippas automatiskt med den amerikanske sociologen Ogburn. Denne nämns emellertid inte alls i artikeln. För en del termer anges det allmänna vetenskapshistoriska sammanhanget, t. ex. för "diffusion", för andra saknas dessa uppgifter, t. ex. för "structure". Smärre inkonsekvenser i behandlingen föreligger sålunda.

Som slutomdöme kan sägas, att lexikonet på

ett förtjänstfullt sätt skiljer sig från många andra. Den internationella bredden, den strukturella principen för definitionerna, och det rika vetenskapshistoriska materialet gör det användbart i många sammanhang. Hultkrantz förtjänar en verklig eloge för sitt imponerande arbete. Han ger oss här ett instrument av utomordentlig kvalitet som under lång tid kan komma att vara vår forskning till gagn.

Lisbeth Malmberg

EINAR HOVDHAUGEN: *Fra det gamle bondesamfunnet i Gudbrandsdalen*. Engl. summary. I *Norveg, Folkelivsgranskning* 8, s. 163—248. Universitetsforlaget, Oslo 1961.

I Norge 1961 framlägger Einar Hovdhaugen resultatet av en undersökning från Gudbrandsdalen angående husmansinstitutionen, en norsk variant av den svenska torpbebyggelsen. Artikeln ger en historisk överblick över företeelsen i fråga, redogör för dess uppkomst och bakgrund samt skildrar husmännens ställning och levnadsförhållanden. Belysande siftermaterial från provinsen i fråga stöder framställningen, och ett antal fotografier gör beskrivningen mera lättillgänglig.

Einar Hovdhaugen avfärdar tanken på att husmansinstitutionen skulle härstamma ända från medeltiden och ha uppkommit genom att befriade trälar röjde de första husmansplatserna. Digerdöden, som innebar en väldig social utjämning i bondesamhället, medförde att det blev överflöd på jord och därmed bortrycktes förutsättningarna för nyodlingsverksamhet för lång tid. Några få husmansplatser kan ha röjts under 1500-talet, i varje fall föreligger en förteckning över husmän från 1665, som visserligen inte upptar något större antal men likväl så många att de utgör ett folkskikt på landsbygden. På 1700-talet utvidgas husmansklassen, och ökningen fortsätter till något efter mitten av 1800-talet, då kulminationen inträffar.

I det stora hela är det enligt Hovdhaugen två faktorer som utgör bakgrunden till husmansinstitutionen. Den ena är behovet av permanent arbetskraft på gårdarna, men författa-

ren menar att denna faktor betydligt mindre än den andra, nämligen befolkningstrycket, behovet för folk i sämre ekonomiska villkor och yngre barn på gårdarna att skaffa sig eget hem. I detta sammanhang slår författaren fast att husmännen i allmänhet härstammar från bönderna själva och inte från någon socialt lägre klass, ja det förekommer rentav exempel på husmän som haft danska ämbetsmän som förfäder.

Upplösningen av husmansinstitutionen förbereds under första hälften av 1800-talet, då utflyttning till andra trakter i Norge påbörjas, då emigrationen till Amerika sätter in och då somliga husmän börjar friköpa sin jord. Sedan kulminationen nåtts, avtar husmansarrendena först långsamt sedan allt snabbare. Årtiondena efter sekelskiftet 1900 försäljs husmansplatserna i stort antal så att i dag endast ett litet fåtal kvarstår. Somliga läggs ner, andra sammanslås med huvudgårdarna och åter andra övergår till småbruk med självvägande bönder. Företeelsen har således nu i stort sett gått till historien, men den har haft sin stora betydelse för odlingsverksamheten i Norge.

Einar Hovdhaugen redogör i sin uppsats för en rad fakta som belyser husmansinstitutionen. Namnen på husmansplatserna redovisas och grupperas. De ger ett visst bidrag till beskrivningen. Brukningsdelarnas storlek undersökes, och författaren redogör i detta sammanhang för hur stort kreatursbestånd husmännen höll sig med. Av nötkreatur har genomsnittet varit 4—5 kor, vilket får anses relativt högt, om man jämför med svenska förhållanden, även om spridningen varit vid och en stor procent blott haft två kor eller mindre. En fjärdedel av husmännen hade häst på 1860-talet, vilket är långt fler än svenska torpare, åtminstone att döma efter de småländska förhållanden som anmälaren känner till.

Lagstiftningen i fråga om husmännen dröjer författaren något vid, och man får en klar föreställning om de friktionsrisker som förelåg mellan bönder och husmän. Husmansvillkoren var olika allt efter uppgörelserna, men det vanligaste tillståndet var att husmannen hade kontrakt (muntligt eller skriftligt) på livstid och att han — liksom hustrun och barnen — hade arbetsplikt på gården efter tillräckelse. Lönen var i genomsnitt 8 skilling om

dagen under sommaren och 4 om vintern. Den utgick sällan i kontanter; husmannen avbetalade sitt arrende med arbete och fick dessutom ta emot nödvändighetsvaror, utsäde o. dyl., från gården.

I uppsatsen ingår ett par avsnitt, där forskaren rycker människorna närmare. De handlar om den sociala värderingen av husmansklassen och om husmännens arbete och levnadsvillkor. En stor procent av gruppen var mycket fattig, och dess sociala rangställning var låg. Bönderna upprätthöll i allmänhet den höga mur som rests mellan bonde- och husmansklasserna, men det slogs också bräscher i den: giftermål förekom exempelvis mellan kontrahenter ur vardera gruppen.

Den stora klasskillnaden har i stort sett växt fram under 1800-talet, konstaterar författaren utan att närmare redovisa sin bevisning härför. Över huvud taget är hans källredovisning ofullständig; han hänvisar blott antydningssvis till källor i texten, och eftersom uppsatsen saknar både källförteckning och notapparat, får den ett säkerligen onödigt ovetenskapligt utseende. Man irriteras emellanåt av obelagda påståenden. Ambitionen att utnyttja uppslagen har dessutom gjort forskaren väl omständig; i avsnittet om namnen är t. ex. åtskilligt ytligt katalogartat och obehövligt. Man skulle gärna sett siffermaterialet oftare inpassat i tabeller och diagram, och för tillgänglighetens skull hade man önskat uppsatsen försedd med åtminstone någon karta över det område undersökningen berör.

I stort sett är emellertid Einar Hovdhaugens artikel av högt värde och intresse. Man får en ovanligt klar och synpunktrik redogörelse för husmansinstitutionen och författarens slutsatser verkar sannolika. I den värdering av husmännens förekomst och insats som artikeln mynnar ut i, avslöjas en klok och omdömesgill forskare. Det var överdimensioneringen av husmansbebyggelsen som blev dess olycka och ledde till att husmansklassen delvis blev ett proletariat, säger författaren här. Icke desto mindre är han objektiv nog att inte låta sig förblindas av de negativa sidorna utan fastslå att husmansinstitutionens förtjänster troligen kommer att överväga, sedda ur eftervärldens synpunkt.

Josef Rydén

ROLAND SVENSSON: *Skärgårdsliv i gången tid*. En skildring av arbete och lek i Stockholms skärgård. Bonniers, Stockholm 1961, 258 s. ill. Pris häft. kr 62:—.

De svenska folklivsbeskrivningarna har berikats med en ur flera synpunkter märklig bok genom Roland Svenssons arbete om Stockholms skärgård. I de flesta fall är utgivandet av en topografisk bok förenad med icke obetydliga finansieringssvårigheter, där fonder, kommuner eller kulturminnesintresserade organisationer fått lämna en stödjande hand. I detta fall har en första upplaga på 10 000 exemplar blivit slutsåld på kortare tid än ett kvartal. En intresserad allmänhet har ilat att lägga ut i runt tal trekvarts miljon för boken, som med sina 43 färgbilder och 80 svartvita knappast kan räknas till den billigare litteraturen.

Bakgrunden till denna märkliga framgång beror naturligtvis delvis på att skärgården i Uppland och Sörmland har en pålitlig vänskrets i de människor, som sedan generationer lärt sig älska detta landskap. Skärgården öster om huvudstaden hör till ett av de första områden, där i större utsträckning en slags sommar- och kompensationsmiljö börjat begagnas. På ett egenartat sätt skall man finna, att just de bygder, som av olika skäl särskilt starkt drabbats av avfolkning och förändrade levnadsmöjligheter, fått ett delvis nytt liv som sommarvistelse för folk från tätorter. Ö-landskap som Gotland och Öland, fäbodarna och liknande miljöer har på samma sätt blivit attraktiva.

Ända sedan industrialismens genombrott för omkring ett sekel sedan har det pågått en ständig folkuttuning på landsbygden. Den stora pastoratsreformen vid årsskiftet 1961—1962 är en kyrklig anpassning efter den helt förändrade befolkningsfördelningen. Den ökade maskinella driften har oavbrutet minskat den fasta lantbefolkningen i både skogs- och jordbruksbygder. Först då befolkningsuttuning berör insulära områden ter den sig tillräckligt dramatisk för att mera påtagligt kunna uppfattas. Liksom beträffande Öland och Gotland gäller detta i hög grad även Stockholms skärgård.

Roland Svensson har avsett att skildra skärgårdslivet under självhushållets sista period, sådant det levdes vid 1800-talets slut och 1900-talets början. Likt folklivsforskarna i övrigt har han därvid främst byggt på den muntliga traditionen hos de äldsta på orten. Sitt beroende av sagesmännen har författaren understrukit genom att ägna boken "Till minnet av Möjafiskaren, båtbyggaren och spelmannen John Andersson 1879—1956". Det är veterligen första gången ett arbete dedicerats till minnet av en sagesman. Under arbetets gång har författaren varit i kontakt med såväl Landsmålsarkivet i Uppsala som Nordiska museet. Det är emellertid icke fråga om något kompileringsarbete utan är i sin helhet resultatet av årtiondens fältarbete.

Roland Svensson är väl närmast en konstnärlig kollega till den författargrupp som i litteraturhistorien kallats för "trettioalister". I likhet med sina skönlitterära kolleger i denna grupp är Svensson av arbetarbörd. Den svenska realism som Moberg företrädde från Småland, Lo-Johansson från Sörmland och Fridegård från Uppland har Roland Svensson sökt ge uttryck i i sin konst från skärgården. Det är säkerligen ingen tillfällighet, att han sedan länge svarat för omslagsbilderna till Fridegårds böcker.

Efter att från början som målare ha sökt sina motiv i skärgården kom Roland Svensson att gripas av fördjupat intresse för livsföringen i marina miljöer. Före denna bok föreligger ett par andra marint inspirerade böcker, där han jämsides med pensel och krita brukat pennan. Det är f. ö. en egenartad tillfällighet, att så många av skärgårdsmålarna växlat mellan penna och pensel. Man behöver endast erinra om Albert Engström och Rikard Lindström samt i någon mån Harald Lindberg. Även skärgårdsmålarnas nestor Axel Sjöberg, vars expressiva jättemålningar med motiv från skärgården väckte berättigad uppmärksamhet på Nordiska museets utställning *Folklivet i konsten 1944*, försökte sig icke utan framgång som författare. Det ägde rum redan 1900, men han var redan då driven av delvis samma känsla som Roland Svensson. Sjöberg hade i ytterskärgården funnit ett ålderdomligt leverne, som strax skulle försvinna. I bild räddade han skärkarlens slit och han räknade

med att Strindberg skulle svara för den beledsagande texten. Strindberg höll emellertid icke sitt löfte utan bedrog Sjöberg, som då själv skrev också texten i sin klassiska bok *Bland kobbar och skår*.

Bakom Roland Svenssons verk ligger omkring tre årtiondens studier under alla delar av året. Dagböcker och anteckningsböcker med uppteckningar kan räknas i hundratal. Sitt huvudtillhåll har författaren haft i Möja men genom sina färder har han uppehållit kontakt med alla delar av skärgården. Boken skildrar i 20 kapitel årets lopp i den yttre skärgården. Under den frusna vintern skedde en uppladdning för den rörligare delen av arbetsåret. Över huvud taget har författaren strävat efter att fånga årets rytm, som i marin miljö helt naturligt blivit ännu mer accentuerad än på fastlandet. Kalenderåret med helger och högtider bildar ett tema. Arbetsveckan och den markanta sabbatsfriden bidrog till en annan rytm. Vid sidan av sådd och skörd i jordbruksåret kom för skärfolket andra inslag som lekströmmingstiden och vinterfisket. Med öppet sinne för bygdens karaktär har Roland Svensson döpt ett kapitel till *Upplandstiden*. Det var då skärfolket åkte in till städer och samhällen och avyttrade sin fisk, som byttes mot brödsäd och andra nödenheter.

Framställningen består av en konstfärdig väv, där konstnärsögat för varje årstid skildrar landskapets karaktär, folkets märken i natur och väderlek som bakgrund till själva arbetslivet. Till detta kommer den rika illustreringen, där en del bilder är byggda på konstnärens egen syn, andra på skildringar av hans sagesmän. För de läsare som icke behärskar de dialektala uttrycken eller kan väntas veta vad grimnät, nist-skrin eller stamkraft är tillhandahålles en ordlista med förklaringar.

Stockholms skärgård är knappast underrepresenterad i litteratur av olika slag. Vid sidan av F. W. Radloffs och Hedenstiernas arbeten — för att välja verk ur olika tidevarv — kommer säkerligen Roland Svenssons mycket personliga bok att räknas till skärgårdslitteraturens klassiker.

Mats Rehnberg

Den gamla bondekulturens upplösning. Föredrag och diskussioner vid Fjortonde nordiska folklivs- och folkminnesforskmötet i Åbo 1959. Kulturhistoriska institutionen vid Åbo akademi, Åbo 1961. 184 s. Även i *Budkavlen* 1959 (tr. 1961).

Flera föredragshållare opponerade mot själva formuleringen av temat för folklivs- och folkminnesforskmötet i Åbo 1959. Det ansågs bl. a., att uttrycket "den gamla bondekulturens upplösning" var alltför inexact och att det vore riktigare att tala om förändring eller omformning än om upplösning. Dessa anmärkningar synas anmäla obefogade. En rubrik måste ju alltid mer eller mindre innebära en stilisering i stenstil, och för föredragshållare och diskussionsdeltagare hade i förväg klargjorts, att det gällde bondekulturens omvandling under de senaste 100 åren. Så hade diskussionstemat också uppfattats av samtliga talare som över huvud taget avsågo, att deras anföranden skulle falla inom mötets angivna ram. Till yttermera visso avslutades förhandlingarna med en sammanfattande analys av Opplösningensproblematiken i etnologien av Knut Kolsrud, som i anslutning till vad som under mötet framkommit menade, att "upplösning" var en i detta fall helt adekvat rubricering. Det gäller ju här, framhöll han, något som förut varit fast förenat, men där sammanhanget fallit bort eller övergått till nya sammanhang.

Det är alltså icke fråga om kvantiteten utan främst *kvaliteten* av de införda nyheterna, dvs. den betydelse dessa haft för det hela. Industriprodukterna och deras distribuering genom den nya lanthandeln förde i hög grad med sig förändringar av denna art. Detsamma gäller timmer- och sädesprisernas stegring, som gav de ekonomiska möjligheterna för de nya varornas anskaffning. Senare kom därtill sädesodlingens omläggning till mjölkproduktion med alla de förändringar detta hade i släptåg. Tid blev pengar och investeringar fingo snabbare än förr sin belöning. En klar sammanfattning av vad som hände ger Ole Højrup i ett anförande. Väl hade nyheter kommit till bondekulturen också tidigare, "men de elementer der bliver føjet til i tiden

för 1870-årene er for de flestes vedkommende kommet til lidt efter lidt ved den traditionelle kulturkontakt, og de har føjet sig harmonisk ind i hele kulturmønstret... Fra 1860-årene kommer derimod et væld af nye elementer, som ikke kan indpasses i det gamle kulturmønster, og selve formidlingen sker nu ad delvis nye veje". Med en åskådlig exemplifiering kommer Højrup fram till sammanfattningen, att påverkningarna från och med denna tid blivit "så stærke at balancen svigter, og det ene skridt baner vejen for det næste".

Förändringar inträffade på alla områden och grepo in i varandra. Folkdräkternas försvinnande betydde inte bara som tidigare att plagg bytte form och färg, utan förändringen var det utåt mest synliga uttrycket för bondeklassens nya självmedvetenhet. Den visade sig också i de nya bostäderna och den nya heminredningen. Borgerligheten blev ideal samtidigt som jordbruksförbättringar och maskiner gävo bonden tid och pengar att nå detta mål. Stad och landsbygd fördes närmare varandra på samma gång som en social motsättning skapades och skärptes mellan husbondefolk och tjänare. Detta kom också att inverka på nöjes- och umgängeslivet.

De sociala förändringarna observerades dock föga i mötesdebatten, men Ilmar Talve framhöll särskilt den ökade spänningen mellan besuttna och obesuttna. Omständigheterna gjorde också, att traditionsupplösningens problem inom folktrons stora och viktiga område även kom att i det närmaste förbigås. De principiella problem som här föreligga berördes dock av Brita Egardt i ett diskussionsinlägg. I detta sammanhang kunde också frikyrkorörelsernas genombrott ha blivit aktuellt. Av bondekulturens konstnärliga sidor fick folkmusiken sin briljanta framställning av Otto Andersson, folkkonsten berördes däremot endast i förbigående och folkdiktningen icke alls. Även här stodo förändringarna i nära sammanhang med ökade ekonomiska resurser och industriens massproduktion.

Den sedan ett decennium tillämpade förhandlingsordningen vid de nordiska folklivsmötena bör givetvis icke innebära, att kring ett givet tema blott presteras varandra kompletterande deskriptiva skildringar från de olika nordiska länderna. Så måste dock sägas

ibland ha varit fallet och därmed försumpas idén om en verklig problemdiskussion. I Åbo hade visserligen de två huvudföredragen från Finland och Danmark fått näralydande rubriker, men uppläggningsen var högst varierande. Att det blev omgestaltningen av värdlandets bondekultur som fick den allsidigaste belysningen är naturligt nog. Det finländska inledningsföredraget hölls av Esko Aaltonen men kompletterades dessutom i en rad andra anföranden och diskussionsinlägg. De olika problemställningar som Aaltonen tog upp ha generell räckvidd: datering, spridningssätt och olikheter i nyheternas accepterande. I Finland har utvecklingens toppar legat på 1870-talet, vid sekelskiftet och kring de båda världskriegen. Genom egna upplevelser eller andras relaterande blev man lättare bekant med nyheter än genom tidningar och litteratur. Särskilt snabbt skedde accepterandet genom direkt kontakt mellan personer ur samma samhällsklass och snabbast där en måg eller svärdotter kom från mera avancerade trakter. Aaltonen ansåg att man kunde urskilja olika stadier i dragkampen mellan reformvänliga och konservativa. Kvar står dock frågan om vad som betingade att folk kommo i det ena eller andra lägret, föredragshållaren framhöll själv, att det långtifrån alltid var fråga om en uppdelning mellan ungt och gammalt folk. I ett oppositionellt debattinlägg menade Kustaa Vilkuna, att hans landsman och kollega som sociolog dramatiserat motsättningar och spänningar som i verkligheten ej existerade. Han menade med personlig erfarenhet från Österbotten, att bonden är en normalmänniska som konsekvent accepterar det ändamålsenliga liksom det representativa i t. ex. dräkt och bostad, om blott resurser härför finnes. Det är dock ej svårt att finna exempel som motsäga Vilkunas uppfattning, och i sina slutord erkände denne också indirekt, att hans iakttagelser kunde ha begränsad geografisk räckvidd.

Hur utvecklingen försiggått inom mindre områden belystes i föredrag och anföranden av Olav Bø (Setesdalen), Sven Andersson (Åland) och Asbjørn Nesheim (Finmark). I samtliga fall gäller det i hög grad särpräglade bygder, som ej kunna betraktas som typexempel för Norden i stort. Såsom det fram-

gick av Axel Steensbergs föredrag kan detta i någon mån också sägas om Danmark genom att utvecklingen låg före i tiden, men även här gäller dock, "at pengeøkonomien først fra 1870—80-erne havde mulighed for at slå igennem og forårsage en specialisering". I ett helt annat avseende synes utvecklingen i Danmark visa en eftersläpning, ty hur skall man annars förstå att Axel Steensberg i sitt föredrag ansåg sig ha anledning att polemisera mot romantiken kring "vor gamle bondekultur", en av nationens "hellige køer", och att anse att i mötestemats rubrik skulle ligga "et anstrøg af beklagelse". Den romantiska synen ligger åtminstone i Sverige en hel generation tillbaka i tiden. En annan sak är att för ett realistiskt betraktelsesätt i ett kooperativt tidevarv ter sig den "gamla goda" tiden inte i allo enbart ond.

Åbomötets mycket skicklige organisatör och ledare var professor Helmer Tegengren, Åbo, som inleder med en redogörelse över mötets förlopp.

Sigfrid Svensson

Ordbog over Danmarks plantenaavne, Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved JOHAN LANGE. I—III. Ejnar Munksgaards Forlag. Köpenhamn 1959—1961. XI + 927 s. + 839 s. + 826 s.

Växter och växtdelar har sedan urminnes tid använts i hushållet. Som näringsämnen och läkemedel, för textilfärgning, som råämnen till olika alster m. m. Dessutom har övertro varit knuten till många växter. Den som har med folklivsforskning och kulturhistoria att göra, kan inte undgå att allt som oftast konfronteras med växter av skilda slag. Mången gång kan emellertid växtnamnen vålla besvär. Man stöter på namn, som sedan länge upphört att användas, eller folkliga namn, som är mer eller mindre okända utanför allmogens egna led och som kanske dessutom har en starkt begränsad geografisk utbredning. För Sveriges vidkommande har man här en god

hjälp av Aug. Lyttkens, Svenska växtnamn, som kom ut 1904—1915. För de nordiska grannländerna har man i stort sett varit hänvisad till H. Jenssen-Tusch, Nordiske plantenaavne, som trycktes 1867 med tillägg 1870 och namnförteckning 1871. Det är en mycket användbar bok, men den är dock alltför knapphändig.

Nu har emellertid Danmark fått sin växtnamnsordbok, Ordbog over Danmarks plantenaavne, vilken utarbetats av mag. scient. Johan Lange. Det är ett verk i tre volymer. I de två första redovisas hela namnmaterialet på så sätt, att under de "latinska" namnen, som står i bokstavsordning, upptas de danska namnen på respektive växter. Tredje bandet omfattar förkortnings- och litteraturförteckning samt en namnförteckning, där de danska namnen är uppställda i bokstavsordning med hänvisningar till resp. latinska namn. Dessutom upptar namnregistret åtskilliga latinska namn, som nu inte längre är i bruk, t. ex. *Candela regia* och *Sempervivum minus*, med hänvisning till de nu brukliga, beträffande de två här nämnda resp. *Verbascum* och *Sedum acre*.

Liksom Jenssen-Tusch och Lyttkens har Lange i första hand utnyttjat tryckta källor, men i långt större utsträckning än de har han anlitat sagesmän från olika trakter av landet samt dessutom de betydande samlingar av växtnamn, som finns i de danska dialektforskningsinstituterna. Man noterar också med tacksamhet, att Lange ofta ger upplysningar om växtnamn i andra språk, inte enbart i grannspråken utan också från andra europeiska språk, och för mer exotiska växter, som kommit till Danmark som prydnadsväxter o.d., anger han ofta växternas namn i deras resp. hemland.

Förutom källhänvisningar ger ordboken också åtskilliga upplysningar om namnens etymologier, och i samband därmed får man en hel del upplysningar om växternas användning m. m. Något som Lange synes ha fäst sig vid är barns lekar med växter och växtdelar och namn som orsakats därav. Enstaka forskare, t. ex. Rolf Nordhagen, har tidigare behandlat en del sådana namn, men ingen har väl uppmärksammat dem i samma utsträckning som Lange. I enstaka fall synes han dock ha pressat namnmaterialet alltför hårt. Det gäller framför allt hans förkärlek att tolka vissa namn

som tydande på, att växten eller delar av den använts av barn som slagvapen i lekar. Ofta är denna tolkning riktig, men i fråga om namn som *lök* och *slån* måste man reservera sig. I regel är dock de av Lange anförda etymologierna korrekta. Han är inte språkman, men han har väl tillgodogjort sig fackmännens kunnande när det gäller namnens tolkning. Och som botaniker med ett öppet sinne för folklig kultur

och folkligt tänkande har han kunnat ge många upplysningar om olika egenheter hos växterna och om hur gemene man uppfattat dem och på olika sätt utnyttjat dem.

Ordbog over Danmarks plantnavne är en synnerligen användbar bok, inte enbart för botaniker och språkmän, utan också för andra, bl. a. folklivsforskarna.

Sten-Bertil Vide.

KORTA BOKNOTISER

Bohusläns hembygdsförbunds årsskrift 1960. Red.: ÅKE FREDSJÖ. 80 s. Pris kr 3:—.

Rig har ej möjlighet att systematiskt anmäla den synnerligen omfattande och ofta också högst värdefulla kulturhistoriska och etnologiska litteratur som de olika hembygdsförbundens årsböcker innehålla utan får nöja sig med att som stickprov och exempel fästa uppmärksamheten på enskilda årgångar och enstaka uppsatser. Mer eller mindre fullständigt registreras efter olika synpunkter hörande material i de bibliografier som ingå i Historisk tidskrift, Fornvännen och den internationella Volkskundliche Bibliographie. Ny i raden av årsböcker är Bohusläns hembygdsförbunds årsskrift. Redaktören har påpassligt omtryckt överantikvarie K.A. Gustawssons bidrag Fornminnesvård, förut för sitt ändamål alltför dold i sin ursprungliga placering i festskriften till Bernhard Karlgren. Den har visserligen ingen speciell anknytning till Bohuslän men är i stället av riksintresse. Förf. anger där riktlinjerna för den markvård av fornminnesplatserna som nu energiskt bedrivs under hans egen insiktsfulla ledning. Den gäller främst en vegetationsröjning, som saknade aktualitet under de gamla slätter- och betesmarkernas tid. Här ha såväl forn- som naturminnesvården tidigare arbetat efter en felaktig uppfattning: vad som åsyftade att vara ett fredande blev genom den ohämmade växtligheten ett förstörande. — Bland årsskriftens innehåll i övrigt märkas tre Tjörnbeskrivningar från 1765 med diverse uppgifter om näringslivet av mera allmänt intresse.

S. S.

BENGT THORDEMAN: *Göternas gudar i Fogelbergs gestaltning.* Statens historiska museum. Stockholm 1961. 90 s., ill. Pris kr 4:—.

Göticismens gudar ha flyttat efter det Historiska museet från Nationalmuseum och fått sin minnesskrift av Bengt Thordeman, bekostad av Götiska förbundets minnesfond och tillägnad förbundets minne. Fogelbergs gudar ha stigit ned från sitt renässansbågiga Valhall i trapphuset och flyttat in i historien. De te sig, säger författaren, för en nutida betraktare måhända svåra att helhjärtat avnjuta. De symbolisera den ideologiska förutsättningen för förhistoriens museum, groningsgrunden för arkeologiens lysande 1800-tal. De stå också nu inpassade i en monumentalhall, men en sådan med en magasinsbottens proportioner, där Oden får avstå från att skaka sitt spjut för att ej stöta spetsen mot massiv betong.

Minnestecknaren tycks närma sig sitt historiska material på samma sätt som en gång Egron Lundgren gjorde i Rom, då han sade sig ännu icke ha hunnit fatta tycke för Fogelbergs fornnordiska gudomligheter. Men Thordeman kommer dem på intellektuell historisk väg efter hand närmare, presterar en historik och analys full av innehåll och nyheter även för fackmannen, och slutar närmast med ett försvar mot överlägsenhet i förhållande till göternas syn på fornvänska anda. Fogelberg ställs till slut i jämnhöjd med museifasadens nutida skulptör Bror Marklund. De äro var sin tids tolkare av uppfattningen av den forntid som det arkeologiska museet vill belysa och utforska.

S. W—n.

KERSTI HOLMQUIST: *Bergsgårdens silversamling*. Nordiska mästare. Stockholm 1961. 16 s.+77 s. ill., därav 5 i färg.

Gammalt svenskt silver i enskild ägo är förhållandevis litet känt utanför den begränsade krets, där ett vetenskapligt studium av det äldre silversmidet bedrivs. Något har dock under senare år bekantgjorts genom utgivande av materialpublikationer, av vilka främst må nämnas det omfattande verket *Svenskt silversmide 1520—1850*. Av större privatsamlingar har hittills blott två kommit till allmän kännedom, nämligen minister Assarssons i Göteborg och Josef Sachs i Stockholm, den förra beskriven av Gustaf Munthe, den senare av Åke Stavenow och Margareta Cramér. Ytterligare en betydande enskild silversamling presenteras nu i en påkostad publikation, nämligen minister Assarssons i Stockholm. Boken bär titeln *Bergsgårdens silversamling* och har på uppdrag av samlingens ägare utgivits av intendenten vid Nordiska museet Kersti Holmquist, i dag en obestridlig auktoritet på detta område av konsthantverket.

Boken är tryckt i 300 exemplar med bidrag från Svenska Akademien. Den är tillsvidare icke tillgänglig i bokhandeln men blir givetvis åtkomlig i centralbiblioteken och även i de större museernas referensbibliotek.

Bergsgården är minister Assarssons hem, belägen på södra Djurgården vid foten av Skansenklippan. I byggnaden bodde också intill sin död den nyligen bortgångne skalden och en av De aderton Hjalmar Gullberg. Sitt hem har minister Assarsson donerat till Svenska Akademien, vilket förklarar dess medverkan till bokens tillkomst.

Den del av silversamlingen, som nu uppvisas, omfattar endast arbeten av nordiska mästare på ett undantag när — en fransk dosa, som medtagits för jämförelsens skull. Som författaren inledningsvis framhåller är urvalet betydelsefullt, därför att det ger möjligheter att på en gång studera likheterna och olikheterna inom de nordiska ländernas silversmide; icke minst intressanta är de jämförelser som här kan göras mellan svenskt och baltiskt silver.

Grundstommen i samlingen utgöres av de silverföremål som ägaren bekommit genom arv dels från fadern, dels från morfadern. Under hand har han sedan med klar blick för kvalitativa värden berikat sin samling, och i fråga om det baltiska beståndet torde den vara enastående här i landet. Minister Assarsson har haft särskilda förutsättningar att kunna uppspåra silver från Balticum genom sin diplomatiska mission i österled.

Bildunderskrifterna utgör en beskrivande katalog med önskvärd utförlighet. Den drygt fem text-

sidor omfattande översikten över de sex föremålsgrupperna utgör ett nyttigt repetitorium i silversmidets utvecklingshistoria under 1600- och 1700-talen. Inför de fem sällsynt vackra avbildningarna i färger vill man uttala en from önskan, att framställningskostnaderna för dylika omsider måtte kunna sänkas till en nivå, som tillåter att de helt ersätter reproduktioner i svart och vitt.

M. L.

JAROMÍR JECH: *Tschechische Volksmärchen*. Rütten & Loening, Berlin 1961. 591 s.

De tjeckoslovakiska folksagorna brukar inte bereda forskaren några svårare problem när det gäller att skaffa fram åtminstone de äldre, tryckta texterna. Tack vare Tilles och Polívkas storartade antologier (närmast jämförliga med sagobanden i Finlands svenska folkdiktning) kan man — i den mån inte språket lägger hinder i vägen — snabbt och lätt få utförliga referat. Goda, kommenterade översättningar till mera gångbara språk är däremot desto sällsyntare — Tilles tyskspråkiga översättning i FFC kom tyvärr aldrig att omfatta mera än ett femtiotal typer. Denna lucka fylls på ett förtjänstfullt sätt av föreliggande arbete, som ingår i den nya, all uppmärksamhet värda serien "Volksmärchen", som utges av Rütten & Loening i Ostberlin under redaktion av Julian Krzyżanowski, Gyula Ortutay och Wolfgang Steinitz, och tycks komma att vida överglänsa den klassiska "Märchen der Weltliteratur", av vilken ju f.ö. nya delar alltjämt utkommer. Jech, som tidigare bl. a. utgivit en samling texter från Glatz (Lidová vyprávění z Kladska, Praha 1959) och redigerar en ny serie av Josef Š. Kubíns berömda sagor från samma trakt, har i den tjeckiska volymen sammanställt goda exempel ur både tryckta och otryckta samlingar på ett stort antal av de viktigaste sagotyperna i tjeckisk tradition och försett dem med kommentarer som inte blott meddelar talrika parallelltexter utan även kortfattat men ofta mycket skickligt karakteriserar typens utformning på tjeckiskt område. Ett 65 sidor långt "Anhang" ger en utförlig presentation av den tjeckiska folksagens upptecknare alltifrån medeltiden, av samspillet mellan litterär och muntlig tradition och av den nutida, ännu rikt levande berättarkonsten. Inte minst upplysningarna om en del av de klassiska fältarbetarnas och utgivarnas förhållande till sina källor (Němcová, Kubín o. a.) är av stort värde. In summa: en förebildlig antologi i en serie, vars fortsättning med stort intresse avvaktas av alla folkdiktsforskare.

I.-Ö. S.

ERIK BLOMGREN: *Vadensjö bönder* I. Landskrona 1960. 220 s.

På den skånska slättbygden, någon mil utanför Landskrona ligger de tvenne socknarna Örja och Vadensjö, vilka tack vare sin kulturhistoriskt intresserade komminister Erik Blomgren fått var sin monografi. Den förra socknen för tio år sedan i Boken om Örja, där förf. ger en rad historiska bilder från forntid till nutid. Det lokalhistoriska källmaterialet, som här redovisas från bl. a. skånska kriget 1675—79 grundar sig på egna primärforskningar liksom avsnittet om hur bygden förändrades under 1800-talet och hur Socialsverige växte fram i den lilla bondbyn.

Detta mycket intressanta historiska och samhällsvetenskapliga stoff har i en senare bok om Vadensjö bönder fått ett värdefullt tillskott i den ekonomiska studie förf. gjort över sockenborna under de första svenska åren 1660—75. Med stor möda har han klarlagt jordägarna och deras brukningsenheter, skatteförhållanden och skörderesultat. Han påvisar därvid hur försiktig man bör vara med siffrorna i de tiondelängder som prästerskapet efter anfordran inlämnade till jordrevningskommissionen, vilka ingalunda överensstämmer med de årliga värden, som införes i den löpande räkenskapsboken. Förf. framhåller även hur böndernas armod vid denna tid i större utsträckning berodde på Arvid Horns förödande härjningar i bygden 1644 än de nya herrarnas skattepålagor. Detta bestyrkes även av de många hemman, som upp-gives vara öde på 1640-talet. En ruinerande och förödande verkan får också tillskrivas den militära inkvarteringen.

Byn, vars ägor var indelade i tre våningar, varav två årligen brukades, saknade fäladsmark och skog. Man odlade mycket havre och korn, men blott ringa råg i jämförelse med omgivande byar i häradet, vilket förf. anser styrker den av Åke Campbell i Skånska bygder framförda tesen att gränslinjen mellan slätt- och mellanbygd går genom Vadensjö socken. Detta till trots gav havren minst avkastning. De uträkningar med högst varierande korntal, som förf. kommit fram till och sedan satt i samband med böndernas personliga förhållande och ekonomiska situation får tagas med stor reservation, då underlaget för beräkningen är alltför osäker. Metoden är intressant och kan säkerligen med stor tillförlitlighet användas på ett yngre historiskt material med säkrare utgångspunkt vad beträffar utsädesmängd och arealstorlek. I det sista avsnittet går förf. från gård till gård och med hjälp av olika instrument granskar han innehava-

ren, hans skattepålagor och skörderesultat, vilket visar hur ringa det ekonomiska välståndet är i en bygd, som ett sekel tidigare levt under en gynnsam högkonjunktur. Bokens senare del är småplock av varierande kulturhistoriskt intresse, men som helhet är detta arbete ett utmärkt exempel på hur man i en sockenkrönika kan finna bidrag, vars vetenskapliga metod och resultat är värda att notera långt utöver bygdegränsen.

B. A. P.

Gruvminnen. Svenskt liv och arbete nr 25. Red. av MATS REHNBERG. Nordiska museet, Stockholm 1960. 281 s. ill. Pris kr 7:—.

Det senaste tillskottet till Nordiska museets långa serie av yrkesmonografier heter Gruvminnen. Det är en volym med omväxlande innehåll, som ger intressanta inblickar i livet i svenska gruvsamhällen från Skåne till Lappland under det sista seklet. Man har i det här publicerade urvalet av ett stort självbiografiskt material sökt ge en så mångsidig bild som möjligt genom att inte bara låta gruvarbetare komma till tals utan även andra med anknytning till gruvmiljön. Barnmorskan får berätta om sin rika erfarenhet av gruvarbetarhem och det i gruvsamhället uppvuxna barnet låter oss se tillvaron där genom sina ögon. Av gruvarbetarnas egna skildringar är kanske den bäst som fått titeln "Arbetarpionjären och hans son". Berättaren, som till gruvarbetare och själv gruvarbetare, har haft tillgång till faderns dagboksanteckningar. Fadern var aktiv vid skapandet av gruvarbetarnas fackförbund och man får en bild av socialismens kamp så att säga inifrån, där faderns dagboksanteckningar kompletteras av sonens intryck.

Gruvarbetaren var ofta en mycket rörlig individ, som flyttade från den ena gruvan till den andra, omväxlande av inre drift och yttre nödvändighet. Miljöerna är ganska lika — samma Klondykestämning vilar över gruvsamhällena. Men individerna skiljer sig och det är det som gör boken läs-värd och räddar den från att bli en ren material-samling. Ganska ofta möter oss i skildringarna berättarens egen livsfilosofi och tolkning av omvärlden. Här bevaras alltså för framtiden en aspekt, som kanske annars hade gått förlorad, och detta kan ses som ett av de viktiga bidragen i Nordiska museets stora insamlingsarbete av denna typ.

L. Mbg.

SVENSK KULTURHISTORIA

i böcker utgivna av Nordiska museet

- En bok om Svindersvik* av Andreas Lindblom m. fl. 9:—
- Tapeter* av Ingemar Tunander 9:—
- Mälsåker — ett Tessinslott vid Mälaren* av Erik Andrén 9: 50
- Bastu och torkhus i Nordeuropa* av Ilmar Talve 48:—
- Julita klostets godspolitik* av Per Stensland 5:—
- Broderier* av Anna-Maja Nylén 5:—
- Norrländskt sågverksliv* av Reinhold Olsson 10:—
- Spelkort* av John Bernström 7:—
- Bruksherrgårdar i Gästrikland* av Hans Beskow 45:—
- Helgerum i Tjust* av Manne Hofrén 14:—
- Flaskor och glas* av Elisa Steenberg 9:—
- Löfholmens Theatersällskap 1828—1830* av Arvid Bäckström 15:—
- Dalmätningarna och deras förlagor* av Svante Svärdröm 18:—
- Järnsmidet i Vasatidens dekorativa konst* av Brynolf Hellner 20:—
- Slagan och andra tröskredskap* av Dag Trotzig 12:—
- Sledges and Wheeled Vehicles* av Gösta Berg 10:—
- Gångstigslandet* av Sigurd Dahlbäck 20:—
- Linvävarämbetet i Malmö och det skånska linneväveriet* av Ernst Fischer 36:—
- Lapsk kultur vid Stora Luleälvus källsjöar* av Ernst Manker 45:—
- Fångstgropar och stalotomter* av Ernst Manker 100:—
- Lapparnas heliga ställen* av Ernst Manker 100:—
- Modedräkter 1600—1900* av Gunnel Hazelius-Berg 7:—
- Leksaker och spel* av Arne Björnstad 6:—
- Svenska byar, I—II,* av Sigurd Erixon 60:—
- Smycken i svensk ägo* 24:—
- Staffordshirefigurer* av Rut Liedgren 10:—
- Leva i brukssamhälle* av Björn Hallerdt 12:—
- Så bodde vi. Arbetarostaden som typ- och tidsföreteelse* av Rut Liedgren 15:—
- Parkettläggarna* av Arvid Lundström 10:—
- Ur och urverk* av Sten Lundwall .. 18:—
- Rokokomöbler* av Marshall Lagerquist 25:—
- Generationsväxlingar inom romantikens klassicism* av Sten Lundwall .. 40:—
- Livgardisten han kommer till Gud. Studier i den militära folkdiktningen* av Mats Rehnberg 7:—
- Kistor* av Gösta von Schoultz 4:—
- Organisterna i Västerås stift* av Josef Sjögren 40:—
- Folkdräkter* av Anna-Maja Nylén .. 12:—
- Folkligt dräktskick i Vingåker och Österåker* av Anna-Maja Nylén .. 16:—
- Prästgårdsminnen* av Lars-Gabriel Andersson 10:—

Romantikens klassicism

av STEN LUNDWALL

Pris 40: —

” ’Romantikens klassicism’ är en ovanlig doktorsavhandling däri att den utan att ge avkall på grundlighet och lärdom är fängslande och lättläst också för den vanliga kulturintresserade läsaren. Det är en levande bok, full av ögonblicksimpresioner från 1800-talets försvunna Rom, Paris, München, av spontana kommentarer inför de stora mästarna och berömda monument som vi fortfarande beundrar, men som vi upplever på vårt sätt, liksom våra förfäder gjorde på sitt.”

Göran Schildt i Svenska Dagbladet

Så bodde vi

av RUT LIEDGREN

Pris häft. 15: —

Inb. 18: 50

”Bokens illustrationsmaterial är representativt. Det består av ett stort antal fotografier och ritningar som belyser arbetarstadens förändringar. Framställningen är en populär men samtidigt högt kvalificerad saklig redogörelse för ett avsnitt av vår socialhistoria som hittills ägnats alltför lite uppmärksamhet.”

Torsten Frennberg i Ny Tid

NORDISKA MUSEET